

elki-

evangélikus
Lelkészi
szakfolyóirat

pásztor

LIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

1979. FEBRUÁR

TARTALOMJEGYZÉK

EGYHÁZUNK ÚTJÁN

- Az állam és az egyház továbbfejlődő, új típusú kapcsolatai —
kormányunk szövetségi politikája alapján (Detre János) — — 65

TANULMÁNYOK

- A gyülekezeti tagok tudatának megváltozása és az igehirdetés megújulása (Veöreös Imre) — — — — — — — — 79
- Diakóniai felelősségünk a teremtet viláért (Dr. Groó Gyula) 94
- Lelkipásztori szolgálatunk: Lelkipásztori beszélgetés fiatal házassokkal (Bozorády Zoltán) — — — — — — — — 98

SAJTÓSZEMLE

- Közli: Győr Sándor — — — — — — — — — — 106

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

- engedelmességedet örömmel kövessem ...” — Böjti igehirdetéssorozat (Keveházi László) — — — — — — — — 109
- Böjt 2. vasárnapja (Dr. Muntag Andor) — — — — — — — — 117
- Böjt 3. vasárnapja (Dr. Hafenscher Károly) — — — — — — — — 110
- Böjt 4. vasárnapja (Zászkaliczky Pál) — — — — — — — — 123
- Böjt 5. vasárnapja (Ifj. Foltin Brunó) — — — — — — — — 126

EGYHÁZTÖRTÉNETI ÉVFORDULÓK

- Három nyelven — egy szívvel — Pákh Mihály püspök emlékezete (Bödecs Barnabás) — — — — — — — — Borító III.

LELKIPASZTOR

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Nagy István
A szerkesztés munkájában a szerkesztő bizottság vesz részt
Előfizetési ár: havi 30,— forint, fél évre 180,— forint, egy évre 360,— forint
Csekkszám: Lelkipásztor Kiadóhivatal, Budapest 516—220507
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1038 Budapest VIII., Puskin u. 12.

Telefon: 142-074

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya
79.2521/2-02 — Zrínyi Nyomda, Budapest, F. v.: Bolgár Imre vezérigazgató
Indexszám: 26 451

ISSN 0133—2821

Egyházunk útján

Az állam és az egyház továbbfejlődő, új típusú kapcsolatai — kormányunk szövetségi politikája alapján

A téma aktualitása

Jelentős évfordulók éve egyházunkban 1978. 30 éves az Egyezmény, amelyet egyházunk és a magyar állam 1948. december 14-én írt alá. 30 éves a magyar békemozgalom elindulása is, amelyben kezdettől fogva aktív részvétellel megtalálhatók egyházunk képviselői is. 20 éve áll egyházkerületünk élén dr. Káldy Zoltán püspök. Székfoglalójában 1958-ban világosan mutatott a diakóniai útra. Teológiailag tette helyre az állam és egyház viszonyának építő, segítő szolgálatát.

Az elmúlt 30 év tapasztalatait így lehetne megvonni: az 1948-ban kölcsönösen felismert és vállalt út az állam és az egyház kapcsolatában jó út, kipróbált út. Egyre gazdagodott új típusú kapcsolatokkal. Ez a szövetségi politika szellemében történt. Jelzi az állam és az egyház jó és gyümölcsöző kapcsolatát. Nyugodt szívvel mondhatjuk, hogy egyházunk nemcsak megtalálta helyét a Magyar Népköztársaságban, hanem a szolgálati lehetőségeivel él is, és segíti a társadalmi fejlődését.

A témát aktuális végig gondolni azért is, mert hazánk fejlődését az előttünk álló 15—20 esztendőre meghatározta az MSZMP XI. kongresszusa, ahol a fejlett szocialista társadalom felépítését tűzték ki célul népünk elé. S ennek elérése az egymással szövetséges osztályok és rétegek közös érdeke. Az építésbe egyházunk és egyházunk népe is megkapta a felhívást: minden együttműködésre kész erővel össze kell fognunk (1). Diakóniai teológiánk nemcsak lehetőséget, hanem elkötelezést jelent számunkra azok között lenni, akik a társadalmi haladást, a tartalmasabb emberi életet munkálja.

A tanulmány célja

1. *Bemutassa*, hogy a mai jó kapcsolat az állam és egyház között az elmúlt 30 esztendő alatt fokozatosan alakult ki. S ahhoz, hogy a jelen jó kapcsolata tovább fejlődjön, szükséges végiggondolni a megtett utat. Az út nem volt töretlen, de felfelé ívelés jellemezte. A megtett út minden lépése előbbre vitte a rendezett viszony tartóssá válását.

2. *Rámutasson* arra, hogy nem Helsinki következménye a rendezett viszony, ezért „történelmi fordulatra” következtetni tájékozatlanság történetileg is, társadalomtudományi szempontból is, politikailag is.

3. *Értékeli* a rendezett viszony útját, s miben jó és rendezett az állam és egyház viszonya. Így telnek meg tartalommal az ilyen elismerő nyilatkozatok: „ma a helyzet konszolidált és kiegyensúlyozott” (2). „Korrektnek és jónak tartjuk” (3). „A status quo elismerésén túl gyakorlati együttműködés” (4) van az állam és az egyház között. „Magyarországon az állam és az egyház viszonya tartósan rendeződött” (5). S ez „az egyházak által is helyeselt” (6) kapcsolat.

Az MSZMP szövetségi politikája

Az állam és az egyház rendezett viszonya, kormányunk szövetségi politikája az MSZMP szövetségi politikájának elvi következetességéből vezethető le. A szövetségi politika szövetséget jelent. Olyan szövetséget, mely az egész nemzet jobb és szebb életéért jött létre. „A munkásosztály erre szövetkezik valamennyi dolgozó osztállyal és réteggel” (7). A szövetségi politika a magyar kommunisták pártprogramjában az 1930-as évek közepétől nyomon kísérhető.

Természetesen a történelmi helyzettől nem lehetett sohasem független a szövetségi politika tartalma. A politikai helyzetnek megfelelően tehát konkrét tartalmában más és más célt jelentett.

a) A fasizmus térhódítása és a világháború idején a különböző pártállású és világnézetű emberek ismerték fel az összefogás szükségességét. A „Független, szabad, demokratikus Magyarországot” jelszó jegyében találták meg a közös cselekvés útját.

b) A felszabaduláskor és az azt követő esztendőkből a szövetséget „Az új, szabad, demokratikus Magyarország megteremtéséért” cél megvalósítása jelentette. Az élet megindításáért folytatott tevékenységben eredményesen találtak egymásra a korábbi szövetségeseik. Hangsúlyoztan tehát politikai szövetség ez, mely meghatározta a közös munka módját és lehetőségét.

c) 1949 márciusában újjászerveződött a szövetség megteremtője, a népfront-mozgalom. Megalakult a Magyar Függetlenségi Népfront. A szövetségi politika konkrét célkitűzése ez lett: a szocialista társadalmi átalakulás békés és törvényes úton. Az 1949-es országgyűlési választásokon a népfront jelöltjeire 99%-ban szavazott az ország lakossága.

d) A szövetségi politikát sem kerülte el azonban sem a személyi kultusz, sem a reakció ellentámadása. S ez elhomályosodásához, elhalványulásához vezetett. A személyi kultusz következtében olyan hibák kerültek ebbe a politikába, melyek aláásták „a párt szövetségi politikája iránti bizalmat” (8). Másrészt a népfrontban próbáltak aktivizálódni a reakció erői. E két jelenség együttes jelentkezése bénította a szövetségi politika fejlődését. De ezt csak némileg oldotta fel az, hogy 1953-tól újra hangsúlyt kapott az eredeti cél: „az adott történelmi viszonyok között ... a kommunisták és a párton kívüliek együttműködésének a szocializmus építésének idején is meghatározott funkciója van a politikai és az alkotmányos életben egyaránt” (9).

e) Az 1956-os ellenforradalom után vált világossá, hogy a szövetségi politikai helyes értelmezése és következetes megvalósítása a szocializmus további fejlődésében fontos tényező. Ezért 1957. május 1-én a Hősök terén elmondott beszédében Kádár János így szólt: „A kommunisták találják meg a baráti, kölcsönös bizalmon alapuló együttműködés módját mindazokkal az emberekkel, akik egyetértenek a szocialista társadalom felépítésének céljával” (10).

Látunk kell azt is, hogy a szövetségi politika nem taktikai lépés. Az

osztályok szövetségét jelenti. A szocializmus felépítése ugyanis nem csak egy osztály célja, hanem az egész nemzet ügye. Másrészt a hazánk előtt álló feladatok érdekében történő politikai összefogásról és együttműködésről van szó. Végsősorban a béke ügyéért történő szövetség, mert így valósulhatnak meg a kitűzött szép tervek.

A szövetségi politikában tehát lényeges: összeköt a közös érdek, mert a kitűzött célok össznépi érdekek!

Hangsúlyos a szövetségi politikának az a része is, ahol arról van szó, hogy nem jelent ideológiai szintézist! Számol ez a politika azzal a realitással, hogy a társadalom világnézetileg nem egységes (11). Nem is fel-tétel az azonos ideológiai alap. „Nem értünk egyet azokkal, akik csak akkor tartanak valakit a marxisták szövetségesének, ha az minden kérdésben — az ideológiaiakban is — egyetért velünk” (12) — jelzi a reális látást Aczél György. Közérthető fogalmazásban: „A különböző ideológiát képviselő rétegekkel, emberekkel politikailag szövetségesek lehetünk, de az ideológiában nem csinálunk szintézist” (13).

Az előttünk álló, a fejlett szocialista társadalom felépítésének korszakában ennek a politikának az erősítését tűzte célul az MSZMP XI. kongresszusának határozata: „E szövetségi politikát érvényesíteni kell a szocializmus építésének egész történelmi szakaszában” (14).

Egyházunk útja a felszabadulástól napjainkig

A fentiek ismeretében bontakozik ki evangélikus egyházunk útja egyre világosabban, ahogyan kereste és megtalálta — államunk segítségével — a szolgálati helyét az új magyar hazában.

1945—1948. A felszabadulás előtt Magyarország Európa olyan országa volt, amelyben az egyházak igen jelentős politikai, gazdasági, kulturális és ideológiai hatalommal rendelkeztek. Az egyház tulajdonában jelentős földbirtok is volt. Felekezeti iskola volt az iskolák nagy része.

Ebből következően sokoldalú összefonottságban élt az egyház az ural-
kodó osztállyal, amely kizsákmányoló és elnyomó osztály volt.

A felszabadulás lényegében készületlenül érte egyházunkat is. Szembe kellett találnia magát azokkal az intézkedésekkel, amelyek szorosan együttjártak a társadalmi helyzet megváltozásával: 1945 tavaszán a föld-
osztás, 1947-ben a bányák, bankok, az ipar államosítása, majd 1948-ban az iskolák államosítása következett. Természetesen ez a struktúraválto-
zás felvetette az egyház és az állam közötti viszony kérdését is. 1946-ban: „A jövő dönti el, hogy milyen lesz az egyház és az állam viszonya” (15) — s milyen sok homály, bizonytalanság volt ebben a mondatban!

A végrehajtott demokratikus intézkedések miatt megromlott az állam és az egyház kapcsolata. Ellenszegülés ütötte fel a fejét az egyházakban. A katolikus egyházban volt ez a legszembetűnőbb. A földreformot, a demokratikus intézkedéseket, az államosítást — főleg az iskolák államosítá-
sát — igyekeztek egyházi oldalról kiharcolni a népi hatalommal való szembe fordulásra és hangulatkeltésre.

Fel kell figyelniük azokra a harcias megnyilatkozásokra, amelyek ezt a kort jellemzik. Az 1947. tavaszán tartott első egyetemes közgyűlésen az egyetemes felügyelő, Radvánszky Albert úgy látta 1945-öt mint össze-
omlást, a földosztást pedig mint hátrányt! (16). Ezidőben az államot úgy tekintették mint ellenfelet. Reménységük az volt egyes egyházi vezetők-
nek és vezetetteknek, hogy rövid életű lesz az új magyar állam, s „gug-
golva is kibírjuk”. Két név jelzi ezt a kort: Mindszenty József és Ordass Lajos.

1948. A politikai szférában ekkorra dőlt el a hatalom kérdése. A munkásosztály került hatalomra szövetségben a parasztsággal és az értelmiséggel.

Ez a hatalom-kérdés véglegessé válása az egyházon belül is érezhetővé vált. Azt eredményezte ugyanis, hogy az egyházon belül kezdtek kibontakozni azok a politikai ellentétek, amelyek a gyülekezet tagjai és a lelkesek nézete közötti politikai ellentétben nyilvánultak meg.

Az egyházak haladó gondolkodású vezetői, lelkeszei ezt felismerték. Megérezték, hogy sürgős feladat a haladás útjára vezetni az egyházat. Rájöttek azonban arra is, hogy javítgatásokkal nem lehet az új társadalmi rendbe átmenteni az egyházat.

Ez a törekvésük harcban edződött és győzött. A megújulás igénye ugyanis nem volt minden egyházi ember céljai között. Az egyházban a politikai reakció igen jelentős erőt képviselt. Mégis a kibontakozás útját keresők juttatták el az egyház és állam viszonyát a tárgyalóasztalhoz és a megegyezéshez.

1948. december 14-én írta alá egyházunk és a magyar állam az Egyezményt, amelyet mint hivatalos és elismert dokumentumot a Magyar Közlöny 1948. december 16-án megjelentetett (17).

Az Egyezmény kétoldalú megegyezés. Egyházunk elismerte a magyar nép államát, az állam pedig kifejezte, „hogy egyházunk nincs az előző társadalmi rendhez és általában semmiféle társadalmi rendhez kötve” (18). Jó elvi alapnak bizonyult. Olyan utat jelölt meg, amely jó szolgálatot tett és jó egyensúlyban tartotta államunk és egyházunk viszonyát (19). Bebizonyította, hogy az ideológiai különbség ellenére együttműködhet az egyház és az állam az ország építéséért, a nép jólétéért, a szellemi-anyagi-erkölcsi javak gyarapításáért — anélkül, hogy vegyíteni az evangéliumot az ideológiával.

1949. Bár tételesen az állam és egyház szétválasztása 1949-ben történt meg az Alkotmányban, igénye már 1945-ben jelentkezett, az elvi alapjait pedig 1948-ban, az Egyezmények megkötésénél az állam képviselője meg is fogalmazta: „Mi vallási, hitbeli, teológiai, dogmatikai kérdésekbe sohasem fogunk beleavatkozni” (20). Az Egyezmény azonban még nem mondta ki az állam és egyház szétválasztását. De látnunk kell azt is, hogy az Egyezményt egy tudatosan marxista—leninista ideológia alapján álló magyar állammal kötötte az egyház. Az alap: ideológiai alap, mely ellentétes az egyház hitbeli alapjával. Tehát már itt kifejezésre jutott a szétválasztás ténye!

Mit jelent az állam és egyház szétválasztása? A kérdésre keresett választ fontos azért, hogy tisztán lássuk utunkat!

1. Az Egyezmény szelleme tükrözi az államnak azt a szándékát, hogy ideológiai alapon kifejezésre juttassa álláspontját. Azt, hogy az állam az egyházat nem akarta szekularizálni. Tehát a maga eszközevé tenni, az ígét a tervei és céljai szolgálatába állítani, az ideológiát az egyházra ráerőltetni. De kifejezi az egyház is, hogy az államot az egyház nem „klerikalizálja”, tehát nem akar vallásos gyámkodást gyakorolni az államon, s nem igényli, hogy az államhatalom segítse az egyházat a maga eszközeivel az egyházi feladatok és célok megvalósításában.

2. Azóta is kérdés, félreértés és zavar kíséri ezt a tényt. Sokan összekeverik a következetesség érvényesítésének igényét az abszolút szétválasztással. Abszolút szétválasztás ugyanis több okból nem lehetséges. Tisztában kell lennie mindkinek azzal, hogy az államnak — szuverenitásából kiindulva és szuverenitásának védelme érdekében — joga van meghatározni és körülírni minden társadalmi szervezetnek, intézménynek azokat a feltételeket, amelyek betartásával, az állam szuverenitásá-

nak megsértése nélkül folytathatják tevékenységüket. Ugyanez vonatkozik az egyházak működésére is. Ezt alapvető módon tartalmazza az Egyezmény!

3. Az állam és az egyház szétválasztásának következetessége azt jelenti, hogy az állam ne gyakoroljon egyházi funkciókat, az egyház pedig ne gyakoroljon állami funkciókat. Ez azonban nem gátolja az egyházat szolgálata betöltésében, amelyet az Egyezmény biztosít.

A helyesen értelmezett „szétválasztás” adja meg az alapot az állam és az egyház viszonyában jelentkező konkrét ügyek tárgyalásos úton történő rendezésére.

Úgy értékeljük ezeket az eseménydús esztendőket, hogy 1950-ben lezárult az egyházpolitikai fejlődés első szakasza, melynek eredménye: az Egyezmény, az állam és egyház szétválasztása, az egyházpolitikai alapok lerakása, az egyházi politikai reakció háttérbe szorítása, az „új úton” elindulás.

1951—1956. Az Egyezmények megkötése után az állam és az egyház viszonyának koordinálására, a megállapodások segítésére, erősítésére és ellenőrzésére szempontjából a Népköztársaság Kormánya 1951-ben létrehozta az Állami Egyházügyi Hivatalt. Ez a Hivatal azóta is fontos szolgálatot tölt be az állam és egyház helyes viszonyának kialakításában. Ezt a munkát nem egyszerűen rendeletek útján végzi, hanem az állam és egyház képviselőinek nyílt, őszinte és tárgyyszerű tárgyalásain. Sokat tett eddig is az Állami Egyházügyi Hivatal azért, hogy az Egyezmény szellem minden területén érvényesüljön és ne szenvedjen csorbát sem az állam, sem az egyház részéről.

Látnunk kell azonban azt is, hogy nem volt könnyű időszak az, amelyben az Állami Egyházügyi Hivatal létrejött és végezte munkáját az állam és egyház jó viszonya érdekében.

Nehezítette ugyanis az állam és egyház viszonyát a hidegháborús légkör. Sőt nyugodtan mondhatjuk így is: leterhelte. Gátolta a haladó gondolkodású egyházi emberek előrelátó útmutatásainak kibontakozását és aktivitásának fokozását. Az történt, hogy az egyházi reakció meg-megújuló támadásait ezekben az esztendőkből kénytelen volt harcban visszaverni mind az állam, mind az egyház. Ezért a kiélezett ideológiai harcok időszaka volt ez.

Leterhelte és nehezítette az állam és az egyház viszonyát a személyi kultusz, mely adminisztratív intézkedéssel igyekezett megoldani kérdéseket.

Megemlítjük ebből az időből azt is, hogy az a vélekedés alakult ki az egyházi reakcióról, hogy az elszigetelődött, nem képvisel jelentős erőt. S hogy mennyire nem így volt, 1956 ősze jelzi, amikor szinte 2—3 nap alatt minden egyházban, így evangélikus egyházunkban is sikerült visszavenni a kulcspozíciókat, háttérbe szorítva az eddigi egyházi vezetőket.

Pozitívuma is megtalálható azonban ennek a korszaknak. Az új társadalommal létrejött rendezett kapcsolat nem maradhatott az Egyezmény dokumentumában. Sok kérdést kellett teológiaiilag tisztázni ahhoz, hogy a szolgálat gyökeréig hatoljunk a teológiai látás. Belső egyházi sürgetésre indult meg a teológiai tisztázódás folyamata. Világossá lett, hogy az Egyezmény keretében mi az egyház viszonya a szocialista társadalmi rendezés, s hogyan végezheti szolgálatát a Magyar Népköztársaságban. Az 1952/53-as zsinaton alkotott törvényeink jól példázzák ezt.

1956—1957. Egyházunk életében 1956 őszétől nem az egyház életének megfelelő politika folyt, hanem hatalomátvitel történt. Ezt maga az állam is világosan látta. Horváth János az ÁEH elnöke véleménye ez volt

1958-ban; „Ami október 23-a után történt az evangélikus egyházban, az ellenforradalom volt. A forradalom és ellenforradalom lényege a hatalom átvétele. Az egyházban is ez történt. Lényeg az, hogy döntő változások mentek végbe a hatalmi pozíciókban” (21).

Az állam és az egyház viszonyában arra az álláspontra helyezkedett az akkori egyházi vezetés: a szocialista társadalommal óvatos, tartózkodó, hívős magatartást kell felvenni (22).

A kibontakozóban levő állam és egyház jó viszonya súlyos válságot élt át. 1957 tavaszától kezdett az egyházakban — így evangélikus egyházunkban is — kibontakozni a konszolidáció körvonala. A viszony normalizálására megnyíltak a lehetőségek.

1957 őszén került sor az állam és az evangélikus egyház tárgyalására. Az út felismerése és az útra való ráállás harcban született meg. Ez első sorban elvi harc volt. Egyházunk elvetette az „árok-filozófiát”, s utat jelölt: az egyház legyen egyház a szocializmusban (23).

A kibontakozás jelentős akadályozója volt Ordass Lajos nyugalmazott bányakerületi püspök. Személye testesítette meg az egyházi reakciót. Semmissé akarta tenni azokat a teológiai és egyházpolitikai döntéseket és felismeréseket, amelyek az Egyezményből következtek. S ennek nyomán került súlyos válságba egyházunk és az állam kapcsolata.

1957—1962. 1957 tavaszán megkezdődtek egyházunkban is azok a változások, amelyek arra szolgáltak, hogy az állam és az egyház között megromlott viszonyt normalizálják és egyházunk életének irányát helyes útra vezessék. Az állam továbbra is érvényesnek minősítette az 1948-ban kötött egyezményeket, amelyet 1957 nyarán a többi egyházakkal kötött egyezménnyel együtt megerősített. Egyházunkban azonban a külföldről táplált ellenállás még mindig élt!

1958 őszén következett be a jó útra visszatérés teljes tudatossággal, amikor a Déli Egyházkerület gyülekezetei Káldy Zoltán pécsi esperest választották meg a kerület püspökének.

Ez idő alatt hazánk élete normalizálódott az 1956-os ellenforradalom után. Kiértékelték az állam illetékes vezetői az ellenforradalom eredményeit, okait — egyházpolitikailag is (24) — s az MSZMP megjelölte a társadalom szocialista fejlődésének az útját. Egyik alapelve a szövetségi politika volt. E politika jelentős kiszélesítése a mezőgazdaság szocialista átszervezésekor történt. Ezzel fejeződött be a szocializmus alapjainak lerakása. Minden régi visszaállításának lehetősége lezárult. — Természetesen az egyházpolitikára is nagy hatással volt ez a tény. Olyannyira, hogy új fejezetet nyitott ez az állam és az egyház viszonyában.

1962—1969. A szocializmus alapjainak lerakása után vált a lelkészek előtt is bizonyossá az, hogy hazánkban a szocializmus tartós, szilárd rendszer. Egyházunknak pedig a szocializmusban tartós együttélésre kell be rendezkednie.

Az evangélikus egyházban erre az időre esik a diakóniai teológia ki-munkálása. Ez a teológiai látás jó teológiai alapot és szolgálati lehetőséget adott egyházunk vezetőinek, lelkészeinek és gyülekezeti tagjainak az együttműködésre hazánk építésében. Megfigyelhető a fokozatosan fejlődő politikai aktivitás a lelkészek körében, elsősorban a béke és a haza felvirágoztatásáért.

Eközben egyházunk múltját kritikusan vizsgáltuk. Szinte önvizsgálat-szerűen. A jövő útját így láttuk meg. A diakóniai teológia tisztánlátása hallatán segítséget adott nemcsak az önvizsgálathoz, hanem a társadalmi és politikai szolgálatok jó lelkiismerettel végzéséhez is.

Az 1966-os egyházi zsinatunk Ünnepélyes Nyilatkozata ezt az utat tar-

totta egyetlen olyan útnak, amelyen egyházunk szolgálhat — Urunkat hűen követve.

1970—1974. Az egyre inkább kibontakozó szövetségi politika időszaka ez. Hazánk felszabadulásának 25. évfordulója alkalmával egyházunk pozitív reagálást adott az MSZMP és a HNF közös felhívására. Ezt D. Káldy Zoltán püspöknek a HNF V. kongresszusán elhangzott felszólalásában fogalmazta meg: „elkötelezettnek tudjuk magunkat népünk szolgálatára, vállaljuk a nagy országepítő munkában ránk eső részt és segítjük azokat a szellemi, fizikai és anyagi erőfeszítéseket, melyek a szocializmus teljes felépítésére irányulnak” (25).

1975-től napjainkig. Hazánk felszabadulásának 30. évfordulóján elhangzott nyilatkozatok és az MSZMP XI. kongresszusán elmondottak egybehangzóan jelzik — mind egyházi, mind állami oldalról —, hogy „Magyarországon az állam és az egyházak viszonya rendezett. Az egyházak hitelveik feladása nélkül megtalálják helyüket a szocialista társadalom viszonyai között. A hívő emberek megbecsült állampolgárokként vesznek részt a szocializmus építésében” (26). Ez a szövetségi politika kiszélesítése.

Jelenleg a fejlett szocialista társadalom építése folyik hazánkban. Együtt építik hívők és nem hívők. Egyházunk is, államunk is ahhoz tartja magát, hogy az együttműködés ideológiai konvergencia, a hitelvek egyeztetése nélkül történik. Ugyanis a világnézeti különbségek nem zárják ki a gyakorlati együttműködést vallásos és nem vallásos emberek között annak ellenére, hogy „nincs ideológiai értelemben békés egymás mellett élés” (27).

Egyházunk tehát benne él korunk harcaiban. Együtt vállaljuk a marxistákkal az emberibb világért folyó küzdelemben a felelősséget. Ez nem taktika, nem világnézeti engedmény, nem azonosulás a szocialista rendszerrel úgy, hogy kiszolgáljuk azt (28).

Allamunk egyházpolitikája

A szövetségi politika az alapja államunk egyházpolitikájának. Meghatározza az a meggyőződés, hogy „a szocialista magyar állam, a Magyar Népköztársaság sok-sok nemzedéken át fenn fog állni, és még nemzedékeken át az egyházak is létezni fognak” (29). Ugyanakkor a különböző világnézeti emberek összefogása még fontosabb lesz, mint a mögöttünk levő szakaszban volt (30). Ezért „e szövetségi politikát érvényesíteni kell a szocializmus építésének egész történelmi szakaszában” (31).

A szövetségi politika egyik legjelentősebb eredményének tudjuk, hogy a magyar társadalom belső szilárdságának alapját az állam és egyház viszonyának megvívóztató rendezésében, a marxista és vallásos állampolgárok együttműködésében érte el. Ezt az együttműködést „a szocialista állam elvi megfontolások alapján igényli” (32).

Amikor pedig ilyen mondat hangzik el, hogy a fejlett szocialista társadalom felépítésében a szövetségi politika konkrét tartalmából következően „mindenkit mozgósítunk”, ez nemcsak hívás a nem marxistáknak, hanem ez a kijelentés egyházpolitika! Tudnunk kell, hogy államunk egyházpolitikája mindig a szocializmus építésének általános törvényszerűségeiből, hazánk sajátos belső és külső körülményeiből indul ki. Hangsúlyozottan a politikai szférához tartozik a fejlődés minden szakaszában, de az ideológiai határokat nem mossa el!

Allamunk abból a reális tényből kiindulva gondolkodik, hogy a szocializmus megvalósítói maguk a dolgozó tömegek, köztük az egyházak

tagjai is. Ezért az egyházpolitika azt célozza, hogy bevonja a vallásos embereket (tömegeket!) a fejlett szocialista társadalom építésébe és a népi-nemzeti egységet ezáltal erősítse. „Rájuk is gondolunk: mindannyiunknak össze kell tartanunk” (33). „Pártállásra, világnézetre való tekintet nélkül minden tisztességes embert megbecsülünk és biztosítjuk minden tisztességes ember jogait, aki a nagy mű építésében részt vesz” (34). Államunk őszintén kívánja ezt a gyakorlati együttműködést, tehát nem manipulatív elképzelésből vagy taktikai számításból. Hiszen hazánkban a vallásos emberek érdeke ugyanaz, mint a nem vallásos embereké. Konfrontáció és elvi kompromisszum nélkül. Tisztázott viszonyt alakít ki az állam az egyházakkal. A feszültség ugyanis egyik félnek sem lehet érdeke.

Az 1948-ban megkötött állam és egyház közötti Egyezményt is államunk a szövetségi politika szellemében tekinti az együttműködés további alapjának. „... A magyar kormány úgy határozott... hogy... a maga részéről jó alapnak tekinti az egyezményeket az egyházakkal való kapcsolat fejlesztésére...” (35).

Az egyházpolitika fontos része annak reális látása, hogy a szocializmus megvalósítói a dolgozók! Ehhez államunk igényli a vallásos dolgozók aktivitását (36), a gyakorlati együttműködést (37). „Államunk... a türelem, a felelősség és a bizalom légkörében alakítja viszonyát az egyházakhoz és a vallásos dolgozókhoz” (38).

Végeredményben nem csupán azokra a kérdésekre kell választ adni, amelyek szinte ugyanazon módon adódnak fel mindkét félnek, hanem a közös úton haladnak a társadalom érdekében az egyházak és az állam. Erdemes figyelni arra a megállapításra, mely szerint az állam és az egyház éles konfrontációja akadályt jelentene az egymás meghallgatásának, a másik fél érdekeinek tiszteletben tartásának.

Az állam egyházpolitikája végül — félreérthetetlen világosan és nagyon helyesen — hangsúlyozza az ideológiai keveredés kizártságát! Ezzel egyetért egyházunk. Valljuk, hogy a politikai együttműködés az állammal fontos és jelentős. De ideológiailag más alapon állunk. „Az alapvető világnézeti ellentétek kizárják a filozófiai konvergencia lehetőségét” (39). Nem lehetséges az ideológiai-teológiai keveredés. Nem látunk lehetőséget a „világnézeti határok” elmosására sem. Nincs tehát kompromisszum ideológiai szinten!

Összefoglalva: az állam egyházpolitikájának lényege az, hogy lehetséges a tartós együttélés a szocialista állam és az egyház között a világnézeti ellentétek fennmaradása mellett is. Lehetséges a vallásosság és az állampolgári kötelességek teljesítése együttesen. Az állam és az egyház, a marxisták és a hívő emberek együttműködése az ember boldogulása érdekében „tapasztalataink alapján állíthatom: ez nemcsak szükséges, de lehetséges is —, nemcsak lehetséges, hanem szükséges is” (40) — állapította meg Aczél György.

Az egyház politikája

Az egyház politikai döntései válasz a kormány szövetségi politikájára. „A nekünk adott eszközökkel segíteni akarjuk minden népünket a szocializmus építésében” (41) — Káldy Zoltán püspök szavaival ebben foglalható össze a válaszunk.

Evangélikus egyházunk választát tételes formában egyházi törvényeink rögzítik. Természetesen a fokozatos fejlődő kapcsolat az állam és az egyház között törvényalkotásunk elemzésekor is megfigyelhető. Minden-

képpen úgy kell tekintenünk törvényeinket, mint amelyek a meghatározott korban egyházunk válaszaik korunk által felvetett élet-kérdésekre útbaigazító módon!

1952-ban — az 1952/53-as zsinat törvényalkotása alapján — elsősorban a lelkészek magatartására tette a hangsúlyt az állam és az egyház viszonyában. Ennek lényege az volt, hogy a lelkész „mint magyar állampolgár, letette a Magyar Népköztársaságra és annak Alkotmányára a hivatalos esküt”. A lelkészek feladatát ennek az eskünek megfelelően pedig így határozta meg törvényünk: „minden tevékenységükben lelkiismeretesen és híven tartják magukat lelkési esküjükhöz és az állam s az egyház által kötött Egyezményhez” (42).

1966-ban — a törvényalkotó zsinat — már sokkal konkrétabban foglalkozott ezzel a kérdéssel. A lelkész „szolgálatát és a gyülekezet életét az Ünnepélyes Nyilatkozat és az Egyházi Törvények szerint történjék” (43). Másrészt elvárásként így fogalmaz törvénykönyvünk: „híven tartják magukat az Ünnepélyes Nyilatkozathoz és az Egyházi Törvényekben foglaltakhoz” (44). A fegyelmi vétségek között illet találunk: „vétekezik az emberiség békéje ellen, vagy a Magyar Népköztársaság ellen, vagy az Ünnepélyes Nyilatkozatban foglaltakkal ellentétes magatartást tanúsít” (45).

Az Ünnepélyes Nyilatkozat az Egyezmény szellemét rögzíti egyházunk részéről: „a Magyarországi Evangélikus Egyház a történelmet formáló Isten akaratából él a magyar hazában és népe közösségében, ezért a szocializmust építő Magyar Népköztársaság törvényes rendjének megbecsülésével, a megkötött egyezmények szerint a kölcsönös bizalom és megértés szellemében végzi igehirdetői munkáját és szolgáló szeretettel vesz részt népünk építő munkájában a jobb és emberibb életért”. Ennek szellemében munkáljuk „a népek és emberek egyenlőségét és felemelkedését, együttműködését és békés életét” (46).

S hogy ez megfelel az egyház és állam közötti Egyezmény szellemének, az Állami Egyházügyi Hivatal akkori elnöke, Prantner József 1966. december 21-én jóváhagyta és megerősítette, egyházunk vezetősége pedig 1967. január 1-től hatálybaléptette egyházunk törvénykönyvét.

Ha tehát az egyház politikájáról szólnunk, ennek tudatában, ismeretében és szellemében kell szólnunk!

a) A teológiai tisztázásban bontakozott ki az „egyház politikájának” ez a sarkalatos kérdése megválaszolva: *hol él az egyház?* — Itt mindig a *mát* kell megjelölni a holnap érdekében. Nem elég azt mondani, hogy a magyar hazában és népe közösségében, hanem „a világnak olyan területén él, ahol a fejlett szocializmus építése folyik” (47). Még jobban konkretizálva: olyan ez a társadalom, ahol a vallásos és nem vallásos dolgozó emberek egymástól nagyon eltérő elvi alaplól indulnak ki akkor, amikor az építő munkát végzik, viszont ebben a fejlett szocializmust építő munkában, a tettekben, a hétköznapi cselekedetekben eggyé válnak (48)!

b) Ezekből adódó további kérdésekre „a hit szabályai szerint” a józan ész dönt a teológiai gondolkodásban, amikor politikai és társadalmi kérdésekre adunk választ (49). „A marxistáknak és a keresztyéneknek ugyanazon világ ugyanazon kérdéseire kell választ adniok” (50).

A válaszadásakor a diakóniai teológiából adódóan nem a negatív lehetőségeket tartotta egyházunk maga előtt, vagyis azt, hogy megelégszik a semlegességgel, nem gátolja a politikai magatartásával az egyház tagjainak bekapcsolódását a szocializmus építésébe, hanem pozitív útra lépünk: támogatjuk a békéért és a társadalmi haladásért folyó erőfeszítéseket! A „politikamentességet” áhítozók ugyanis nem adnak — lényegében nem is tudnak adni — választ a felvetett kérdésekre, amelyekre ma-

guk a híveink várnak választ tőlünk! A „Magyarországi Evangélikus Egyház nem mondhat le arról a politikai felelősségről, amellyel tartozik az új magyar világban élő népünknek, az egész emberiségnek” (51).

c) Egyházunk „egyházpolitikájának” fontos tényezője az, hogy híveink a szocialista társadalom aktív építői. Dolgozók, vagy nyugdíjas dolgozók! Helytállásuk, munkájuk eredménye jelzi, hogy lehet együttélni és együtt-dolgozni a szocialista társadalomért a nem hívőkkel. Az állam és az egyház jó viszonya háttérben tulajdonképpen ők állnak (52). Sőt úgy állnak ott, hogy az evangélium-alakította világnézetük van. Tudva azt, hogy az evangélium univerzális látóhatárú világnézetet ad (53).

d) A tisztázott teológiai gondolkodásban sohasem keverjük tehát az evangéliumot az ideológiával, vagy a teológiát a marxizmussal. Természetesen ez a féltve vigyázás nem zárja ki az együttműködést, sőt a szolgálat körét kiszélesíti.

e) Ezen az alapon vesz részt egyházunk aktívan a Hazafias Népfront országos mozgalmában — annak minden szintjén. A külföldi szolgálatok (konferenciák, látogatások, üdülések, utazások), a külföldiek hazánkba látogatása alkalmak az itthoni helyzet reális megismertetésére, hazánk jó hírének gyarapítására. Így fogalmazza ezt egyházi törvénykönyvünk: „A Magyarországi Evangélikus Egyház valamennyi lelkészének, felügyelőjének és presbitériumának feladata, hogy az ige hirdetésével és életük példájával neveljék a gyülekezeteket embertársaik, népük és hazájuk szeretetére, állampolgári hűségére...” (54). A békeszolgálatban pedig ott voltak és vannak egyházunk képviselői, hiszen az emberiség békés fejlődéséért fokozott felelősséget hordoz a Jézus Krisztusban hívő ember. Ez a részvétel a diakóniai teológia alapján pozitív tartalmat kap egyházunkban. „A hazai egyházak otthont találtak a szocialista Magyarországon. Ezt az otthont kifelé együtt védjük, befelé együtt szépítjük ebben a társadalomban élő és szolgáló minden barátunkkal... Igent mondunk a békére, a biztonságra, az együttműködésre, az európai család békés együttélésére” (55).

f) Az állam és egyházunk jó viszonyának gyümölcsei az egyházban „látványosak”, de társadalmunkban hasznosak. Eredmények tekintjük a gazdagodó sajtónkat, melyhez papírt és nyomdát államunk biztosít. Az új Teológiai Akadémiát, államségélyt, a külföldi utakat, a fakultatív vallásoktatást az iskolákban és még sok egyéb szép eredményt látunk a jó viszony gyümölcsei között.

Akkor marad egyházunk korrekt szövetséges a szövetségi politika szelvényében, ha egyházunk népe továbbra is magyar emberként aktív építője lesz szépen fejlődő hazánknak.

Az állam és az egyház „új típusú” kapcsolatai

1. Az állam és az egyház kapcsolata — az eddig felvázoltakból is világosan kitűnt — folyamat eredménye. Fokozatosan javult, alakult, érett. Egyházunk nagyra értékeli a Helsinki záródokumentumot, mely új fejezetet nyitott Európa népei együttélésének lehetőségére. Magyarországon azonban az állam és az evangélikus egyház viszonyában nem a Helsinkihozta történelmi fordulat jelenti a jó kapcsolatot. Lépésről lépésre nyomkövethető ez a felszabadulástól kezdődően!

2. A szövetségi politika kiszélesítette ezt a lehetőség-kört, ahol az egyház, a hívő emberek eredményesen tudnak együttműködni az emberek boldogulásáért.

3. Az „új típusú” jelző megtévesztő lehet, hiszen államunk és az evan-

gélikus egyház viszonyában a megkezdett út továbbfolytatásáról van szó! De helytálló jelző, ha arra gondolunk, milyen lépcsőfokok jelzik ezt a folyamatot: lojalitás, status quo elismerése, gyakorlati támogatás, együttműködés.

4. Az „új típusú” kapcsolat jellemzői ezek lehetnek, ha elemezzük a viszonyt külső és belső megnyilvánulásaiban:

elvileg: megfelel a társadalmi viszonyoknak, a politikai elveknek, az egyház érdekében, szolgálata elvégzésének, betöltésének,

formailag: kölcsönös elismerés, „az egyházak tiszteletben tartják az állam alaptörvényét, az állam pedig tiszteletben tartja az egyházak autonómiáját és biztosítja a vallásszabadságot” (56),

tartalmilag: a közös ügyekben együtt, őszinte gyakorlati együttműködésben, mely egyik fél részéről sem taktika, manipuláció.

5. Problémák adódnak. Ezeket tárgyszerű módon igyekszik rendezni az állam és az egyház. A rendezés módja: a párbeszéd (a dialógus). A nézetkülönbségeket kölcsönös bizalommal, türelemmel lehet eredményesen megoldani. „A kölcsönös türelem átsegít bennünket a nehézségeken” (57). A problémák dialógus-jellegű rendezés fontos. Egyik oldalról sem szabad szem elől téveszteni a nagy és közös célokat, amelyeket egy úton járóként kell megoldani.

6. Milyen problémák lehetnek? Természetesen az életből következően elvi és gyakorlati ügyek adódnak. A típusokat említjük meg, melyeket helyzetükből következően a „szélső” kategóriába helyezhetünk.

Egyházi oldalon jelentkezhet az egyházi reakció. Ez nemcsak újra és újra jelentkezik, hanem bizonyos értelemben újratermelődhet is. Az egyházi reakció politikai beállítottság. Nem az evangéliumból adódik. Ma ilyennek látjuk a passzív szemlélődést („míg a nép küzd. fárad, izzad, pihenjen ő árnyék alatt — Petőfi S.), a tetteket nem vállaló üres lojalitást, a nyílt ellenszegülést (az agresszív fellépés a marxistákkal szemben, a hidegháború eszközüvé válás, „hazaárulás” a kölföldieknek stb.). Jelentkezhet bizonyos érzékenykedés, mely mindenáron be akarja beszélni magának, hogy ebben a társadalomban csak másodrendű állampolgár lehet a hívő ember.

Úgy látjuk, hogy a diakóniai teológia egyértelmű magunkévá tétele feloldja ezeket a nyílt és rejtett görcsöket, s felszabadít az őszinte szolgáló életformára és a hűség állampolgárságra.

Állami oldalon két szélsőséges megjelenési formája lehet a problémáknak. Az álradikalizmus az egyik. Ez negatív értelemben izzítja fel a légkört. Türelmetlenségben nyilvánul meg a vallással és a vallásos emberekkel szemben. Hatása az, hogy belső feszültségeket okoz, hangulatot ront, légkört fertőz (58). Az ábaloldalosság a másik. Ez inkább helyi (lokális) viszonylatban jelentkezik. Mintha helyileg nem tartanák érvényesnek „az elvi szinten és az országos viszonylatban kialakult állam—egyház viszonyt” (59). S ennek káros kinövése az, „amely a vallásos emberben másodrendű állampolgárt lát” (60).

7. A problémák dialógusban tisztázódnak. A tisztázódás keresésében és munkálásában a kiindulás adott: államunk szövetségi politikája és a megkötött egyezmény szellemében elvi alapállásból építi kapcsolatait az egyházakkal. Egyházunk pedig konzekvensen folytatta a teológiai felismert diakóniai útját a fejlett szocialista társadalom felépítéséért, mert „elkötelezettnek tudjuk magunkat népünk szolgálatára” (61).

A reális helyzet ismert: a rendezett viszony nem jelenti a világnézeti status quo megszilárdítását. Az állam részéről a kiegyensúlyozott politikai légkör lehetővé teszi a tudományos világnézet, a marxista—leninista

világsejmlélet intenzív terjesztését. Az egyház pedig végzi az evangélium szolgálatát a törvényes lehetőségek kihasználásával.

A dialógusban érvényesüljön a közös úton járás. Vagyis a dialógus a közös úton járók vitája. Ebben nem várhat senki történelmi fordulatot. A marxizmus nem adja fel a valláskritikát. Mi pedig valljuk, hogy a hit gyökerei mélyebbek, mint a valláskritikusok gondolják. Ez azonban nem akadályozza meg sem az egyházat, sem az államot az őszinte gyakorlati együttműködésében. „Problémák mindig adódhatnak és bizonyára adódnak is. Az ilyesmi más partnerek között, még a legjobb családban is elő szokott fordulni. A leghatásosabb recept ebben a vonatkozásban is a türelem” (62). Egyházunk véleménye iránymutató: „a dialógus hozzátartozik a mindennapi élethez. A párbeszéd nem az ideológiai ellentétekre koncentrál, hanem a társadalomban adódó együttes feladatok megoldására” (63).

Befejezőként — összefoglalásként

A magyar állam és evangélikus egyházunk között ma jó és gyümölcsöző kapcsolat van. Rendezett viszonyról beszélhetünk. A megértés és együttműködés jelének tekintjük államunk újabb segítségét egyházunk számára, amely lehetővé teszi a nyugdíj-ügy megnyugtató rendezését. Folyik a dialógus tehát — a közös úton járók párbeszédéeként — a megértés és az együttműködés szellemében.

Továbbra is a diakóniai teológia alapján kell mennünk az úton. S ezen az úton, a kialakult folyamatban sok olyan eredmény születik meg, amely megfelel mind az állam, mind pedig egyházunk céljainak. Miután ezek is segítik egész népünk boldogulását és haladását, az állam és egyház viszonyának továbbfejlődő, új típusú kapcsolatnak kell maradnia a jövőben is.

Detre János

JEGYZETEK

1 Milyen államunk és a magyarországi egyházak kapcsolata? — válaszol Miklós Imre államtitkár, az Allami Egyházügyi Hivatal elnöke — „Politikai vitakör — interjú” — Kossuth Könyvkiadó, 1977. 9. old.

2 Pethő Tibor: Az együttműködés útján — Az állam és az egyházak viszonyáról — Magyar Nemzet, 1977. szeptember 4. 9. o. — Miklós Imrét idézi.

3 Aczél György: A szocialista állam és az egyházak Magyarországon — (Világosság, 1976. 10. sz.) — Látóhatár, 1976. december. 162. o.

4 Pintér István—Szabó Bálint: A magyar népfront története dokumentumokban. — Új feladatok. — Magyar Nemzet, 1977. szeptember 4. — 9. o. — Kállay Gyulát idézi.

5 Pethő Tibor i. m. — A történelem igazolása — Magyar Nemzet, 1977. szeptember 11. — 9. o. Kádár Jánost idézi.

6 Pethő Tibor i. m.

7 Kádár János: Válogatott beszédek és cikkek. — Kossuth Könyvkiadó, 1975. — 169. o.

8 Kállay Gyula: A magyar népfront négy évtizedéről. — Magvető Kiadó, 1977. 86. o.

9 Kállay Gyula i. m. 87. o.

10 Kádár János i. m. 20. o.

11 Aczél György i. m. 164. o.

12 Aczél György i. m. 164. o.

13 Kádár János i. m. 419. o.

14 Pintér—Szabó idézett cikksorozata. — A fejlett szocialista társadalomért. — Magyar Nemzet, 1977. szeptember 9. — Idézi a XI. kongresszus határozatát.

15 Evangélikus Lelkipásztor Körlevele, 1946. április. 57. o.

16 D. Káldy Zoltán: Új úton. 73. o.

17 Megjegyezzük, hogy a katolikus püspöki karral kötött egyezmény nem került a nyilvánosság elé a Magyar Közlöny útján, bár azt 1950-ben megkötötték. Nem tudtak ugyanis néhány lényeges kérdésben a megnyugtató megegyezésig eljutni. A kormány ugyanis nem tudta érvényesíteni az egyházi tisztségviselők kinevezésével kapcsolatos álláspontját, mert a katolikus jogrend szerint az ilyen nemzetközi megállapodás a pápa számára van fenntartva. Így sokáig kétséges maradt, hogy a magyar katolikus püspöki kar köthet-e megállapodást a pápa nélkül? Megkötötték a megállapodást, de nem tekintették véglegesnek. A magyar állam azonban ezzel a katolikusokkal kötött egyezménnyel elvileg egyetértett, a tisztségek betöltésére pedig 1951. július 4-én törvényerejű rendeletet hozott — visszamenőleges hatállyal — a kétoldalú megegyezésig. — Cszimadia Andor: Az állam és az egyházak kétoldalú szerződésai. — Világosság, 1977. 3. sz. 129—133. o.

18 D. Káldy Zoltán i. m. 10. o.

19 U. o.

20 Dr. Ottlyk Ernő: Az evangélikus egyház útja a szocializmusban. — Bp. 1976. 56. o.

21 Ottlyk Ernő i. m. Lelkipásztor, 1958. 234. o.

22 U. o. 119. o.

23 U. o. 127. o.

24 Kádár János i. m. 51—93. o.

25 Evangélikus Élet, 1972. május 14.

Örömmel vesszük azt is, hogy a katolikus egyház egyre jobban felzárkózott. 1964-ben részleges megállapodás született a magyar állam és a Vatikán között. 1971-ben külföldre távozott Mindszenty József — így a katolikus egyházra régi és új teherterhelként nehezedő „Mindszenty középkori feudális jellegű politikája és személye” (Kádár János i. m. 43. old.) eltávozott. 1974-ben több katolikus főpapat neveztek ki. 1976. februárban dr. Lékai Lászlót esztergomi érsekké nevezte ki VI. Pál pápa, 1976 tavaszán pedig bíborossá tette meg. 1977 júniusában pedig személyesen találkozott a Vatikánban Kádár János VI. Pál pápával.

26 Kádár János: A fejlett szocialista társadalom építésének útján. — Kossuth Könyvkiadó, 1975. 119. o.

27 Aczél György i. m. 164—165. o.

28 D. Káldy Zoltán i. m. 162. o.

29 Pethő Tibor i. m. — A történelem igazolása. — Magyar Nemzet, 1977. szeptember 11. 9. old. Kádár János válasza az Osservatora Romano tudósítójának kérdésére.

30 Kádár János i. m. 189. o.

31 Pintér—Szabó i. m. — A fejlett szocialista társadalomért. — Magyar Nemzet. 1977. szeptember 9.

32 Pethő Tibor i. m. I. rész.

33 Kádár János i. m. 187—188. o.

34 U. o.

35 Cszimadia Andor i. m. 132. o.

36 Pethő Tibor i. m. I. rész.

37 Aczél György i. m. 165. o.

38 Miklós Imre nyilatkozata. — Evangélikus Élet, 1977. március. 27. sz.

39 D. Káldy Zoltán: Szükséges és lehetséges — visszhang két tanulmányra. — Evangélikus Élet, 1977. március 27.

40 Aczél György i. m. 171. o.

41 Káldy Zoltán: Új úton. — 23. o.

42 1953. évi V. törvény 2. cím. I. fejezet 20. § 2. bekezdés.

43 1966. évi II. törvény 20. § 1. bekezdés.

44 1966. évi II. törvény 19. § 3. bekezdés.

45 1966. évi V. törvény 12. § 2. pont.

46 1966. évi törvénykönyv Unnepélyes Nyilatkozata.

47 Lelkipásztor, 1977. 133. o.

48 U. o. 134. o.

49 Káldy Zoltán: Új úton. — 14. o.

50 Aczél György i. m. 170. o.

51 Káldy Zoltán i. m. 23. o.

52 Jézus Krisztusban — új közösség. — A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya. Bp. 1977. 59. o.

53 U. o. 58. o.

54 1966. évi I. törvény 14. § 3. bekezdés.

55 Evangélikus Élet, 1976. május 23.

56 Pethő Tibor i. m. IV. rész. — Kádár János sajtóértekezlete.

57 Aczél György i. m. 168. o.

58 Káldy Zoltán: Visszhang Miklós Imre államtitkár „Egyházpolitikánk időzerű kérdései” című cikkére. — Evangélikus Élet, 1977. szeptember 25.

59 Bartha Tibor püspök felszólalása a HNF VI. kongresszusán. — Evangélikus Élet, 1976. október 3.

60 Pethő Tibor i. m. I. rész.

- 61 Káldy Zoltán püspök felszólalása a HNF V. kongresszusán. — Evangélikus Élet, 1972. május 14.
 62 Pethő Tibor i. m. IV. rész. — Kádár János sajtóértekezlete.
 63 Jézus Krisztusban — új közösség. — 59. o.

FONTOSABB IRODALOM

- Aczél György: A szocialista állam és az egyházak Magyarországon. (Világosság, 1976. 10. sz. 601—607. o.) — Látóhatár, 1976. december. 154—171. o.
 A KISZ IX. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve. — Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, 1976.
 Csizmadia Andor: Az állam és az egyházak kétoldalú szerződesei. — Világosság, 1977. 3. sz. 129—133. o.
 Földi Pál: Egyházpolitika és a valláskritika. — Napjaink kérdesei. — Kossuth Könyvkiadó, 1975.
 Kádár János: Válogatott beszédek és cikkek (1957—1974). — Kossuth Könyvkiadó, 1975.
 Kádár János: A fejlett szocialista társadalom építésének útján. — Kossuth Könyvkiadó, 1975.
 Kállai Gyula: A magyar népfront négy évtizedéről. — Gyorsuló idő. — Magvető Kiadó, 1977.
 Kállai Gyula: A párt szövetségi politikája és a nemzeti egység fejlődése. — Kossuth Könyvkiadó, 1976.
 MSZMP XI. kongresszusa. — Magyar Nemzet, 1975. 65—70 sz.
 Pethő Tibor: Az együttműködés útján. — Az állam és az egyházak viszonyáról. — Magyar Nemzet, 1977. szeptember 4., 7., 9. és 11.
 Pintér István—Szabó Bálint: A magyar népfront története dokumentumokban. — Új feladatok. — Fejlett szocialista társadalomért. — Magyar Nemzet, 1977. szeptember 4. és 9.
 Pártépítés. — A párt- és tömegszervezeti munka kérdesei. — Kossuth Könyvkiadó, 1971—1972.
 Politikai Vitakör
 1. A kommunista építőmunka és a fejlett szocializmus elméleti problémái.
 2. A szocializmus építésének néhány magyarországi tapasztalata.
 3. Pártunk fő irányvonalának húszéves alapelvei.
 4. Milyen államunk és a magyarországi egyházak kapcsolata. — Válaszol Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke.
 5. Szövetségi politika és a népfrontkongresszus.
 Tyimofejev V.: Ateisták és hívők együttműködése a szocializmus építésében. — Világosság, 1976. 2. sz. 117—120. o.
 Miklós Imre: Új típusú kapcsolatok. — Világosság, 1977. január 1—5. o.

EGYHÁZI IRODALOM

- Evangélikus Élet 1975—1978 idevonatkozó példányai.
 Lelkipásztor 1945—1978.
 Theológiai Szemle 1968—1978.
 Dr. Káldy Zoltán: Új úton. — Bp. 1970.
 Dr. Káldy Zoltán: Hanem, hogy Ő szolgáljon. — Bp. 1977.
 Dr. Ottlyk Ernő: Az evangélikus egyház útja a szocializmusban. — Bp. 1976.
 Jézus Krisztusban — új közösség. (A Magyarországi Evangélikus Egyház tanulmányi hozzájárulása a Lutheránus Világszövetség Dar-es-Salaamban 1977-ben tartandó nagygyűlésének témájához.) — Bp. 1977.

A gyülekezeti tagok tudatának megváltozása és az igehirdetés megújulása

Subjektív megjegyzéssel kezdem: örülök a téma felvetésének.¹ Ha jól látom, először foglalkoznak országosan a lelkesítő munkaközösségek *szociológiai megvilágításban az igehirdetés kérdésével*. Nagyon kíváncsi vagyok, milyen eredményekre jutnak a többi egyházmegyében, mert ez a terület számunkra elég járatlan talaj. Hozzáteszem: sajnós! Nem tudom felmérni, mennyiben volt jogos a szeptember elején nálunk járt amerikai lutheránus egyházelnöknek a lelkesítők előtt tartott előadásában elhangzott kifogásolása, hogy ónáluk a lelkesítők *túl sokat* foglalkoznak szociológiával, nálunk én ennek inkább a hiányát érzem. A mostani témánk ebben az irányban igen jelentős indításokat adhat a további tanulmányozásra.

Kétségtelennek tartom, hogy témánkhoz nem közeledhetünk *dilettáns módon*. Nem elegendő tehát, ha valaki a gyülekezetében beszélgetésekben tapasztalt tudati megnyilvánulásokat próbálja végiggondolni. Enélkül valóban nem lehet teljes és pontos a képünk, de mint minden téren, e tekintetben sem lehetünk „mezítlábas teológusok”. Megfontolás nélkül nem vehetjük ugyan át a szociológia minden megállapítását, de teológiai munkánkban bizonyos kérdésekben — mint amilyen a mostani témánk — bele kell vonnunk eszközi segítségképpen, valamint eszmecsere-társul ezt a „világi” tudományt. Ilyen értelemben teszek hangsúlyt a továbbiakban a ma érvényes szociológiai megállapításokra.

A szociológia segítése

Gyülekezeti tagjaink a társadalom tagjai, s az utolsó 30 évben végbement tudatváltozásuk nagymértékben azonos a hasonló társadalmi rétegződésű más emberekével hazánkban. Az egyháziasságuk és — amennyiben komolyan hisznek — a Krisztus-hitük színezi, itt-ott módosítja a társadalom velük azonos körülmények között élő tagjaiban történt tudatváltozást, *a lényeges mégsem a különbség, hanem az azonosság*. Ezért adhat az igehirdetőnek segítséget a gyülekezeti tagok tudatállapotának felméréséhez a magyar viszonyokra vonatkozó szociológiai és szociográfiai kutatás. A szociológia, mint tudjuk, társadalomkutatást jelent, a szociográfia ennek egyik ágaként társadalmi rétegek, illetve társadalmi egységek — például egyes vidékek, települések, foglalkozási ágak — életviszonyait tárja fel és írja le.

Nem beszélhetünk hát *kereszttyén* tudatról? De igen, csak hogy az emberi tudatot oly mértékben alakítják, meghatározzák a társadalmi, történelmi körülmények, az adott kor, hogy a hívó szemlélet specifikuma mellett az általános, sőt egyedi vonások is összekapcsolják embertársai-

val. A végbement tudatváltozás konkretizálására később felsorolandó jellemzések mindegyike olyan, amely alól nem lehet kivennünk a templomjáró vagy ezen túlmenően élő hittel is megáldott embereket, noha az egyes tudati közös jellegzetességek nem egyforma mértékben jelentkeznek náluk, csakúgy, mint a társadalom más tagjainál.

Társadalmi tudat — egyéni tudat

Tudatnak nevezzük az emberi agy működésének, gondolkodásának azt a képességét, amellyel az ember önmagát vonatkozásba hozza az egészen tág értelemben vett világgal. Egy mai hazai meghatározás szerint: a tudat „az ember lelki működésének alapvető sajátossága, amely lehetővé teszi, hogy az ember a külvilágot és önmagát mint egymással szemben álló és egymásra ható egészet (objektumot és szubjektumot) ismerje fel”². A világ „visszatükrözésének” a fogalmát is elfogadjhatjuk a tudat működésének leírására, abban az értelemben, hogy a kívülről érkező hatásokat a gondolkozásunkkal feldolgozzuk és magunkévá tesszük; tehát a tudat aktív szerepet tölt be a lét felfogása, megértése közben. Ezek a tudattartalmak egységes összefüggésbe állnak össze s együtt alkotják a világra, az életre vonatkozó képzeiteink, fogalmaink, érzelmi és akaratú élményeink rendszerét³. A tudat mégsem „raktár”, hanem „fénycsóva”, amely rávilágít a dolgokra, sőt „csatátér”, ahol ütköznek egymással a szemléletek, és eközben végbemegy a tudatformálódás, tudatváltozás dinamizusa⁴.

A tudatalakulás folyamatába belejátszanak hatások a *tudatalattiból*, ahonnan nem tudatos vagy a tudat kialakulása előtti, ősi lelki tartalmak áramlanak formálóan. A tudatalatti működés feltétlenül szerepet játszik például abban a jelenségben, amit a korszellel megnyilvánulásának tartunk. A „zene nem ismer határokat” jelmondat jó példa rá, hiszen jelen éveinkben a beatzene társadalmi rendszerektől függetlenül hozza lázba a világ ifjúságát.

Az egyes emberek, így az egyháztagok tudatállapota közötti *különbségek* igen tág mezőnyben húzódnak szét, elsősorban az egyének társadalmi rétegződése és társadalmi környezete szerint. Mégis vannak *közös vonások*, mert az utolsó 30 év olyan forradalmian új változásokat hozott a társadalmunk életében, hogy annak jellegzetes hatásai átfogták a legkülönbözőbb társadalmi rétegeket és egységeket, például valamiként az egyes tanyai településeket is. A tudatváltozás közös vonásain *belül* aztán jelentkezik számos különbség, értékdifférenca, fejlettség vagy elmaradottság és egyedi változat. A közös vonások adják a „*társadalmi tudatot*”, a személyi változatok az „*egyéni tudatot*”⁵. A társadalmi tudat... egy adott társadalomban élő emberek gondolkozása tartós, közös és lényeges vonásainak elvonatkoztatása”, absztrakciója⁶ A társadalmi tudat megjelölés tehát nem az egyének tudatának közösségi irányzódását jelenti, hanem „a társadalom egész gondolatvilágát egy adott korban”⁶. A társadalmi tudat nem vág egybe az egyéni tudattal, hiszen általánosítással kapjuk meg, mégis többé-kevésbé jellemzi az egyes egyéni tudatot is.

Dolgozatomban a társadalmi tudat néhány mai jellemző jegyét, problémáját veszem sorra. Egyéni tudat lényegében annyi van, ahány lakosa Magyarországnak. De az egyéni tudatok közös vonásait, azaz a társadalmi tudatot lehet keresni érdemlegesen. Miközben erre az útra szinte kísérletképpen elindulunk, megismétlem azt a megállapításomat, hogy az egyháztagok tudatának közös vonásai ugyanezekben az irányokban találhatók, természetesen egészen különböző fokozatokban.

A tudatváltozásnak hazánkban két egybefonódó kiváltó tényezője volt a közelmúlt évtizedekben: a szocialista gazdasági és társadalmi rend megteremtése, s az egész világon ható tudományos-technikai forradalom. A tudatváltozás rendkívül *pozitív* folyamata mellett a *negatív* tudati jelenségekre is fel kell figyelnünk, így lesz reális a kép, és csak így végezheti ígéhirdetésünk a jó irányú tudatformálást, ami a prédikálásunk elsőrendű feladatát, az evangélium hirdetését kísérő *etikai feladat* és egyúttal mintegy önműködően bekövetkező *hatás*.

1. A tudatváltozás első, leginkább szembeötlő vonása a *közösségi gondolatnak a behatolása* a gondolkozásba. A félreértés vagy hamis kép elkerülése érdekében hangsúlyoznom kell, ez nem a tudat önzetlenné, önzetlenebbé válását jelenti, hanem inkább gondolkozási kategóriát. Meszszire vagyunk attól, hogy a közösségi gondolkodás áthassa az embereket, de az individualista kategóriákkal dolgozó tudatot olyan földrengés érte a legtöbb emberben, amely meghatározó erejű. Két egyszerű megvilágító példát mondok: külföldi utazásról hazatért egyszerűbb emberekkel beszélgetve ismételten felbukkan az a megjegyzésük — de nem áhítva, hanem inkább furcsállva —, hogy ott egy gyár vagy áruház magántulajdonban van. A másik: falvainkban két évtized alatt, mióta múlttá lett a termelőszövetkezetek terjesztésének első évtizedbeli módszere, természetesen tartják a közös gazdálkodást a nagyobb földterületeken.

A *magántulajdon* 1954 előtt és utána is még néhány éven át hazánk lakosainak a tudatában szervesen beépülve foglalt helyet. Ezt ma már nem lehet mondani. Nem mintha mindenki meggyőződéssel vállalná a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló gazdasági rendszer szükségességét, a tudatváltozás mégis a *kollektív tulajdon természetességét* mutatja egyre inkább. Az emberek tudatában meglehetősen kialakult már a *határ a személyi tulajdon mértékét* illetően is. Mondjuk egy autó tulajdonát megütközés nélkül természetesnek veszi olyan valaki is, akinek magának anyagi okból nem lehet autója. De viszont egy balatoni luxusvillára tekintve már felkapják fejüket az emberek: hogyan szerzte?!

A tapasztalható káros jelenségek nem arra mutatnak, hogy a kollektív tudat csökken társadalmunkban, mint ahogyan egy megjegyzés megfogalmazta. Inkább az *egyéni érdekeknek a közösség érdeke ellenére való érvényesítéséről* van szó adott esetekben. A kirívó példáktól eltekintve általánosabb probléma, hogy a *közösség érdekének és az egyéni érdeknek az egyensúlya, illetve összefonódása* tekintetében tapasztalható tudati bizonytalanság. Idézek egy mai szociológiai tanulmányból: „Az egyéni és a társadalmi érdek összehangolására nemcsak a társadalom fordíthat figyelmet, erre az egyén is törekedhet. Az a szituáció a legkedvezőbb, amikor az egyéni cselekvés józanul, tudatosan, nem aszketikus megmondolásokból számol a társadalom érdekével is. Ez nemcsak gazdasági szempontból jelentős, hanem etikai vonatkozásban is, hiszen a szocializmus embere számára nem lehet közömbös a cselekvés belső tartalma, a tettek személyes és társadalmi jelentősége.”⁷

A *közösségi tudat munkálását ebben a nem öngyötrő, hanem humánus értelemben az ígéhirdető az Isten ígéből fakadó feladatának* tekintheti. *Klasszikus textusa, irányító szempontja* ennek a „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat” *ige*. Ebben a második fő parancsolatban a „mint önmagadat” meghatározás nem pejoratív, rosszaló megállapítás, hanem hasonlítás. Teljesen ebbe az irányba vág a közösség és az egyén érdekének említett összhangkeresése. Ennek az összhangnak a tudati munkálása be-

letartozik ígéhirdetésünk etikai tartalmába, azzal együtt, hogy az igazi szeretetből sohasem zárható ki az áldozatkészség, az önmegtágadás, az önfeláldozás motívuma.

2. A tudatváltozás második közös vonása a munka megítélésében jelentkeznek. Társadalmunk tagjainak, tehát gyülekezeti tagjainknak is a tudatában ma már általában benne van, hogy munkából él az ember. Megint kirívó példán lehet megfigyelni az ellenhatást: az emberek általános gondolkozásában nem irigységnek vagy hasonló elerendő óhajításnak a célpontjai, inkább az elítélésé azok az ügyeskedők, akik munkájukhoz képest aránytalanul magas jövedelemre tesznek szert. Még a munka látszatát mímelők is alátámasztják önkéntelenül a munka és a megélhetés szerves összetartozásának a tudatát.

A munkához való viszonyt illetően azonban sokakban helytelen tudat alakult ki: a munka kollektivitása csökkenti a személyes hozzájárulásuk készségét. Ismert a háztáji gazdaságokban és a közösen végzett erőfeszítés előforduló ellentéte, vagy nem egy munkahelyen többek részéről megmutatkozó tessék-lássék dolgozás. Ennek a nem ritka jelenségnek a tudati háttere veszedelmes, mert életszemléletté teszi a kollektív gazdasági rendünkben végzett munka könnyen vételét. De hozzá kell tennem, s ezt mindenki ellenőrizheti az általa ismert emberek körében: sokan végzik hűséges szorgalommal a munkájukat. Ezt templomjáró gyülekezeti tagjaimra nézve is örömmel mondhatom.

A mai köztudatban nálunk jelentős, hogy nincs, nem lehet munkanélküliségtől való félelem. Ez olyan létbiztonság-érzetet ad, amit köztünk csak az idősebb nemzedék tud értékelni. Viszont ez a tudatpozitívum negatív hatást gyakorol olyan emberekre, akik számára az alkotó munka nem vált az életük egyik tartalmává. Az ilyenekben ezt a tudati hiányt, önmaguk számára is örömfoszto hiányt nem lehet pusztán anyagi ellensúllyal eltüntetni, hanem etikai síkon kell orvosolni. A munkával kapcsolatos anyagi ösztönzés mellett az erkölcsi ösztönzés nélkülözhetetlen, s ennek hangot ad a mai társadalmi irányítás. Idézek: „Az erkölcsi ösztönzés... erősíti azt a folyamatot, hogy a társadalmi követelmények mindinkább az ember belső követelményeivé váljanak. Hogy ne csak a munkamegosztás fennálló rendje, a külsődleges fegyelem, a gazdasági-szervezési előírások, az anyagi ösztönzés vigye előre a tevékenységet, hanem az a mind erőteljesebb belső kényszer is, amely a kommunizmus emberé számára a munkát nemes emberi szükségletté alakítja át”. (Kiemelések tőlem — V. I.)⁸ Hozzátehetem: a munkának mint „nemes emberi szükségletnek” (szép meghatározás!) a jelentőségét nem kevésbé vállaljuk mi keresztények, s az igazi humanizmus képviselői is.

Luther örökségéként nem is nehéz nekünk prédikálnunk a munka közösségi funkciójáról. A munkavégzés anyagi és erkölcsi vonatkozása együttes tudatának munkálása nyugodtan mondható keresztény ígéhirdető feladatnak is. Igaza volt annak a hozzászólómnak, aki arra utalt: a gyermek hall-e a munka örömről odahaza, vagy pedig mindig csak a munkájuk terhéről szólnak szülei? Ez az egyszerű kérdés adott ígéhirdetési pillanatban nem kis szolgálatot végezhet hiveink tudatában.

A munkával kapcsolatos tudatváltozásnak van egy problematikus területe. A gépesítés az esetek egy részében, számbelileg kisebb részében, az alkotó munka növekedésével, más esetekben éppen ellenkezőleg, jelentős csökkenésével jár. Tudatunkban a gépek melletti munka alkotó jellegét a kézműves alkotásához hasonlítva mérjük, pedig erről a viszonyítási alapról nem lehet a gépesített munka belső tartalmát megtalálni⁹ A tudatváltozásnak e tekintetben feltétele az emelkedettebb áttekinthető képesség. Idézek: „Az „ézt én csináltam” öröme, az önmegvalósítás a

munkában csak a dolgozók töredékének jut osztályrészül — főként né- mely értelmiségieknek, vezetőknek, egyedi darabokkal dolgozó szakmun- kásoknak-mestereknek —; a többség számára a munka ma is kizárólag *megélhetési forrás*. Fokozottan érvényes ez a betanított- és segédmunká- sok — és különösen a viszonylag új munkások — nálunk aránylag igen nagyszámú tömegére. Többségükben volt parasztok ők, kevés (és gyenge) iskolai végzettséggel... A természettel, a munka tárgyával való, hajdan oly személyes kapcsolatuk megszakadt, s idegenül állnak a nagyzírem számukra véggépp áttekinthetetlen szövevényei közt... Az új munkaer- kölcs elemei... akkor tudnak nagyobb tért hódítani, ha a *dolgozó mind nagyobb mértékben átlátja munkája értelmét*." Vonatkozik ez sok min- den más mellett „az áttekintés képességének növelésére, vagyis az álta- lános kulturális szint emelkedésére”.¹⁰ (Kiemelés tőlem — V. I.).

Az evangélikus munkaetikának van mondanivalója a gépesített munka pozitív erkölcsi felfogásáról és értelméről, s adott esetben ennek elő kell kerülnie szözekeinken! A munkával kapcsolatosan nem lehet ma oly módon prédikálnunk, mintha a kisárutermelés régi viszonyai között él- nénk. Templomunk padjaiban ülnek olyanok is, akik szalagon dolgoznak üzemekben.

A munkához kapcsolódik a *szabad idő* témája, amely hazánkban és világviszonylatban is többfelé jelentős helyet foglal el az emberek éle- tében és tudatában. A széles körű dolgozó rétegeknek régebben erre nem volt lehetőségük. A szabad idő felhasználása, értelmes kitöltése ma tár- sadalmi kérdés, szociológiai felmérések is foglalkoznak vele. A *szabad idővel kapcsolatos tudatformálás két irányban is jelent igehirdetési fel- adatot*:

A pihenésnek a jelentősége Isten teremtő művében gyökerezik, olyan ajándék, amely megfelelő tartalommal az emberhez méltó élet szintjére emel: prédikálásunkban nem feledkezhetünk meg róla. Ezenkívül pedig a templomi gyülekezethél ma alaptalanul feltételezünk „ünnepre kon- centrált tudatot”¹¹, pedig ez nincs meg. Az ünnepi tudatot magának az istentisztelet lefolyásának, az igehirdetéssel együtt, kellene megeremte- nie.

3. A tudatváltás harmadik általános vonása az *értékrend gyökeres megváltozása*. Az emberek tudatában helyet foglaló értékrend az élet értékeivel kapcsolatban a különböző társadalmi rétegeknél más-más ok- ból rendeződött át. Azzal, hogy eltűnt a szegénység, a *puszta létfenn- tartás célja és vágya nem szerepel* a társadalom legtöbb tagjának a tu- datában. Azelőtt ez másképpen volt: a munkásság jelentős része és a szegényparasztság, valamint az alkalmazotti rétegnek is bizonyos része a puszta megélhetésért élt egész életében. A *tehetősebb rétegeknek viszont régebben a tulajdon-szerzés és megtartás szerepelt* első helyen az érték- skálájukon. Ez leginkább a parasztságnál volt megfigyelhető, ahol még az alsó rétegek is a földszerzést látták a legnagyobb életcélnak, nem szólva a jómódúakról, akiknél a föld valóban bálvány volt. *Ma társadalmunk legtöbb rétegében az életszínvonal emelése áll az értékrend főhelyén.*

A szociológiai és szociográfiai kutatások nálunk az értékrendszer-vál- tozást leginkább a *falú életében* figyelték meg, hiszen itt látható legéle- sebben. „A falu átalakulásának két nagy társadalmi folyamata — a mezőgazdaság szocialista átszervezése és a szocialista iparosodás — szükség- szerűen átformálja a falu dolgozóinak az értékrendjét.”¹² A paraszti ér- tékrendszerben végbement változások „legszenbetűnőbb vonása, hogy a föld birtoklása szükségképpen elvesztette meghatározó jelentőségét, amely annyira jellemző volt paraszti generációk életében... Azok az értékek kerültek előtérbe, amelyek az egyén életét könnyítik, és életvitelét hu-

manizálják.”¹³ Losonczy Ágnes kutató az anyagi szükségletek kielégítésének hierarchiáját így határozza meg: első helyen áll az evés, ezt követi a ruházkodás, majd a lakás. A hierarchia csúcására az utazást helyezi.¹⁴

Az életszínvonal mint legfőbb egyéni érték a tudatban: pozitív tény a mi keresztyén megítélésünk szerint is a régebbi társadalmi helyzethez képest. A jobb emberi élet Isten akarata szerint való. Ennek a tudatváltozásnak van azonban néhány negatív kísérő jelensége:

a) Az egyik a *tárgyak bűvköre*, amelybe társadalmunk számos rétegének sok tagja belesik. Mintha az élet célja és értelme egyes, kiemelt anyagi javak megszerzésében és birtoklásában állana. Ez a gondolkodás, amely széles körökben hódít és teszi újra robottá sokak életét — most már nem a létminimumért, hanem a létmaximumért —, több tekintetben emlékeztet a nyugati fogyasztói társadaloméra, pedig ellentétben van a mi társadalmunk alapvető felfogásával.” ... Az egzisztenciális biztonság, a rendezett életkörülmények és bizonyos tárgyi eszközök birtoklása (rádió, tévé, hanglemezek, könyvek stb.) ... önmagukban elégtelenek az emberi élet igazi teljességéhez, és nem szabad ezeknél megrekedni. Eszközként kell ezeket kezelni a tartalmasabb emberi és közéleti kapcsolatok kiépítésére, a kultúra maradandó alkotásainak birtokbavételére, a személyiség sokoldalú kibontakoztatására, egy valóban harmonikus és szocialista tartalmú életforma megteremtésére. A szocialista életigény éles és világos ellenpéldája a nyugati világ, a fogyasztói társadalom egyoldalú, beszükül, az anyagiak birtoklására, a fizikai kielégülésre és kényelemre korlátozott életmintáinak.”¹⁵ Az idézett megállapítás még elég szerénynek számító tárgyi eszközöket említ, bár a múlt évben jelent meg a publikáció. Nem csekély számú embernek ma már ezeknél jóval költségesebb dolgok birtoklásáért folyik a gyakran önmaga egészségét is felémészto küzdelme: autó, hétféle ház, nyaraló, esetleg „csak” színes tévé, ritka és drága magnetofon, japán fényképezőgép.

A lakásszerzés nem sorolható egyszerűen ebbe a kategóriába, hiszen elsőrendű emberi életszükséglet, mégha gazdasági körülmények és az építőipar kapacitása miatt jelenleg nyilvánlag nehezen elérhető cél. E tekintetben az objektív feltételek kényszerű helyzetet teremtenek: „A lakáskérdés jelenlegi állapota — a lakáshiány s a lakások ára — a fiatalok, főként a városi fiatalok nagy tömegeit neveltetésük, kedvük, személyes céljaik és társadalmi céljaink ellenére szerzőközpontú életre kényszeríti.”¹⁶

b) Az életszínvonalat elsőrendű értékévé tevő tudati változásnak az *ön-cél* mellett a másik negatív kísérő jelensége, hogy a kizárólagosan az élet élvezésére törekvés szükségképpen *megtöri a munkához való helyes viszonyunkat*. Ezt a megállapításunkat megerősíti az a szociográfiai tapasztalat, amelyet idézek: „Általánosságban elmondhatjuk, hogy a munkában éppen azoknál találkoznak kirívó visszasságokkal és mulasztásokkal, akik kizárólag fogyasztási szükségleteik kielégítésére törekednek, akik tartalmasabb életcélok híján divatos javak megszerzésében, feltűnést keltő életvezetésben és szórakozási szokásokban lelik életük értelmét. Ezek a negatív jelenségek a tisztességesen dolgozó emberek nagy többségének részéről határozott elítéléssel, elmarasztalással találkoznak, és sértik azok igazságérzetét. Ez az elítélés a munkások körében a legkifejezettebb és legerőteljesebb.”¹⁷ A hanyagság persze a szerényebb életet élők között is mintha terjedne.

c) Az életszínvonal első helyre kerülése az értéktudatban még egy, már érintett negatív oldallal jár együtt a társadalom egyes rétegeiben: mai szociológiai fogalommal kifejezve az ún. *önfelélio vagy önemészto élet-móddal*. „Az anyagi és életszínvonalbeli vágyak betöltése — olvassuk a

Békés megyei életmód-vizsgálatról beszámoló, a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézete gondozásában 1976-ban megjelent könyvben — a társadalom széles rétegeinél nem teszi lehetővé az önkímélő életmód kialakítását, ... a családon belüli funkciók családtagok közötti megosztásának módosítását és mind ezzel együtt a családon belüli funkciók eltolódását a fogyasztással járó terhek viselésétől kulturális és szocializációs (az egyénnek a társadalomba való beilleszkedésével kapcsolatos — V. I.), illetve szolidaritási feladatok irányába... A jövedelem növekedése még nem eredményez feltétlenül sem egymást kímélő életmódot, sem a családon belüli viszonyok egyenlőbbé válását, sem a családi funkciók módosulását... Ahol az egyén vagy a család értékelését maguk a tárgyak jelentik, és így beszerzésüknek nincs 'felső határa', ott a fogyasztás együtt járhat, fenntarthat, illetve újra létrehozhat egy puritán, kemény, a fogyasztással együtt önmagát is elfogyasztó életformát."¹⁸ A tárgyak bővölete az életszínvonal fokozása közben életgyötrést hozhat.

*Kell-e mondanom, hogy az életszínvonalnak, tárgyak megszerzésének öncélúsága mennyire mozgósítja ígehirdető erőfeszítésünket az élet igazi értelmének a megmutatására, a tudatváltozás helyes irányba fordítására?! Nem eshetünk bele a szegénység dicséretébe, ez hamis keresztény gondolat lenne. Nem is hirdethetjük csak magukban a hitbeli értékeket: Isten kegyelmét, az örök élet reményességét. A földi élet értelmét a szolgálatban látjuk, amellyel nem ütközik az emberi élet Isten által teremtett javával és örömeivel való élés, a teljes élet gazdagsága. Az élet gazdagságához a tárgyi javakon túl hozzá tartozik az egymás közötti kapcsolat, a kultúra, a természet világa. A keresztény ígehirdető csak igenevelheti azt, amit ma a szociológiában világszerte elterjedten az élet minősége problémájának neveznek. Keresztény fogalmainkkal és egyházi nyelvezetünkkel a magunk részéről is elősegítjük, hogy az életszínvonalhoz az élet minősége kapcsolódjék. Mi is valljuk az életszínvonal, az életmód és az élet minősége összefüggésének a jelentőségét, s ennek munkálását keresztényen etikai ígehirdető feladatunknak érezzük.*¹⁹

4. Nyomban az értékrendszer kérdéséhez kapcsolódik az általános tudati változás negyediknek említendő közös vonása: *a szellemi fejlődés*. Ha különböző mértékben is, de hazánk lakossága ma szellemileg fejlettebb, mint 1945 előtt. Ez a megállapítás nem szorul igazolásra, annyira szemünk elé kívánkozó tény. A művelődési szint emelkedett. „A legjellemzőbb változás... — állapítja meg egy 1966-os években végzett szociológiai vizsgálat —, hogy a parasztság egy főre jutó fogyasztásában a leggyorsabban a művelődésre, a szórakozásra és a lakberendezési tárgyakra, illetve tartós fogyasztási javakra fordított kiadások nőttek.”²⁰ (Kiemelés tőlem — V. I.)

A szellemi fejlődésnek kulturális vonalon két ellensúlya is van társadalmunkban. Az egyik negatív oldal, hogy a kulturális igény igen különböző fokú a társadalmi rétegződés, illetve a munkabeosztásban elfoglalt hely szerint. Az előző felmérés falusi vonatkozásban megállapította, hogy „a művelődésre (oktatás, szórakozás) fordított egy főre eső összegek az 1966-os években forintban: paraszti háztartások 86,4, kettős jövedelműek 116,9, munkás háztartások 223,0, alkalmazotti háztartások 422,0.” Könyvvásárlásra fordított összegek, hasonlóképpen egy évben, az előző csoportosítás szerinti sorrendben 5 Ft, 10 Ft, 33 Ft, 97 Ft. Megjegyzji a kutató, hogy a paraszti háztartásokban egy évben könyvre fordított összeg, az 5 forint, „alig (volt) több, mint egy korsó sör ára”.²¹ Természetesen ez a statisztika a közben eltelt évek alatt változott, de az általános szellemi fejlődés ellenére egyes rétegek kulturális igénye még mindig

hátramaradott. Ez összefüggésben van a falu és város, főváros adta művelődési lehetőségek között meglevő, bár fogyó különbségekkel is.

A szellemi fejlődésnek kulturális tekintetben a másik ellensúlya, hogy sokaknál a szórakozási igény nem kiegészíti, hanem elnyomja a kulturális igényt. H. Sas Judit szociológus az irodalom iránti igényt vizsgálta (Emberek és könyvek, 1968), s arra az eredményre jutott, hogy a segéd- és betanított munkásoknál az uralkodó igény a szórakozás, a szellemi dolgozóknál az etikai és érzelmi hatások kiváltása.²² Én magam nem mernék ennyire pozitív véleményt nyilvánítani a szellemi dolgozók átlagáról ebben a tekintetben.

1. Az igehirdetőnek számolnia kell a gyülekezeti tagok szellemi fejlődésével az utolsó harminc év nyomán, bár természetesen a szellemi fejlettség foka a gyülekezeten belül erősen variálódik, s erre is figyelemmel kell lennünk. Mégis ez a tény a prédikáció szellemi nivójának emelkedését teszi szükségessé, anélkül, hogy a közérthetőség rovására menne. A szellemi nivó és az egyszerűség, a közérthető, világos, tiszta fogalmazás nem ellentétes, sőt inkább adekvát, egymásnak megfelelő fogalmak. Ezéközben nem szabad megfélekednünk a mai modern ember egyoldalú intellektuális fejlődéséből fakadó fokozott érzelmi igényéről. Régebben felesleges volt hangsúlyozni: az igehirdetés a szívhez is szól.

5. A tudatváltozás következő általános vonása: a látóhatár kitágulása. Ez annyira közismert, hogy csak utalok rá: a tömegkommunikációs eszközök — rádió, televízió, újságok — révén hazánkban is a lakosság túlnyomó többsége előtt játszódnak aznapi frissességgel a hazai és külföldi események, a kontinensek eldugott sarkainak az élete is, sőt a kozmoszban végbemenő emberi tevékenység. A látóhatár kiszélesülése nemcsak térbeli és időbeli, hanem mélységbeli is: az emberek ma sokkal inkább mélyére látnak a jelen történéseinek, mint régebben, s — éppen az állandó információs zuhatag következtében — érzékelik korunk politikai és társadalmi problematikáját. Még a politikával, társadalmi, faji, gazdasági kérdésekkel nem törődő ember tudatában is végbemegy ez a változás, ha rendszeresen nézi a tévét, hallgatja a rádiót.

A mai igehirdetés látóhatárának is rendkívül tágga kell szélesednie. Nem szabad beszűkülten prédikálnunk. De inkább úgy mondom, mert ez nagy lehetőségünk: igehirdetésünk tematikájában, gyakorlati alkalmazásában, példáiában és illusztrációiban nyugodtan járhatunk-kelhetünk a mai kor és élet izzó kérdései, eseményei között, mert fog tudni követni bennünket az igehallgatónk.

6. A végbemenő tudatváltozás hatodiknak említendő közös vonása összefügg a szellemi fejlődéssel és a látóhatár-tágulással, de külön kiemelésére és tárgyalására van szükség: a tudományos világmagyarázat térhódítása az emberek tudatában. E tekintetben megint igen széles a szóródás, és friss híradások a mélyből — mint a *Halottlátó* film, meg Erdélyi Zsuzsanna *Hegyet hágék, lőtőt lépék* gyűjteményének, az archaikus népi imádságoknak egyik rétege, a pogány és keresztény kevert tudatformájú, ráolvasás és szinte varázslás jellegű imaszövegek — figyelmeztetnek, hogy ősi babonás gondolkozásmód is él még falvainkban itt-ott. A lényeges mozzanat mégis az a fejlődés, amely a primitív világmagyarázástól a tudományos alapon terjedő szemlélet felé vezet. Ez érvényes a világegyetem látványától kezdve a születés titkain át a természet jelenségeinek vagy a történelemnek a magyarázatáig.

A tudományos világ- és életszemléletben nekünk, igehirdetőknak, a szószéken nem hátul, hanem elől kell járnunk. Erre nem egyszerűen az emberek tudatváltozása készítet, hanem az igazság, a valóság szenvedélyes szerelme, amely a protestáns gondolkodást, a reformációból eredő menta-

litást mindig jellemezte. A tudományos szemléletmód terjedése egyébként is a jövő velejárója. Nem tudom elképzelni, hogy legyen magyar evangélikus lelkész, aki ne olvasson rendszeresen — igazán nem túl magas követelmény — az *Élet és tudomány* hetilapot például. A Biblia ókori világképe nem tehet bennünket foglyaivá; a Szentírás üzenetét a mai tudományos világszemlélet síkján kell hirdetnünk. Húsz évvel ezelőtt egy igehallgatóm még megütközött azon, amikor igehirdetésben a teremtés kapcsán szóba került, hogy Isten nem hat nap alatt teremtette a világot, s hogy a teremtéstörténetben leírt folyamat a mai hívő szemében más formát ölt. Ma ezen már egyetlen személy se ütköznék meg igehallgató gyülekezetemben. A *Biblia kritikai szemlélete is terjed a közvéleményben, különböző jó publikációk révén* (könyvalakban megjelenő rádiószorozatok stb.). Az evangélikus igehirdető miért hallgatná el, amit a Szentírásról a teológiai tudománytól tanult?!

7. A tudatváltozás megfigyelhető a család és a házasság kérdésében; ide kapcsolódik a nők helyzetére vonatkozó felfogás is.

Vegyük először a házasságra vonatkozó tudati változást, amely nem ment még végbe, de folyamatban van, egyes néprétegekben különböző mértékben. A házasság hagyományos, régi felfogása — amelyben a férfi egyoldalú fölénye és kiszolgálása érvényesült — egyre inkább átadja helyét a házasság emberhez méltóbb, a nőhöz és a férfihöz egyaránt méltóbb értelmezésének, a házasságon belüli partneri kapcsolatnak. Ezt a szociológiai és szociálpszichológiai kutatás egyik legújabb megfogalmazásában a *házasfelek kölcsönös értékjuttató tevékenységének* nevezik. Ez a meghatározás, mely mint értékegyensúly-teória egy mai magyar kutató, Lócsei Pál nevéhez fűződik, helyesebbnek tetszik előttem, mint az utolsó két évtized általánosabb szerep-elmélete, valamint csereelmélete. A szerepelmélet szerint a házasság, az élettársi kapcsolat lényege szerepelvárások és szerepteljesítések viszonya, s az egyes házasságok sorsa azon fordul meg, ismerik és teljesítik-e a házasfelek egymással szembeni szerepelvárásaikat, kívánalmaikat. A csereelmélet az emberek közötti vonzalmat értékcsereinek fogja fel, amely lényegileg megegyezik a piaci-kereskedelmi cserefolyamatokkal. Az értékegyensúly-elmélet a házasság jó vagy rossz alakulását ahhoz köti, hogy kiegyenlítődnek-e *összességükben* a kölcsönösen nyújtott értékek (biológiai, szexuális, érzelmi, intellektuális, gazdasági, társadalmi, kulturális, morális értékek), és megmaradnak-e tartósan az egyensúly állapotában. Hozzátéve, hogy a házasfelek némely értékfajtából egyenlően vagy majdnem egyenlően részesítik egymást, más érték fajtákból pedig vagy az egyik, vagy a másik fél nyújt lényegesen többet partnerének.²¹ A házassággal kapcsolatos, ebben az irányban történő tudatváltozást különben alátámasztják nemcsak pozitív megfigyelések, hanem olyan jelenség is, mint a válások gyakorisága, mert ezekben az esetekben általában a kölcsönös értékjuttatás futott zátonyra, és a váló felek ebbe nem voltak hajlandók belenyugodni.

Az igehirdetésben nekünk ezt a tudatváltozást nemcsak tekintetbe kell vennünk, hanem egyenesen alátámasztanunk és fejleszteniünk kell. Mert bár tudunk a szeretet áldozatkészségéről és e nélkül igazi házasságot sem lehet elképzelni, de a házasság bibliai felfogása lényegében azonos a kölcsönös értékjuttatás elméletével. Gondolhatunk ilyen igékre: „Nem jó az embernek egyedül lennie, alkotok hozzáillő segítőtársat” (1 Móz 2, 18); „Egymás terhét hordozzátok” (Gal 6, 2); vagy az apostoli levelekben a férfi és a nő kölcsönös feladataira való rámutatások.

A tudatváltozás megfigyelhető a nő családi és társadalmi helyzetére vonatkozóan is, de a sokat és joggal emlegetett férfionzésből kifolyólag itt nagyobb a tudati elmaradás, mint számos más tekintetben. A női

egyenjogúság még nem ment át a köztudatba, bármennyit emlegetjük is. Gyakorlatban ez azt jelenti — hivatkozom egy szociológiai megállapításra —, hogy „országunkban ... az otthoni teendőkre a nők átlagosan háromszor annyi időt fordítanak, mint a férfiak”.²⁴ A Békés megyei felmérés alapján — amellyel kapcsolatban egy másik tollból származó tanulmány megállapítja: e terület körülményekben és hagyományokban jelentkező specifikumaival „együtt azonban Békés megye mégis olyan, mint az egész ország”²⁵ — azokban a falusi családokban, ahol a férj ipari vagy mezőgazdasági dolgozó, az asszony pedig termelőszövetkezeti tag, a nő „a homogén hagyományos parasztcsaládokhoz képest több ismerethez, önállóbb, felelősségteljesebb, irányítóbb feladatokhoz jutott... Ez a változás azonban nem hozott sem a terhekben, sem a felelőségekben egyenlő megosztást... A nők az új feladatok és lehetőségek mellett a régit és a hagyományosat is megtartották, tehát többszörös terheket viselnek.”²⁶ „Hiába valljuk — mondja a női foglalkoztatottságról —, hogy fontos a női munkavállalás, ha a társadalom meghatározott rétegeinél az adott feltételek között, illetve a feltételek hiányában nem változnak a régi viszonyok, viszont a női munkavállalás többszörös megterhelést, egyéni, családi és társadalmi konfliktusokat eredményez.”²⁷ A tudati változás lassúságára mutat, hogy — idézem ugyanazt a kutatót — „a megkérdezettek 91 százaléka nem akar változtatni a családon belül kialakult munkamegosztási rendszeren.”²⁸

Külön probléma a férjhez nem ment nők tudati hátránya. A közvélemény még mindig a férjhez kapcsolja a nő megbecsülését, s ezért számos elvált nő úgy érzi, hogy volt férjének nevét kell viselnie a társadalomban elfoglalt helyzetére érdekében. Ugyanezért kevés azoknak a férjhez ment nőknek a száma — kivéve orvosokat, művészeket stb. —, akik mint asszonyok is leánynevüket használják, jelezve ezzel önmaguk önálló szerepét és külön egyéniségét. Itt a még mindig elmaradt társadalmi tudat hat fékezően a helyes női öntudat kifejlődésére, személyiségük önálló értékének és súlyának elismerésére. Annál kirívóbb ez a helyzet, mivel számos esetben a férjhez ment vagy magányos nő jóval magasabb személyi és társadalmi értéket képvisel, mint az átlag férfi, vagy akár az illető férje.

Kell-e részleteznem, hogy a Szentírás és hitünk alapján milyen sok igehirdetési feladatunk adódik a fentebb körvonalazott tudati és gyakorlati helyzetekből a családban, illetve a család nélkül élő nők Istentől való, teremtettségi méltóságának realizálása érdekében?! A nő ókori helyzete több tekintetben megszabja a Biblia állásfoglalását a nőkkel kapcsolatban, de ez a korhoz kötöttség nem akadályozhat bennünket a nő modern keresztyén szemléletében, annál kevésbé, mert a nőnek a férfival azonos értékelése és megbecsülése, sőt az iránta való különösen gyengéd szeretet átvilágít a korhoz kötött bibliai mondatokon is.

A gyermekre vonatkozó tudatváltozás eléggé általános: a gyermeket általában más szemmel nézik a szülők, mint a régi társadalmi rendszerben. Növekedett a gyermeknek, mint különálló értéknek, önálló lénynek a megbecsülése. Jobban figyelemmel vannak manapság a szülők a gyermek akaratára, vágyára, bánatára és örömeire, érzéseire, mint a hagyományos családi képzetben. Ez a tudati változás megfelel a keresztyén szemléletnek: a gyermek Isten külön teremtménye, „ember” — ha kicsiben is. Felhívom a figyelmet Takácsné Kovácsné Zelmának cikkére, amelyet az Evangélikus Élet 1978. szeptember 3-i száma kulturális rovatában megjelentettünk. Egy mai könyvet ismertem (Horgas-Levendel: Gyerekek között), amelynek mondanivalója jelentősen viheti előre felnőtteknek a gyermekekhez való helyes viszonya alakulását.

E tudatváltozást kísérő *negatív jelenség*, hogy a szülők gyermekeiket sokszor túlzott előnyökben részesítik, s ez nem válik javukra. Kiskorukban talán csak a csokoládé-, játék- és ruhahalmozásban jelentkezik a túlzás. De később többről is van szó. „Falvakat járó írók feljegyzik, hogy egyes vidékeken versengés kerekedik a tekintetben, hogy ki házasítja ki gyermekeit nagyobb házzal és drágább autóval, ki szerez költségszebb lakodalmakat...”²⁹ Egy szociológiai vizsgálatnak a gyerekek családon belüli helyével kapcsolatos adatai érzékeltetik éppen falusi családokban azt a törekvést, hogy a szülők „a gyermekek számára biztosítani akarnak egy már ismert, de saját életükben meg nem valósítható, sőt a maguk számára még etikailag is elutasított... könnyű, kevesebb fizikai megterheléssel járó, civilizáltabb, kevésbé önhajszoló, városiasabb életformát. Ezért az az ellentmondás jön létre, hogy a magukat kevésbé kímélő felnőttek, azzal, hogy a gyerekeket mintegy történeti varázsútra helyezik kikapcsolni a családra háruló termelési és fogyasztási terhekből, megtanítják őket önmaguk kiemelésére... A jövő kérdése, hogy az... ellentmondásban felnövő generáció: a) amelyik alig szokott nehéz fizikai munkához, pontosabban a mezőgazdaságban végzett fizikai munkához, de élvezte a családi termelés nehéz fizikai munkával előállított gazdasági előnyeit; b) amelyik városi életmódra készült, de falusi viszonyok között kényszerül maradni; c) amelyik generáció általában a szülőknél magasabb iskolázottságú, de ahol a lányok kevés szakértelmet nyernek...; d) ahol a státustervek kevésbé teljesültek, és ahol a paraszti státus az általuk elért munkamegosztási lépcsőhöz, státushoz képest anyagilag kifízetődőbbnek tűnik. E feszültségeknek és ellentmondásoknak a szorításában általában milyen életmódra kényszerül...? A belátható jövőben, ... a könnyebb élet céljával és reményével lehetséges, hogy bekényszerülnek a szülők életmódjának folytatásába. Ez a lehetőség reális, ha a következő 20 évben az egész gazdaság szerkezete, ezen belül a mezőgazdaság struktúrája és termelési szervezete nem változik meg lényegében. Ha a termelékenység és a termékvolumen növeléséhez változatlanul jelentősen kell hogy hozzájáruljon az alacsony technikai szintű, de magas intenzitású, családi szervezetre épülő emberi, fizikai munkaerő. Ilyen, lényegében változatlan termelési szervezet azonban olyan munkát és életformát, családi életformát is kívánna, amire ez a felnövekvő generáció nem készült.”³⁰

Hosszabban idéztem, hogy — mint általában a többi idézetekkel is — ízelítőt adjak a szociológiai gondolkodásmódból, amelynek elsajátítására nekünk, lelkészeknek is szükségünk van, mert ez a tudományos módszer segít mélyebben látni az élet valóságát, a jelen és a közeljövő élet-helyzetét, amelyben gyülekezeti tagjainknak egy-egy része él. A felhozott példa a konkrétumaival a falu bizonyos társadalmi rétegére jellemző, de megfigyelései mint szempontok hasznosíthatók más rétegek más tárgyi körülményei között is.

Érezzük-e csak ebből az egyetlen vizsgálati anyagrészből és következtetésből is, milyen nagy és nehéz feladat az ige hirdetésben, a gyakorlati alkalmazás vonalán, konkrétan foglalkozni a családi gyermeknevelés problémáival például egy falusi szőszéken?! Általában ma a gyermek iránti értelmes szeretetre kell felhívni a figyelmet (a hangsúly az „értelmes” jelzőn van!) a Filippibeliekhez írt levél 1, 9—10 jelentésében: „Azért imádkozom, hogy a ti szeretetek egyre inkább gazdagodjék felismerésben és mindennemű megtapasztalásban, hogy megítélhessétek, mi a lényeges” (a kiemelés tőlem — V. I. Lásd dr. Cserhádi Sándor kommentárját!).

8. Végül az *ifjúság* tudati szemléletéhez fordulunk. Ők már ebben a társadalmi rendszerben nőttek fel, nincs összehasonlítási alapjuk a régi és az új felméréséhez, náluk nem a múltbeli tudatok fejlődésével, hanem a jelen tudatok kialakulásával kell számolnunk. *A felsorolt tudatváltozások bennük mint tudatalakulási tényezők vannak jelen.* Az előző hét pontban tárgyalt pozitív és negatív vonások az ifjúság tudatában az ifjúkor és a fiataloknak mai általános korszakjellemzőségeivel jelentkeznek. Részletezésük szétfeszítené e tanulmány keretét, és sok ismétlésre kényszerítene a mondanivalóban. Inkább *két szempontot adok* e kérdés tanulmányozásához, mint látásom szerint aktuálisat és lényegeset.

A mai ifjúság tudati állapotának megközelítések két veszélytől kell óvakodnunk: a) az egyik a felületes benyomásokból, vagy inkább a túlságosan szembeötlő jelenségekből egyberakódott *negatív kép előítélete.* Hivatástudat és munkaszeretet tekintetében az új nemzedék *átlaga* mint ha elmaradna az apáiktól a jelek szerint, bár erre vonatkozó átfogó szociológiai vizsgálat még nem készült, s magában kellene foglalnia a motiváció különbségeit, amely a különböző történeti és társadalmi valóságból adódik. De megfigyelések szerint a fiatalok jelentős részé komolyan veszi az életre való készülést, és meg fogja állni helyét a társadalomban. Mivel a felnőtt nemzedékek mai tudatában általánosabb az ifjúság negatív megítélése, a pozitív oldalról hozok egy meglepő, jó vizsgálati eredményt.

Magyar egyetemi hallgatók életfelfogását vizsgálta nemzetközi összehasonlítással együtt egy szociológiai kutatócsoport. Az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent, erről beszámoló könyv most már tíz éves, de ha mai felmérés valamivel negatívabb lenne — ez merő feltételezés, nincs alom az állítására —, még akkor is örömmel vehetnénk az eredményt. A kérdőív utasítása hangsúlyozta: „Figyelje meg: nem az a kérdés, hogy ténylegesen milyen életmódot folytat, vagy mely életmódról gondolja, hogy társadalmunkban helyesléssel találkozik...”, hanem egyszerűen az, hogy mely életmódot szeretne Ön személyesen élni.” A megbízható, széles körű vizsgálat jelentős mértékben a magyar fiatalok közösségi beállítottságát állapította meg. A nemzetközi összehasonlításban szereplő országok voltak: az Egyesült Államok, Norvégia, India, Japán, Lengyelország, Magyarország. A magyar (férfi) egyetemi hallgatók értékrendszere struktúrájának a vizsgálata különösen meglepő eredményt hozott. Idézem: „Ideáljaink között... éppen az *Aktivitás* áll egészen magas, kitüntetett helyen. Még az USA fiataljainál is előbbre rangsoroljuk a tevékenység értékeit, és ezzel a vizsgált nemzetek között az *Aktivitás* iránti rokonszenv tekintetében az első helyet foglaljuk el.”³¹

Az igehirdető, úgy érzem, melléje lő a célnak, ha kárpálja a mai ifjúságot. Sokkal több pozitívummal számolhatunk a tudatukban, amelyhez hozzá lehet kapcsolni a keresztyén etikai mondanivalót.

b) A negatív benyomások egyoldalú hatásától való szabadulás mellett — anélkül, hogy csak a pozitívumokat vennénk észre —, a *másik veszélytől* is óvakodnunk kell: nem szabad a mai ifjúság gondolkodását, éleztsemléletét a *mi régebbi ifjúkorunkbeli kategóriákkal mérni.* A fiatalok tudata igen sok tekintetben más, mint a miénk volt fiatal korunkban, s ezt nemcsak a társadalmi változás, hanem a kor változott szelleme is magával hozza. A mai ifjúság nagy része másképpen nézi és értékeli például a házasság előtti párkapcsolatot, mint ez régen volt. A megfigyelések szerint ez a változás nem a gátlástalan szabad szerelem irányában jelentkezik fő vonalában, hanem inkább amolyan „előházasság” formájában és tudati helyeslésében. Fiatalok tartós párkapcsolata az esetek igen nagy százalékában házasságba torkollik. Függetlenül attól, hogy

az igehirdetőnek keresztyén etikai szempontból mi a véleménye erről a jelenségről, az említett tudati változásnak mint ténynek az ismerete és figyelembevétel nélkül nem nyúlhat ehhez a problémakörhöz.

Ez azonban csak egy példa volt annak megvilágítására, hogy fiatalokkal kapcsolatban az igehirdető ne a saját fiatalkori tudatát tételezze fel, hanem a fiatalok életkérdéseire azok mai tudati világában közeledjék.

*

A tudatváltozás vonásainak felsorolását bizonyára lehetne még folytatni, ennek azonban a terjedelem gátat szab, s egyébként is, úgy vélem, a leglényegesebbeket érintettük. Az adott téma kapcsán más úton is el lehetne indulni, ami külön dolgot kívánna: tanulmányozni kellene a gyülekezeti tagok tudatváltozását *az egyházzal, az egyházi élettel kapcsolatban is*. Többek között ilyen kérdések tartoznának bele: mennyiben fejlődött a gyülekezeti tagokban a közegyházi gondolkodás, a gyülekezeti látóhatáron túl a hazai egyház és a világ keresztyénsége összefüggéseiben való szemléletmód? milyen mértékben van kialakulóban a lelkészcentrikus gyülekezeti munka helyett a közös gyülekezeti felelősség és tevékenység tudata? milyen mélyen hatolt be a gyülekezeti tagok tudatában a diakóniai teológia? és így tovább.

Ezekbe a kérdésekbe itt most már nem vághatunk bele. De a fentebbi nyolc pont alatt tárgyaltak megkívánnak még két megjegyzést:

A társadalmi tudat egyes vonásaira felhozott *szociológiai példáink csupán illusztráló jellegűek*. Tehát nem minden társadalmi rétegre és tájegységre érvényesek azonos módon vagy intenzitással. De — mint említettem a 7. pont vége felé közölt hosszabb idézet után — bevezetnek bennünket a szociológiai gondolkozásmódba, amelynek az igehirdetéseink „alkalmazási” vonalán vesszük hasznát. Ezenkívül valamennyi felhasznált példát bizonyos áttétellel másutt, más társadalmi egységben *megvilágító* erejűnek fogjuk tapasztalni saját tanulmányzásaink közben. Mert az ilyen irányú tanulmányozáshoz — megfigyelés és olvasás útján — feltétlenül indításokat adnak nekünk.

Gyülekezetünk tagjai is képviselik a megrajzolt társadalmi tudatot. Az egyes vonásokban kisebb vagy nagyobb mértékben, elenyészően vagy erősen, pozitívan vagy negatívan. Valamennyi felsorolt vonást tehát szem előtt kell tartania az igehirdetőnek. Emellett: *az urbanizáció valamennyi gyülekezetünket érintette*. Ehhez kapcsolódik, hogy *a falusi társadalom ma már nem paraszti jellegű a többségében*.³² A falusi népesség társadalmi és foglalkozási átalakulása is mossa a határt a városi és falusi gyülekezetek között. A faluról városba és a fővárosba vándorlás *a városi és a budapesti gyülekezeteink összetételét* módosítja. A pesti gyülekezeti tagok származási helye érezhető az illetők tudatán.³³ Ennek a nagy arányú társadalmi átrendeződésnek következtében *aligha marad egyöntetű gyülekezetünk*. Ez pedig azzal a feladattal jár, hogy *falusi, városi, fővárosi lelkészeink egyaránt kísérik figyelemmel az egész ország társadalmának, a különböző, mozgó állapotban levő társadalmi rétegeknek és folyékony határává vált társadalmi egységeknek a tudatváltozását*.

Az igehirdetés megújulása

Adott témánk így hangzott: „A gyülekezeti tagok tudatának megváltozása és az igehirdetés megújulása”. A tudatváltozás egyes vonásainak jellemzése után ezért röviden mindig utaltam az igehirdetésünkben érvé-

nyesíthető szempontokra (ezt a pontok végén, vagy némely esetben közben is, dőlt betűkkel szedett bekezdés foglalta össze).

De nem lesz így irányadóvá a gyülekezeti tagok tudata, az ige helyett? — lehet szembevetni a kérdést. Az ige hirdetés mennyire befolyásolhatja a gyülekezet köztudata? Két ellentétes utat el kell utasítanunk. Mi valóban nem a gyülekezeti tagok tudata szerint, hanem Isten ígését tolmácsolva prédikálunk. De nem éteri magasságban, vagy ódon bibliássággal, sem nem a régi társadalmi tudat alapján végezzük az ige hirdetését. A helyes út a prédikációban, ha kapcsolódunk a mai tudathoz, annak változása közben. Máskülönben anakronisztikus, tehát korszerűtlen és idejétmúlt lenne prédikálásunk, s nem tudnánk megtalálni a hallgatóink kezét, mert melléje nyúlnánk. Hogyan vezethetnénk tovább, előre őket Isten szavával, a mai világban és korban?!

Az ige hallgató gyülekezet azonban *sohasem homogén tudatfejlettség szempontjából*.³⁴ Az ige hirdetőnek azt a komplex, bonyolult összetett feladatot kell vállalnia, hogy miközben modern, korszerű tudatot vállal és munkál prédikációjában, nem rombolja le azoknak a bizalmát, akik elmaradnak ettől a tudattól, hanem lelkipásztori bölcsességgel segíti őket a tudatfejlődésben.

Mindaz, amit ebben a tanulmányban a tudatváltozással kapcsolatban végiggondoltunk, homiletikai, ige hirdetés-tani szempontból az úgynevezett „alkalmazás” körét érinti. A prédikációnak azokat a részeit, amelyekben konkrétan akarjuk megmutatni a bibliai ígének mai megvalósulását a keresztyén ember életében. *Legnagyobb részt etikai kérdések, egyéni és szociális kérdések, útmutatások tartoznak ide*, amint a sora vett nyolc pontban is láttuk. De a tudatváltozás *hittani kérdéseket* is érint. Ezt elsősorban a 6. pontunk alatt kifejtettek jelzik. A mai korban élő embernek nem lehet régmódián beszélni az Istenről, Jézus Krisztusról, a teremtésről, a végső keresztyén reménységről.

Témánkkal kapcsolatban az ige hirdetés megújulása azt jelenti, hogy a prédikáció mondanivalója a mai tudatállapothoz kapcsolódva a helyes irányú tudatfejlődést mozdítja elő élet- és világszemléleti, erkölcsi, társadalmi, sőt hittani tekintetben.

Ezért szerettem volna indítást adni kinek-kinek az ige hallgató gyülekezete társadalmi, azaz általános tudatának a tanulmányozására. Gyülekezeteink társadalmi rétegződésének számbavételével, a lelkipásztori beszélgetések ilyen irányú kiértékelésével, és szociológiai, szociográfiai olvasmányokkal tovább mélyíthetjük, részletezhetjük, kiegészíthetjük vagy módosíthatjuk a most kapott képet. Kétféle irodalmat ajánlok: a tulajdonképpeni szociológiai és szociográfiai műveket, s az írói feldolgozásokat. Az utóbbi is egyre táguló területet ölel fel: gondolok itt a Magyarország felfedezése című sorozatra, vagy például Moldova György Ellenszél címen egybefoglalt három társadalmi kutatására: Hajósok éneke, Tisztelet Komlónak, Az Őrség panasza, és más írói művekre.³⁵

Az ige hirdetés említett irányú megújítására törekvésünk közben egy pillanatra sem szabad megfeledkeznünk az ige hirdetés megújulásának *alapvető szükségletéről és útjáról: a Szentírás szövegének a mélyére való hatolásról korszerű írásmagyarító értelmezéssel és munkával, valamint az ige hirdető személyes hitéről, amely két feltétel nélkül a prédikációban a gyakorlati alkalmazás is elveszti átütő erejét.*

Veöreös Imre

JEGYZETEK

- 1 Dolgozatomban az egyik 1978. évi országos lelkesízi munkaközösségi témáról a Pesti Evangélikus Egyházmegye lelkesízi munkaközösségi ülésén, 1978. szeptember 14-én elhangzott előadásomat foglalja magában bizonyos bővítéssel. Az előadást követő hozzászólásokból kapott indításokat is hasznosítottam az itt megjelenő szövegben. Megköszönöm a hozzászólók munkatársi közreműködését, felsorolva nevüket: dr. Bodrog Miklós, Bonnyai Sándor, Ferenczy Zoltán, Gáncs Péter, Kósa László, Muncz Frigyes, dr. Rédey Pál, Schreiner Vilmos, Szirmai Zoltán, Takácsné Kovácsné Zelma, Virágh Gyula.
- 2 Új Magyar Lexikon. Budapest, 1962. „Tudat” címszó alatt.
- 3 A magyar nyelv értelmező szótára. VI. kötet. Budapest, 1962. „Tudat” címszó alatt.
- 4 A hasonlatok Muncz Frigyes hozzászólásából valók.
- 5 Gábor Eva: A társadalmi és egyéni tudat fejlesztésének egyes kérdései a szocializmus építésének időszakában. Budapesti Műszaki Egyetem. Tudományos ülésszak. 1967. 5. kötet. 74.
- 6 Új Magyar Lexikon. I. m. „Társadalmi lét — társadalmi tudat” címszó alatt.
- 7 Benke István: Érdek és társadalmi cselekvés. Társadalmi Szemle. 1976/11. 39–47. A cikket közli a Látóhatár is: 1977. februári szám. 153–154.
- 8 Benke István, i. m. Látóhatár. 1977. februári szám. 158.
- 9 Andics Jenő: A technikai haladás társadalmi hatásai. Köznevelés. 1977. nov. 18. 11–12.
- 10 Koroknai Zsuzsa: Életmód, körülmények, hagyományok. Világosság. 1976/11. 665–668. A cikket közli a Látóhatár is: 1977. februári szám. 141.
- 11 Gáncs Péter meghatározása.
- 12 Hegedűs András: Változó világ. Budapest, Akadémiai kiadó. 1970. 96.
- 13 A változó falu. Szerk. Kulcsár Viktor. Budapest, Gondolat kiadó. 1976. 253.
- 14 Szociológia. 2. szám. 1972. 153–178. Idézi Kulcsár Viktor. I. m. 255.
- 15 Dr. Nagy Emil: Hogyan éljünk? Életmód, életvitel mai társadalmunkban. Budapest, Kossuth könyvkiadó. 1977. 54.
- 16 Koroknai Zsuzsa i. m. Látóhatár. 1977. február. 140.
- 17 Nagy Emil, i. m. 48.
- 18 H. Sas Judit: Életmód és család. Az emberi viszonyok alakulása a családban. Budapest, Akadémiai kiadó. 1976. 213–215.
- 19 Lásd ez év augusztusában Uppsalában tartott IX. szociológiai világkongresszusról szóló beszédet Szalai Sándor akadémikussal, „Milyen úton haladnak a világ szociológusai?” címen. Népszabadság, 1978. szeptember 26-i szám. — Felhívom a figyelmet az Új Tükör 1978. szeptember 24-i számában „Meglepetés” címen megjelent riportra is, amely beszámoló budapesti gimnazistáknak tisznapos szociológiai táboráról egy faluban. A beszámoló felcíme foglalja össze a tanulságot: „Gazdagok — mégsem élnek jól?”
- 20 Hegedűs András, i. m. 98.
- 21 I. m. 98–99.
- 22 I. m. 101–102.
- 23 Lőcsei Pál: A házaságbomlás problémái Magyarországon. Megjelent a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézete gondozásában. Cseh-Szombathy László összeállításában kiadott kötetben: A változó család. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978. 110–112., 123.
- 24 Nagy Emil, i. m.
- 25 Koroknai Zsuzsanna, i. m. Látóhatár. 1977. február. 136–137.
- 26 H. Sas Judit, i. m. 216.
- 27 I. m. 219.
- 28 I. m. 221.
- 29 Nagy Emil, i. m. 60.
- 30 H. Sas Judit, i. m. 225–227.
- 31 Varga Károly: Magyar egyetemi hallgatók életfelfogása. Nemzetközi összehasonlítás. Budapest, Akadémiai kiadó, 1968. 104., 131.
- 32 A falusi népességnek az 1970. évi népszámlálás adatai szerint 55%-a munkás volt (46,6%-a nem mezőgazdasági és 8,4%-a mezőgazdasági munkás), 29,3%-a termelőszövetkezeti paraszt, 11,4%-a értelmiségi, adminisztratív és egyéb (nem munkás) tercier foglalkozású, s mindössze 4,3% volt önálló: egyéni paraszt vagy kisiparos, kiskereskedő. Lásd Enyedi György: A magyar falu átalakulása. Földrajzi Közlemények, 1975. 2. sz. 109–123. Közzétette a Látóhatár is, 1977. április. 136.
- 33 Schreiner Vilmos megállapítása.
- 34 Takácsné Kovácsné Zelma hozzászólásából.
- 35 Budapesti vonatkozásban hirtelen áttekintéssel a következő könyveket tudom említeni: Fábian Katalin: Makoldi család; Molnár Géza: Kúlvárosi vallomások (Pesterzsébetről szól); Juhász Júlia: Híradás a Dzsambujról (a IX. kerületi Illatos út és Gubacsi út sarkán álló három hatalmas bérkaszárnya másfélezer lakójáról szól); Berkovits György: Világváros határában; Szántó Miklós: Életmód, művelődés, szabad idő (kissé régebbi, 1967-ben megjelent könyv, budapesti adatokat vizsgál).

Diakóniai felelősségünk a teremtett világért

(Néhány rendszeres teológiai szempont)

(Elhangzott a Gyakorlati Teológia Szakcsoport ülésén)

1. Általános megfontolások

a) Témánkat *trinitárius* módon, vagyis a teljes Szentháromság felől szeretnénk megközelíteni. A belépést azonban a Krisztológia felől véljük alkalmasnak, mert a teológia elsőrenden — Krisztológia.

Vagyis: a Mindenható Isten, Teremtő és Gondviselő művét az *incarnatio* felől ismerhetjük fel. Jézus Krisztusban a testvérben nyilatkoztatja ki magát Isten szerető Mennyei Atyánknak, aki élő Isten (JHWH, a Vagyok — leszek, aki leszek) s így az élet minden élet forrása és életője.

A természet és a történelem *ellentmondásai* (megromlottságának jelei) csak Jézus Krisztusban és általa hordozhatók el s vehető fel velük a küzdelem, vagyis az élő Krisztus jelenvalóságának (regnum christi) hitében és a Parusza reménységében (sub specie aeternitatis).

Ebben a hitben és reménységben a Paraklétosz tart és erősít meg, mindig újabb felismerésekre vezetve s a konkrét és szükséges jó cselekvésére indítva.

b) Témánk *antropológiai* aspektusa: Az ember teremtettségének sajátossága, hogy egyedülálló módon partnere Istennek, *felelős* „munkatársá”, a felelős kifejezést egyaránt értve szemiotikai és etikai vonatkozásban: Csak az ember beszédképes és csak neki van erkölcsi tudata. Mint ilyen sáfára (megbízott gazdája) a természetnek és a történelemnek, tehát a tér és idő dimenzióiban létező világnak.

Az ún. ökológiai problematika: Környezetvédelem (állat- és növényvédelem is beleértve), természetvédelem, a földi készletekkel való gazdálkodás stb., tkp *hiányjelzések* a már bekövetkezett bajokról, ill. a mulasztásokról és azok következményeiről. Vagyis arról, hogy haszontalan sáfárok voltunk!

Fenti problematikába beletartozik — bár nem szokták mindig beleértetni — nemcsak közvetve (pl. energiagazdálkodás), de közvetlenül is, az emberért, *emberiségért*, annak sorsáért, földi javáért való felelőség is.

Ennek a felelőségnek *kozmoszus* mérete és eszkatologikus távlata van. Nemcsak az ún. „történelem ítélőszéke előtt” tartozunk felelni, számot adni, hanem az ítéletre érkező — s persze új eget és új földet is teremtő — Krisztus színe előtt. Utóbbi reménysége nem veheti el az előbbi élet.

2. Kifejtés

a) *A teremtett világ.* A természet (natura) az az adottság, amely megelőzi gondolkodásunkat és cselekvésünket, mert körülvesz bennünket, már előtálaljuk s magunk is annak részei vagyunk. Ha közvetlen tapasztalásunkra utalva próbálkozunk meg a „természet teológiájával”, el-

lentmondásokkal, rejtélyekkel, titkokkal találkozunk, amikben legfeljebb a „deus absconditus” félelmes szfinx arca mered reánk. Csak Jézus Krisztus konkrét személyében, életében és munkáiban találunk dilemmánkban eligazítást. *Jézus valóságos emberségben* maga is részévé vált a természetnek, ugyanakkor azonban mitológiátlanította is azt s dedemonizálta, amikor élt vele s egyúttal uralkodott is felette, a sáfár (gazda) magatartásával és a diakónia gesztusaival, tehát használta az ember javára: betegeket gyógyított, kenyeret szaporított, vihart csillapított, üres hálókat töltött meg s holtakat hívott vissza az életbe (v. ö. Mt 6, 28-kk; Mk 4, 36-KK; Mk 2,23-kk stb.)

Mindezzel *jelt adott* arról, hogy a *kiengesztelés műve* kozmikus méretű, tehát az ember és a természet viszonyára is érvényes (Róm 8,12—25). Persze a „*már most*” és a „*még nem*” dialektikus feszültségében. Ez óv meg az utópisztikus és romantikus filozofálástól —, de ez bátoríthat fel reményteljes és reális vállalkozásokra. Más szóval: nem véljük a „*földi paradicsomot*” megvalósíthatni, mert ez majd Isten műve lesz. De mindent elkövetünk azért, hogy ne váljék a földi lét *pokollá*, hanem az emberi nem elviselhető s Isten teremtő szándékára ha csak halványan is emlékeztető hajlékává, ahol lehet és érdemes élni, küzdeni és bízva bízni.

A természet világában *nincs „idill”* (az És. 11-ben rajzolt helyzet az eszkaton ígérete csupán!), mégis józannak mondható *rend* érvényesül, célszerűség és célratorés, az ún. *természeti törvények* rendje (az állat pl. általában nem kedvtelésből öl, hanem szükségből, érvényesül a kiválasztás és fajfennmaradás szempontja, amikben persze sok könyörtelen, kemény vonás is van).

Napjaink megdöbbenő leckét, szemléltetést adnak arról, hogy Gen. 3,17 legendája valóság: a természet *biológiai egyensúlyát* mindig az *emberi beavatkozás* bontja meg felelőtlenül és meg gondolatlanul.

A természet világa azonban a bűnös emberi manipulációk nélkül is elég *félelmes és fenyegető* vonást tartalmaz (egyik lakatlan sziget sem az „*elveszett paradicsom*!”). Hogy az ember és a természet mindennek ellenére tényleg *Isten kezében* van, hogy van *creatio continua* és gondviselés, azt csak Jézus Krisztusban, a teremtés közvetítőjében (Jn 1,1-kk) ragadhatjuk meg hittel. Ő győzhet meg arról, hogy Isten valóban az életet akarja (Péld. 11,27), s hogy az új teremtés J. Kr.-ban valósul meg. ill. benne és általa tapasztalható már most annak jelei. Így a természetét szemlélve nem feledkezhetünk meg annak teremtettségeről.

Ez óvhat meg a mindenkori *természetfilozófiák* tévedésétől, amely a teremtményt a teremtővel keveri össze (deus sive natura) s ennek modern változataitól, ujrrossoista tendenciáktól, természetrajongástól stb. Ezért vallhatjuk minden természeti katasztrófa és káosz ellenére is, hogy az *Isten jó műve*, amelynek még így is meg van a maga rendje és méltósága.

Summa: A természet világát meghatározza teremtettsége — a benne is nyilvánvaló bűn valósága —, a megváltás reménysége. Az incarnatio — Jézus Krisztus személye és műve — a záloga annak, hogy teremtett világot Isten soha nem hagyta magára.

b) *Az ember sáfársága*. Az ember a teremtett világ *része*, annak anyagából való (Gen 2), de egyben *gazdája is*, mert Isten „*képmása*”, vagyis felelős gyermeke. Ezért a természet világa az ember számára önmegvalósításának tere is, hogy használja azt, éljen, de ne visszaéljen vele, a maga javára, de nem a természet kárára, s mindenképpen Isten dicsóságára.

Az embernek a természetet használó munkája nyomán jön létre a *kultúra*. Ez akkor rendeltetészerű, ha nem rombolása és elcsúfítása, hanem

építése és szépítése a természeti adottságoknak (pl. egy szép és hasznos kert, a tájba illő építészeti létesítmény stb.). Az ember ún. harca a természeti erőkkal a természet fent már említett kétértelműségével függ össze. A természet azonban alapvetően nem ellensége az embernek, hanem tevékenységének *műhelye*. Másfelől ez a küzdelem az ember jelenlegi helyzetéből is adódik: Meghasonlított teremtőjével s így önmagával és környezetével is (Gen 3,17—19). E küzdelem így *feladat*, amiben az is benne van, hogy a világ nem harctér, hanem munkatér. Az ember esettége miatt azonban minden kezemunkája (kultúra) is nem egyértelműen jó, hanem ellentmondásos.

Az ún. „*kultúrparancs*” (Gen 1,28) végzetes félreértése a természet „leigázása”, kizsákmányolása, minden rablógazdálkodás, állatfajok profitéhségből való kiirtása, aljas kegyetlenkedés (pl. fókavadászat, bálnák, delfinek, karakül-bárányok, karsztosítás, stb. stb.), továbbá a föld-víz-levegő szennyezése. Sajnálatos, hogy ezt a magatartását a „teremtés koronájának” egyes puritán-biblicista-fundamentalista irányzatok teológiaiilag is próbálták igazolni.

Ugyanez a gyökere — ti. a helyes, partneri viszony hiánya — a természet *istenítésének* is. A Biblián kívüli vallások, legalább részben, mitizálták, démonizálták a természetet. Ez a kísértés Izraelt is állandóan kísértette s a keresztyén „vallást” sem kímélte a babonává fajulás lehetőségére.

Mindkét helyzetben a *hybrisz és a rettegés* egyidejűleg jellemzi az ember magatartását: nem találja igazi helyét a természetben, a Zauberlehrling meséje az atomerő korában végzetes valóság.

Jézus Krisztus kiengesztelő műve ebben a viszonylatban: *exorcizmus*. Kiűzi a gonosz lelket a természetből — és az emberből is. Az ember használhatja józan esztét s ráébred felelősségére ebben a vonatkozásban is: *Nem minden szabad, ami lehetséges* — ez az erkölcsileg elkötelezett modern tudomány felismerése. A Krisztusban új teremtés-ember hitben, szeretetben és reménységgel a diakónia magatartásában *sáfárkodhat* a teremtett világ javaival.

Ezt a bibliai fogalmat véljük leghasználhatóbbnak annak megjelölésére: mi az ember feladata a természet világában. A legszélesebb értelemben kell vennünk: a föld javainak, készleteinek felmérése, igazságos és ésszerű felhasználása, új energiahordozók feltárása, a természet biológiai egyensúlyának — vagyis természetszerű rendjének — megóvása. Ez utóbbihoz tartozik az atomenergia békés felhasználásának kérdése, ami már eddig is sok vitát okozott (v. ö. az EVT 1976. aug. állásfoglalását, id. Junge Kirche 77/5, 259-kk). Továbbá „Vor der kritischen Grenze”, Thesen aus der heidelberger Energiegutachten, LMH 77/6.

A sáfárkodás *feladatköréit* a jelenlegi helyzet („ökológiai kihívás”) néhány problémaköre jelezheti:

1. A föld túlnépesedése (népesedési robbanás), 15 évenként 1 milliárdal több ember. Fejlett és elmaradott országok aránytalansága e tekintetben is.

2. Az élelmiszerhiány. Ez részben összefügg az egyes országok technikai (termelési) elmaradottságával, de a környezetpusztítással is. Pl. az elsivatagodás a helytelen mezőgazdálkodás eredménye, a tengerek szennyezése visszaveti a halászatot stb.

3. Energiahordozók kimerülése. 11 évenként megkétszereződött a világ energiafelhasználása, a 10 nagy ipari állam 75%-ot használ fel.

4. Környezetpusztítás. Ez 14 évenként megkétszereződik.

5. Az állandó fegyverkezés és ennek következményei. Az USA 15 000

megatonna atomfegyvert tárol (1 mio Hiroshimának felel meg). A tudósok és technikusok közel 50% ennek dolgozik.

Mindennek következtében új erkölcsiségre van szükség, amely gyökeresen szembefordul az eddigi alapállással, amely a mindenáron való fejlődés és fogyasztás bálványozása. Planetáris (globális) méretű megtérés (irányváltoztatás) szükséges, ha az emberiség fenn akar maradni. Ez csak a sáfárság gyakorlatában lehetséges. Ez többek között ember-ember viszonylatban *globális szolidaritást* is jelent: mindenkivel valóban különbség nélkül, aki emberarcot visel. Csak ha egymással új viszonyba kerülünk, kerülünk a természettel is ilyenbe. A „Túlélés művészete” az együttélés művészetén keresztül gyakorolható.

Itt felbukkan egy elfeledett keresztyén dimenzió: az *aszkézis* gondolata. Véleményem szerint ez mindig idegen test volt (görög) a bibliai gondolkodással szemben, lehet azonban jó új értelmét találni: a helyes *mértéktartás* (tudok bővelkedni és szűkölködni), a lemondás a felebarát javára — tehát nem öncélú önsanyargatás — a siker hajszolása helyett az élet igazi értelmének keresése. „A totális siker eredménye a totális krízis” (C. Amery). A korlátlan lehetőségek nem garantálják a boldogságot.

Az *etika és eszkatológia* gyakran felvetett feszültsége — hamis ellentéte — itt azt jelenti, hogy az eljövendő világ várása nem jelentheti a jelenvalónak elhanyagolását. Amíg a föld áll (Gen 8,22) Isten világfenntartó hűsége (heszed-pisztisz) kötelez a felelősségre, sáfárságra a teremtett világ iránt! Sőt épp az eszkatologikus távlat adja meg az ajónban való munkálkodás súlyát.

Meg kell tehát tanulni választani a szükséges és felesleges között. A fogyasztó-társadalom reklámtechnikája démoni bűvöletet sugároz. Új ideálokot kell teremteni: „Small is beautiful.”

A keresztyén gyülekezet küldetése az, hogy a világért legyen, a kozmoszért, beleértve az embert is persze. Életében az istenszolgálat és emberszolgálat felbonthatatlan egységében az *egy* istentisztelet, a teremtett világért való sáfárkodás is végső soron ennek része, egy aspektusa — liturgia (közszolgálat). Az evangélium hirdetése és a segítő-gyógyító cselekvés egységéből következik (Mt 10,7-kk; Lk 9,6), hogy a gyülekezet szolgálata a világban a természet gyógyítása is (a kert szimbólikája a Bibliában).

Dr. Groó Gyula

FONTOSABB IRODALOM

K. Barth: KD IV/3/2 274—kk.

Evangelische Theologie 1977/1 — ebben: K. M. Meyer—Abich: Zum Begriff einer Praktischen Theologie der Natur; — H. Dembowski: Ansatz u. Umriss einer Theologie der Natur (Das Missionarische Wort, 1977/5.). Klaus Lubkoll: Die Zweispältigkeit des technischen Fortschritts. — J. M. Lochman: Die Ökologische Herausforderung, Kirchenblatt für die ref. Schweiz, 1977/15.

Lelkipásztori szolgálatunk:

Lelkipásztori beszélgetés fiatal házassokkal

Bevezetés

A házasságról, az emberi élet egyik legjelentősebb (a kettő egy test), sok örömet adó és gyakran sok gonddal terhes kapcsolatáról a világon mindenütt, hazánkban is sokat foglalkoznak vallásos és nem vallásos emberek. Egyházunk is folyamatosan, nagy felelősséggel vesz részt ebben a munkában, hogy így szolgáljon híveinek és a társadalomnak.

Lelkipásztori szolgálatunk nem akkor kezdődik, amikor egy házasság holtpontra jut. Akkor már kevés esély van arra, hogy elfogadják szolgálatunkat. Feladatunk az, hogy tudatosan készítsük fel a fiatalokat a házasságra. Egy példa, mely jó lehetőséget nyújtott a tanításra. Hittanóra előtt a fiúk egy pornó képet raktak az asztalra, visszafolytott kuncogással várták a hatást. Nagyjából a következőket mondtam: Látom a képet, meg gondolom, ti is jól megnéztétek. Most várjátok, hogy mit szölok. Először kérdezek. Örülnétek, ha a ti édesanyátok ilyen módon fényképeztetné magát és bárki kézbe vehetné a fényképét? Rendes édesanyának és rendes feleségnek tartanátok? Vagy szeretnétek, ha a feleségetek lenne olyan, aki idegenek előtt lemezteleníti magát? — Egy férfi és egy nő kapcsolata komoly dolog és a házasságban lesz teljessé, így vagyunk tekintve. Aki ilyen képekkel játszik, hibás úton indult el.

Szolgálatunkban természetesen nem a spontán alkalmakra építünk, sem a gyermekeknél, sem a felnőtteknél. A tervszerű munkának két területét említem. Az egyik a fiatal házassok bibliaórája. Itt többször szólhatunk házasságról. Másik a házassalandók oktatása. A házasságról szóló tanítás során a fiataloknak elmondhatjuk, hogy az evangélium komolyan vétele az élet komolyanvétele jelenti és felelősséget másokért és a másikért.

A meggyengült, csődbe jutott házasságokkal kapcsolatban óvakodnia kell a lelkipáternek, hogy saját személyét állítsa előtérbe és magát kedveltesse meg. Nem ez a feladatunk és veszélyes is. Urunk megbízásából állunk a bajbajutottak mellé. Az a feladatunk, hogy bizonyosságot tegyünk a házasság isteni rendjéről, a megbocsátás felülről jövő és embereket összekapcsoló voltáról, valamint az új élet és az újra kezdés lehetőségéről.

1. A házasság

a) *Teremtési rend.* A házasság Isten teremtő akaratából jött létre. (Gen 1,27) Egy férfinak és egy nőnek életre szóló közössége, melyet mindkét teremtéstörténeti elbeszélés az evangéliumok és az apostolok levelei egyaránt hangsúlyoznak. (Vö. Gen 1,27—28; 2,21—24; Mt 19,1—9; 5,31—32; Mk 10,2—12; Lk 16,18; 1 Kor 7,10—14.) Isten igéje világos és egyértelmű tanítást ad, mégis maga a Biblia igazolja, hogy a házasság isteni eredetét és lényegét félreértették. Ez tűnik ki 5 Móz 24,1-ből, ahol Mózes engedélyt ad, és ezt tükrözi az ÚT is, hiszen a Jézus korabeli zsidó szokásjog sem felel meg Isten rendjének. Ezért kell újra és újra Jézus szavaira irányítani a figyelmet. Jézus leleplezi a farizeusokat, amikor azt

mondja, hogy Mózes a nép keményszívűsége miatt adott engedményt, de a teremtés óta a rend az, hogy az embert „férfivá és nővé teremtette az Isten. Ezért hagyja el az ember apját és anyját, és lesznek ketten egy testté. (Mk 10, 6—9; vö. Dóka: Márk evangéliuma 247. kk. lp.)

A fentiekből világos, hogy nem helyeselhetjük a válást és nem értünk egyet a próbaházasság gyakorlatával. Ez utóbbi helyett a komoly, felelős felkészülésre kell a hangsúlyt tenni, és mert egy-két esettől eltekintve a házasságok nem szexuális összeférhetetlenség, vagy alkalmatlanság miatt szoktak válásba jutni, az akarati és lelki összehangolódást kell előtérbe állítani. A jegyességnek is ez a célja, a szexuális vonzódást nemi közösülés nélkül is kifejezésre lehet juttatni. A vonzalom természetesen ebben a vonatkozásban is szükséges a házassághoz.

b) *Titok*. Nem úgy titok, hogy titokzatosság veszi körül, nem is úgy, hogy titkolózni kellene vele. Hanem úgy, mint az élet a földön és mint a fejlődés az élő világban. Nem értjük, de nagyszerű, mint minden, amit Isten teremtett és adott a világba. Titok jellegét csak fokozza a hely, ahonnan a kifejezés származik, ti. az Efezusi levélben Pál Krisztus és az egyház közötti kapcsolat hasonmását látja benne. Ezzel hangsúlyozza felbonthatatlanságát, és azt is, hogy meggengülése, megromlása esetén sem kell lemondani arról, hogy lehet újat kezdeni. Így döntő jelentőségű a kiengesztelődés, a megbocsátás, és hangsúlyos a meghajlás, az alázat és a bocsánatkérés. Ha történetesen Krisztus és egyházának egy tagja között a kapcsolat mégis megszűnik, egy másikhoz, vagy máséhoz (személyhez, tárgyhoz) történő kötődés révén nem jön létre egy azzal egyenértékű viszony, sőt az már bálványimádás, hűtlenség, paráznaság bűnének minősül.

Ahogy titok *mysterium* a Krisztus és az egyház kapcsolata, ugyan úgy titok, *mysterium* a házassági közösség.

c) *Az új házasság*. Az előbbieken a házasságról kimondtuk, hogy isteni rend, Isten köti egybe a két személyt a házasságban. A válásról és újráhazasodásról ki kell mondani, hogy Isten rendje ellen van. Vannak más hangok is, melyek közül egy jellemzőt ismertetek. A házasságot Lutherre hivatkozva szokták egyszerűen világi ügynek nevezni, tehát ha a világi hivatal megköti, házasság, ha felbontja, nem házasság. Lehet új házasságot kötni, így problémamentes az újraesketés, hiszen világi és nem isteni rendről van szó. Az Agenda szövegét kell mérvadónak tekinteni, mely a következőket mondja: „Ha az elvált egyháztag mégis újabb házasságot kötött, akkor egyházunk ezt a házasságot is érvényesnek és felbonthatatlannak tekinti, bár vallja, hogy ez az állapot nem felel meg Isten rendjének. A lelkész azonban ilyenkor sem ítélkezik, hanem hirdeti, hogy Isten a hibáját felismerő, bűnét bánó embernek felkínálja a bűnbocsánat lehetőségét arra, hogy a megbontott rendben is kegyelem alatt boldogan éljen.” (Agenda 289. k. lp.)

A „*weltliches Ding*” Luthernél azt jelenti, hogy a házasság nem kegyelmi eszköz, hanem a világ számára adott dolog. Két világ polgárai vagyunk és a házasság a földi világhoz tartozásunk síkjában van. Jézus a szaduceusoknak adott válaszában mondja: „Ennek a világnak a fiai nőszülnek és férjhez mennek.” (Lk 20, 34). A másik oldalról, tehát a menynevei polgárság oldaláról ezt mondja: „Azok nem nőszülnek és férjhez sem mennek.” (Lk 20, 35)

Természetesen nem tehetünk úgy, mint a strucc, nem takarhatjuk el szemünket a tények elől. Világosan kell látni egyrészt, hogy vannak pokollá vált házasságok, ahol nincs más megoldás, mint a válás. Ez a Szentírás alapján is elfogadható (1 Kor 7,11). A másik tény, hogy vannak új kapcsolatok, új házasságkötések és híveink egy része kívánja, hogy egy-

házi áldásban, Isten áldásában részesüljön az új induláskor. Nincs se okunk, se jogunk, hogy szeretetlenül ítélkezzünk, gondoljunk az Agenda szövegére. Azt sajnos sok esetben már meg sem lehet kísérelni, hogy a felbontott házasság helyreálljon, hiszen gyakran előfordul, hogy a másik fél már előbb új házasságot kötött. A lelkipásztori beszélgetést azonban nem szabad elhagyni. Ennek fontosságát egy esettel szeretném alátámasztani. A bejelentkező személyek helyzete a következő: A menyasszony elvált, a véglegény özvegy. A menyasszony egy évig új házasságban „született egy kisfiuk is. Férje válás után egy hónappal új házasságot kötött. Az elvált 8 év múlva döntött új házasságkötés mellett. A házasulandók mind a ketten jelen voltak, de főleg a menyasszonnyal kellett komoly beszélgetést folytatni arról, hogy az új házasság nem megváltás, hanem megoldás az életében és hogy az új házasságban is adódnak majd feszültségek és gondok. Kicsit értetlenül fogadta szavaimat. Örültem, hogy a véglegény érezte a jó szándékot, értette amit mondok és mellettem foglalt állást. Mind a ketten örömmel hallgatták tovább a tanítást. Elfogadták, hogy nagy a felelősségük egymás iránt, de az elesések-ből felemelkedni, a feszültségeket feloldani Isten küldött Megváltót.

2. A kapcsolat

a) *Férfi és nő.* Az Efezusi levél igéit vizsgáljuk. „Engedelmeskedjete egymásnak a Krisztus félelmében.” (5,21) Nem csak azért kezdem ezzel, mert ez van a szakasz elején, hanem azért is, mert sokszor elhallgatják. Pedig nem is érthetetlen, nem fából vaskariká, sőt megvalósítható. Figyelemre méltó, hogy a külföldön megjelenő idevonatkozó irodalom jelentős része csak a következő versek magyarázatával foglalkozik, még ha jószándékú is, ha a következőket teljes komolysággal magyarázza is, nem egyszerűen biblikus tanítást ad, hanem a polgári életformát népszerűsíti főleg azért, hogy nem akar tudni az asszonynak más hivatásáról, mint-hogy asszony és anya. Az természetes, hogy amíg egy anyának vannak kicsi gyerekei az anyaság hivatás, és addig amíg nem önállósíthatók, ez a főhivatása. Nehéz meghatározni, hogy hány éves korú gyermekig kell főhivatásnak tekinteni az anyaságot. A másik, hogy a nő feleség „főhivatásban”, ez így aligha igazolható igei alapon. S ha egy férfi lehet jó férj munkája, hivatása mellett, egy asszony is lehet jó feleség ugyanezek mellett.

A fenti vers mindenekelőtt felhívja a figyelmet arra, hogy a házaspár felek mind a ketten rászorulnak Krisztusra. Vele kell úgy függő viszonyban lenniük, hogy közben tekintettel vannak egymásra. Ebből az is következik, hogy nem lehet önkényeskedés egyik fél részéről sem. A kölcsönös engedelmeskedés és a házaspár életének Krisztus uralma alá helyezése jelzi, hogy a házasságban egyenjogú és rangú felek kapcsolata jön létre.

A fentiek szem előtt tartásával lehet tovább vizsgálódni abban a tekintetben, hogy éppen teremtettségünkél fogva más fizikai, lelki és akarat-talajadonságokkal rendelkezik a férfi és a nő. A különbözőségek figyelembevételével, sajátos adottságaik megélésével élhetik meg együtt és tölthetik be teljes embervoltukat és lesznek boldogok a házasságban.

A következő versek (Ef 5,22 kk.) sorrendjét megfordítom, mert csak akkor valósulhat meg, hogy az asszonyok engedelmeskedjenek férjüknek, ha megvalósul, hogy a férfiak úgy szeretik feleségüket, ahogyan Krisztus is szeretette az egyházat és önmagát adta érte. Ez a szakasz kétszeresen is aláhúzza a férfi feladatát azzal, hogy szolgálatra rendeli és

különleges szeretetet parancsol számára. 1. Az „ahogyan Krisztus is”... magában hordozza, hogy ő azért jött, hogy szolgáljon és életét adja. 2. Az „úgy szeressétek”, nem az „erosz”, nem a „filosz”, hanem az „agapé” kifejezést találjuk, amely az ÚT-ban elsősorban Isten szeretetére használt kifejezés, tehát áldozatos szeretetet jelent. Aki nem volt matróz, nem lehet jó kapitány, tartja a közmondás. A férfi, aki nem tud áldozatot hozni, nem tud szolgálni, nem tudja jól betölteni a fő szerepét a házasságban. A férfinak kell a főnek lenni, aki határozott, aki dönteni tud, ezzel szemben a nő nem az engedelmes szolga, hanem az engedelmes elfogadó... A döntési jog, vagy felelősség nem azt jelenti, hogy akaratrakényszerítés útján, hanem az egyéj lettek közös akaratából. Sokszor éppen ahhoz kell bölcsesség, hogy a férj tudja házastársa javaslatát jobbnak elfogadni és amellet dönteni. A megoldás azonban nem a magyarázatban rejlik, hanem teremtettségi állapotunkban és a cselekvésben... Közben arra is rájövünk, hogy az engedelmeséget nem elvárni kell, hanem hogy házastársunk, aki gyengébb mint mi, rászorul a támaszra és örül határozottságunknak, tudja (érti, érzi, vállalja) döntéseinket.

b) *A szerelem.* Ezt a szót sokan, sokféleképpen értelmezik. En ezzel a szóval jelölöm a házastársak egymás iránt kötődésének minden szálát együttesen, tehát totális vonzalmat, totális kötődést. A szerelemben a két ember egész valójának különböző megnyilvánulásai kölcsönhatásban vannak egymással és segítik egymást. Az akarat tényezők hatnak a lelki és fizikai valóságra. A lelki harmónia hat az akaratra és a testi kapcsolatra. Ez utóbbi viszont hat a másik kettőre. Ebben a kölcsönös önátadásban nyeri el értelmét a nem kettő többé, hanem egy. Ebben a felszabadult és felszabadító kapcsolatban lesz az ember teljesértékűvé és jut el a boldogságnak és kiegyensúlyozottságnak egy olyan fokára, melyre egyedül képtelen lenne eljutni.

A szerelem képes mérni a házasság irányát, hogy jó, vagy rossz felé halad. Maguk a házások mérhetik házasságukat, hiszen a legkisebb zavarral is visszajelzés érkezik a másiktól, természetesen csak akkor, ha különben rendbe mennek a dolgok. Így a szerelem a házasság múlásával nem fakul, hanem fejlődik, érik. A jegyes úgy érzi, ahogyan ő szeret, úgy senki és hogy ennél jobban nem is lehet szeretni, s a házasságban eltöltött évtized után megláthatja, hogy van annál mélyebb, igazabb, nagyobb szerelem. (Felette nagy titok ez és a házasságban is és Krisztushoz kötődésünkben is ugyanígy van.) Ez a fejlődő szerelem, erősödő kapcsolat azután kibír próbákat és terheléseket. A jelentkező gondok ellenére a házások jól érzik magukat egy ilyen kapcsolatban, sőt a gondok segítenek az összekovácsolódásban.

A hűség nem természetellenes, vagy nehezen megvalósítható dolog. Komolyan gondolkozó embereknél alig képzelhető el az a sorrend, hogy először van a hűtlenség, utána romlik meg a házasság, inkább a megromlott házasságnak lehet következménye a házasságtörés. A kísértőt és a kísértést persze nem szabad lebecsülni, mely jelentkezhet egy másik személyben is, de elsősorban az önzésben, a csak kapni akarásban. Gyakori visszaélés, mely általában a férfiakat jellemzi inkább, hogy csak a saját kényelmüket, saját örömeiket keresik. Pál azt mondja: „Hasonlóképpen a férfiak is szeressék feleségüket, mint saját testüket. Aki szereti a feleségét, az önmagát szereti.” (Ef 5,28)

c) *Családtervezés.* Tudatában vagyok annak, hogy ezzel a kérdéssel a legritkább esetben fordulnak lelkészhez. Az emberek nagy része egyáltalán nem fordul senkihez. Mégsem a maguk feje után mennek, mert a hivatalos vélemény és a közfelfogás erősen befolyásolja, vagy meg is határozza az egyén döntését. Ez azt is jelenti, hogy az egyház is hozzájárul-

hat a döntés kialakításához, ha tanítást ad ebben a kérdésben. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy az egyház tanításának megértésére sokkal kedvezőbb a társadalom részéről történő állásfoglalás, mint akár csak egy évtizeddel korábban volt. A házastársi közösséget és a gyermekek vállalását társadalmunk nagyra értékeli. A művi abortusz testileg és lelkiileg egyaránt ártalmára van a nőnek.

A házassághoz meggyőződésünk szerint hozzátartozik a gyermekáldás elfogadása. Nem alapja a házasságnak, nem kiegészítője, hanem feladata. Egész pontosan Istentől kapott ajándék és feladat egyszerre a gyermek. Ez nem zárja ki azt, hogy a család modelljét megtervezzük a gyermekek számát tekintve. Viszont minden megfogant életnek meg kell születnie. Komoly felelősséggel fogalmazza meg ezt dr. Hafenschér: Az ember védelmében c. könyv! 96. k. lapjain. (Vö. még dr. Nagy: Egyház a mai világban 46. kk. lp.)

3. Az egyéni felelősség

a) *Csinosan, tisztán.* Nem lebecsülendő ez a kérdés és nem felesleges legalább néhány szót ejteni erről. A tinédzser kor sajátja, hogy a fiatal tetszeni akar környezetének, barátainak. Ezért törekszik a rendes, esetenként feltűnő öltözködésre. Később egyvalakinek akar tetszeni, ez egyáltalán nem csökkenti a szándékot, hogy kellemes legyen a megjelenése. Még később történik valami változás néhány esetben, amikor a környezetének, utcának, munkahelyének tetszeni kíván valaki, de az otthon, a házastárs véleményére nem sokat ad. Ez az otthon, a házasság és a házastárs lebecsülése. Kétségtelenül vannak munkák, melyekhez nem érdemes rendesebb ruhába öltözni, ráadásul éppen az ilyen jellegű munkák fászasztók, izzadással, csapzottsággal járnak. A szerelem kibír átmeneti slampossgót, de szükséges, hogy a házastársak akarjanak tetszeni egymásnak, és hogy legyen alkalom, amikor csak egymás kedvéért öltönek ünnepi ruhát. Ezzel is kifejezésre juttathatják megbecsülésüket és szeretetüket.

A tisztaságról annyit, hogy egyre kényelmesebben élünk, s így egyre könnyebb magunkat tisztán tartani. Tudni és tudatni kell, hogy a kellemes közérzet és megjelenés mellett tisztasággal bizonyos betegségek elkerülhetők.

b) *Átlátszóság, tisztaság.* Nem külsőlakról, hanem belső ügyről lesz szó. Az átlátszóság azt jelenti, hogy gondolataink nyitottak egymás előtt. Ha nem kettő többé, hanem egy, akkor skizofrén az a házasság, melyben valami fedve marad a másik előtt. Kivételes esetektől eltekintve (orvosi-, gyónási-, államtitok stb.), nem szabad elfordulni titkolózásnak. A házások ezáltal nem kímélik egymást. Két ember a házasságban legjobb barátja, partnere is lesz egymásnak, annyira, hogy ennek a barátságának részleteit és buktatóit nem osztják meg más barátaikkal. Viszont minden más kapcsolatról tájékoztatni kell egymást. Nagyon helytelen az a nézet, mely szerint a házassági kötelékben éppen eleget vannak együtt, baráti körük legyen más, legyenek ebben szabadok egymástól. Ha valamely házasságot megelőző kapcsolat zavarja a házasságot, vagy egy baráti kapcsolat nem tudja együtt elfogadni a házásokat, fel kell bontani a barátságot.

Tisztaság a beszédben. Ez nem csak anyanyelvi kérdés, hanem erkölcsi is. A fellazult beszéd fellazíthatja az erkölcsöt. Társaságban és családban is kerülni kell a tisztátalan beszédet és a kétértelmű szavakat, kifejezéseket. Ha ezt tesszük, óvjuk vele házasságunk tisztaságát.

Tiszta tekintet. Lehet olvasni esetekről, ahol az apa kilétét nem tudják megállapítani, mert üdülés alkalmával a leány elfelejtette megkérdezni partnere nevét. A komoly beszélgetés, egymás megismerésére törekvés a csak szexuális kapcsolat teremtéséhez elhanyagolható, a szemeknek van nagyobb jelentősége. Jézus azt mondja: „Ha pedig a szemed gonosz, az egész tested sötét lesz.” (Mt 6,23) Ha mindenkire csak barátságos, tiszta szemekkel nézünk, ezzel is óvjuk saját házasságunkat és másokét is.

c) „*egymás terhét hordozzátok.*” (Gal 6,2) Ma már egyre inkább olyan fiatalok állnak az oltár elé, és kezdik házasságukat, akiket a kárpótoltt nemzedék kifejezéssel jellemezhetünk. Nem használhatunk negatív jelzőt rájuk, mint pl. elkényeztetettek, mert nagyon is érthető, ha nem is helyeselhető, hogy akik sokat szenvedtek és nélkülöztek a háborúban, vagy előtte, minden veszélytől meg akarták óvni gyermekeiket, mert óvhatták és mindent meg akartak adni nekik, amiben hiányt szenvedtek, mert adhattak, volt, van rá lehetőségük. Éppen az ellentétes helyzet miatt hiányzott a józan mérlegelés. Ennek sajnos az lett a következménye, hogy a gyerekek, később ifjak, nem váltak immunná a veszélyekkel szemben és nincs állóképességük az élet pofonjait elviselni. Így is mondhatjuk, nem tanultak meg és nem is tudnak terhet hordozni. A válási okok között a lemondás, a túsús, és a teherhordozás hiányát is nyilván kell tartani.

Meg kell mondani a házasulandóknak és a fiatal házasoknak, hogy minden esetben két olyan ember köt házasságot, akiknek vannak hibáik, bűneik. Az ebből fakadó sérelmekre a szülők már nem tudnak védelmet nyújtani. Tudniuk kell, hogy minden házasságban van összeütközés, sértés és sértettség, s ha mással kötnének, vagy kötöttek volna házasságot, ez akkor is úgy lenne. Abban lehet különbség, hogy „olaszosan”, vagy „angolosan” csapnak össze az indulatok. Az igazi különbség azonban abban van, hogy az egyik házasság kibírja a megrázkódtatásokat, a másik nem. Kérdés az, hogy meg lehet-e előzni a nagy viharokat, a súlyos károcsodást okozó összeütközéseket? A válasz: igen.

Mert miből is adódik, milyen jellegű az a teher, melyet a házastársaknak hordozniuk kell? Ezeknek egy része a házasságon kívülről, vagy belülről jövő sérelmek reakciója, türelemmel kell meghallgatni egymást, hiszen sokszor a panaszkodás egy együttérző személy előtt megkönnyebbülést jelent. Másik részük a nemek sajátosságából fakadó tehertertelek, gondok. Csak egy példapár: Egy nő általában aprólékos, egy férfi általában nagyvonalú. Ezek negatív lecsapódása kicsinyesség az egyik, felületesség a másik esetben. Az alapvető helyzetet, állapotot nem lehet megváltoztatni, mert egy teremtettségi állapot negatív, vagy pozitív megnyilvánulása. A negatív megnyilvánulásokkal szemben nem lehetnek szemrehányóak egymással, *megoldás az elhordozó szeretet.*

4. Szerviz

a) *A házasság érték.* Úgy is kell vele bánni, mint értékkel, gondot kell fordítani rá. A házasság értékét nem lehet meghatározni még relatív értelemben sem. A keresztyén számára Isten adja meg a házasság értékét azzal, hogy a férfi és nő együtt Isten képmása.

Mindenekelőtt időt kell fordítani (nem áldozni) arra, hogy a házastársak beszélgessenek egymással. Ez nem is olyan természetes, mint gondolnánk. Pár éve panaszolta egy fiatal asszony, ha együtt van férjével társaságban, az mindig hallgat. Nem is örül, ha közösen készülnék valahová, pedig tudja, hogy férje szeret beszélgetni. Sokszor mondat közepén hagy-

ja abba, ha ő belép. Kérdeztem, hogy szoktak-e kettesben beszélgetni. Kiderült, hogy néha anyagi dolgokról, meg keveset a gyerekeikről. A férj nyilván zavarban volt felesége előtt, mert nem volt tisztában azzal, hogy különböző dolgokról egyezik, vagy eltér a véleményük.

Úgy gondolom, hogy a fontosabb kérdéseket még a házasság előtt meg kell beszélni és tisztázni kell, miben van egyező és miben eltérő vélemény. Ha túl sok, vagy nagyon fontos dolgokban van eltérés, jobb, ha nem is köti két ember egymáshoz az életét.

Miről beszélgessenek a házások? Mindenről, ami az egyiknek fontos. Szeretném aláhúzni, hogy magáról a házasságról is beszélni kell. Arról, hogy jó, vagy rossz, öröm vagy teher az együttlét. Egy barátom panaszolta, hogy felesége nem hagyja nyugton, folyton kérdezi, szereti-e. Majd így folytatta: Megmondtam neki, hogy azért vettem el. Azt válaszoltam, hogy örülhet a kérdésnek, mert ez azt jelenti, hogy fontos a felesége számára, aki egyébként nem akar mást, csak tudni, hogy öt év alatt nem váltzott-e a helyzet.

Mit kell tenni, ha negatívumot állapítanak meg a házasságról, és ami ezzel együtt jár, egymásban is sok hibát találnak? Mindenekelőtt tisztában kell lenni azzal, hogy ha feszültség van két ember között sértetten igazuk tudtában képtelenek egymáshoz közeledni. Okosabb megvárni az alkalmas időt és akkor kezdeni a beszélgetést. Az igazán okos várakozás esetleg nem is teszi szükségessé az eset megvitatását. Ha mégis, szem előtt kell tartani a következőket: a) alázattal, szeretettel, az újrakezdés reményével szabad csak elkezdni, ha fáj is belül. b) Viszont aki hallgatja a másik panaszát, ne magyarázza meg, hogy oka volt tettének. A bűn, bűn. c) Az igazság kiderítésénél jobb a békesség. A sérelembe burkolódásnál jobb és fontosabb a megbocsátás. — Minden bűnre lehet bocsánat. „A szeretet sok vétket elfedez.” (1 Pt 4,8) Az összefüggésből kiemelve három dologra gondolhatunk az ige alapján: 1. Isten szeretete sok vétkeket elfedezi; a házastársamét is. 2. Az én szeretetemből is futja, hogy hátam mögé vessem a sérelmeket. 3. Az, hogy ő, a házastársam szeret, elfedezi az ellenem elkövetett megbánást.

A válságkorszakokról csak annyit, hogy ezek bekövetkezése nem törvényszerű. A házasság válsága, a krízis elkerülhető, ha van megbocsátás és szeretet. Ezt is jó tudni a fiatal házásoknak.

b) *Csendben Isten előtt. Egyedül.* Az ember belső állapota nem mindég alkalmas arra, hogy képes legyen a békesség munkálására és a megbocsátásra. Ilyenkor jöhet az előző pontban említett igazán okos várakozás. Jézus a kérő fiú példázatában arra biztat, hogy bátran kérjünk, mert ad a mi mennyei Atyánk Szentlelkét azoknak, akik kérik tőle. Ha igazán vágyunk az Istennel való közösségre és csendben megállunk előtte, nem vonja meg kegyelmét, megbocsát, körül vesz békéjéé és alkalmassá tesz arra, hogy négyszázkilencvenegyszer is meg tudjunk bocsátani és újat kezdeni. [70×70+1]

Együtt. A házi, vagy családi áhítat gyakorlata korunkban elég ritka. Sokan nem is hallottak róla. Minden időzavar és váltott műszak ellenére vannak azonban olyanok, akik megvalósítják rugalmas időbeosztással. Így a házaspár, vagy család mindennap megtalálja azt a néhány percét, amikor együtt van Isten előtti csendességben. Ajánlani kell a lehetőséget és segédeszközöket is kell adni. Nagyon jó az Útmutató, az Evangélikus Élet Napról Napra rovata, az énekeskönyv imádságos és tanító része és az utóbbi években megjelent több kiadványa egyházunknak. Egy idő után eljutnak a házások arra, hogy a fentiek használata mellett saját szavaikkal is el tudják mondani örömeiket és gondjaikat Istennek. Ha lehetséges, a családfő vezesse ezeket az alkalmakat. Van némi röstelkedés

némelyekben, amit segítenünk kell leküzdeni biztatással is és bizonyosg-tétellel is, hogy Isten elé állásra, bocsánatra és új erőre nekik is szükségük van.

Ebben a csendben férj és feleség, szülő és gyermek egyformán áll Isten elé, mint vétkes és egyforma esélye van arra, hogy mint kegyelmet nyert egyenesedhet fel.

c) *Szakértő segítő szolgálata.* Létre jöhet olyan állapot, amikor a megbeszélés nem használ. Lehetséges olyan helyzet, amikor nincs elég alázat arra, hogy együtt vagy egyedül Isten előtti csendben megálljanak. A házasság megromlásából azonban még nem kell következnie a felbomlásnak. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy amilyen természetes, hogy gyomorpanaszokkal szakemberhez fordul a beteg, házassági panaszokkal is lehet megfelelő szakemberhez fordulni, sőt úgy jó, ha ez is természetes. Találnak olyan embert, aki szeretettel lesz ügyük iránt és ért a házassághoz. Igen jó, ha közösen tudják vállalni a szakember megkeresését, de ha ez nem menne, akkor az, akiben adott pillanatban nagyobb a felelősség a házasság megmaradásáért, egyedül is vállalja ezt az utat. Lehet szólni arról, hogy nem receptet fognak kapni, hanem pártatlan, őszinte tanácsot. Szülő és barát nem megfelelő tanácsadó, mert nem szakember. Őszintén meg kell mondani azt is, hogy a lelkész sem szakember, de természetesen ha iránta van bizalom, ő is tud pártatlanul, szeretettel, és evangéliumi felelősséggel tanácsolni.

Befejezésül hadd álljon itt egy idézet, mely más hivatásban állókat vesz célba, de nekünk is érdemes elgondolkozni rajta ennek a témának a kapcsán. „Eléggé tudatában van-e az orvos szavai és viselkedése súlyának? ... szóbeli és magatartásbeli megnyilvánulásai révén nem csak egy tudományág ismeretanyagának birtokosa, hanem hivatása normáinak és értékeinek közvetítője, kisugárzója.” (Komor Vilma: Nicotina rabságában. Az orvos dilemmája. Magyar Nemzet 1978. V. 30.)

Bozorády Zoltán

Hibaigazítás

A Lelkipásztor 1978. december havi számának 750. lapján közölt cikk címe helyesen: *Százkilencven éves magyar nyelvű evangélikus Imádsá-gos Könyv.* És a cím értelmében értendő az egész cikk is.

Sajtószemle

Bognár Gyula:

A nemzetközi enyhülés, mint a jelenlegi világhelyzet objektív folyamata

(Társadalomtudományi Közlemények, évnegyedes f. irat 1976. 3. 28—35. o.)

Az MSZMP Központi Bizottsága a „Béke és Szocializmus” Szerkesztőségével együtt 1976. V. 5—7. között Tihanyban nemzetközi elméleti konferenciát rendezett „A három világorradalmi áramlat együttműködése és a nemzetközi feszültségek enyhítéséért folytatott harc” témakörében.

Fenti közlemény az egyik elhangzott előadás volt. „A nemzetközi enyhülés folyamatán mindenekelőtt azokat a néhány éve megfigyelhető új politikai jelenségeket értjük, amelyek a két szembenálló katonai tömb államainak kapcsolataiban bontakoznak ki s közös vonásuk a világméretű fegyveres konfrontációtól való távolodás, a kibékíthetetlenül szembenálló társadalmi rendszerek harcának áttérése a békés eszközök, mindenekelőtt a gazdasági versengés és ideológiai harc mezőire” — állapítja meg a szerző, miután utalt az imperializmus elleni politikai, társadalmi harc nemzetközi jellegére, valamint a szocialista államok külpolitikájának a forradalmi folyamatra gyakorolt hatására és szolidáris elkötelezettségére.

A továbbiakban felsorolja és elemzi azokat az objektív tényezőket, amelyekről több-kevesebb egyértelműséggel, mint az enyhülés mozgatóiról szoktak beszélni. 1. A kapitalizmus és szocializmus világméretben vett erőviszonyainak megváltozása. 2. A haditechnikában végbement változások. Ezek konklúziója: „A nukleáris fegyverek szörnyű hatásával ugyanúgy kell számolnia annak, aki alkalmazza a fegyvert, mint annak, akivel szemben alkalmazzák.” 3. A termelés internacionalizálódásának állandóan előrehaladó igen gyors folyamata.

Az objektív folyamatok mellett — melyeket általános és konkrét kölcsönös érdekazonosságok is motiválnak —, szükség van szubjektív tényezők érvényesülésére is.

A tanulmány befejező részben *egyrészt* azzal foglalkozik, hogy milyen előnyöket jelenthet az enyhülési politika a kapitalizmus számára („Rá kell mutatnunk viszont arra, hogy az imperializmusnak az enyhülés közepette is vannak esélyei. Az enyhülés a szemben álló államok viszonyának olyan átalakulása, hogy az osztályharc a számukra kedvezőbb terepen, békés feltételek között folyik), *másrészt* azt is körvonalazza, hogy a szocialista tábor számára mit nem jelenthet az enyhülési politika: „Nem engedhető meg az enyhülés abszolutizálása, mert ez kilúgozza a forradalmi mozgalmából az ideológiát és a szolidaritás szellemét, tehát távlataitól és belső kohéziójától fosztaná meg.”

Nyíri Tamás:

Az istenkérdés mai megközelítése

(Teológia; évnegyedes f. irat 1976. 4. sz. 202—208.)

Az *alapkérdés* a szerző szerint: Ma egészen új módon, a régebbi kérdésfeltevésektől gyökeresen különbözve jelentkezik az istenkérdés, „más alakot ölt, új problémát vet föl, amelyre nincs válasz a hagyományos teológiai és filozófiai tankönyvekben: Beszélhetünk-e még egyáltalán Istenről? Tehetünk-e Róla értelmes kijelentést?” stb.

A *megértésvilág fölbomlása*: Ezekben a fejtegetéseiben a kat. teológus az istenkérdés több tekintetben értelmetlenné és közömbössé válásában ugyanazokkal a szempontokkal s tényezőkkel számol, melyek pár évvel ezelőtt „átfutottak” a hazai protestáns teológián is, H. Cox és Robinson könyveivel kapcsolatosan. Isten elutasításának 3 formáját emeli ki: az egyik a tudományra való hivatkozás jegyében történik; a második az emberi méltóságot védi az isteni tekintély ellen (Feuerbach, Marx, Nietzsche és Freud nyomán); a harmadik folyamat, a „harmadik félreértés”: a transzcendencia és az immanencia viszonyának teljes félreismerése. Figyelemre méltó az utalás (a Gaudium et spes-ből vett idézettel) az egyház és a hívők felelősségére: „A hívőknek nem kis része van az ilyen eredetű ateizmus létrejöttében, amennyiben a keresztény hit félreérthető bemutatásával inkább elfedik, mintsem feltárják az Isten és a vallás igazi arculatát.”

Bár az „Istenhit és értelmesség” c. szakaszban utal arra, hogy ma sem mindenki számára csak problémát jelent az istenkérdés („Bizonyosan vannak ma is emberek — mégpedig nagyon sokan —, akik mélységes, valódi istenhitből élnek... Istenben megpillantják a létezés értelmességének végső alapját... Nem cáfolhatják meg tapasztalatát sem a nyelvfilozófia, sem a valláskritika”), a tanulmány mégis mindvégig a hit kérdéseivel tusakodó helyzetét és kérdésfeltevését tartja szem előtt: „Hogyan közelítheti meg Istent a nem vallásosan értelmezett világban élő ember, aki többé nem a kifejezetten vallásos élménnyel interpretálja magát és világát? Ha a vallás peremjelenség a mai társadalomban, ha a hívők „kognitív kisebbséget” alkotnak, akkor nem szűnt-e meg eleve az Istenről való értelmes beszéd lehetősége a törzsek számára?”

A „létünk értelme”, — megoldásul, feleletül szánt befejező részben — a szerző egyrészt az „analógia entis”, másrészt az „immanens transzcendencia” végiggondolásában, újrafelfedezésében látja a megoldás mai irányát.

Böszörményi Z.:

Az öregedési folyamat egyes pszichés vonatkozásairól

(Új Írás 1976. 12. 110—116. o.)

Az idős és idősödő emberek krízishelyzetét és sokféle lelki traumáját a szerző nemcsak mások kutatásai (mint a többször említett Frankl, Kretschmer, Petrilowitsch, Wellek), hanem saját kutató munkája alapján is megismerte. A lelki változásokat egy speciális nézőpontból tanulmá-

nyozta. Hosszabb külföldi oktatói munkája során azt vizsgálta, hogy vajon a nem túlnagy kulturális eltérésű két országban, — mint Magyarország és Francia-Kanada —, az öregedők problémái közel azonosak lesznek-e, mintegy konvergálnak, uniformizálódnak-e, vagy pedig ellenkezőleg, divergálódnak? „Nagy elődök nyomán indulhattam (Kraeplin, Lévy-Bruhl, M. Mead), kiknek munkája bebizonyította, hogy a lelki bántalmaknál az organikus és pszichológiai dimenzió kívül a kulturális hátteret is tekintetbe kell venni.” Az öregek kedélyzavarát 100—100 francia-kanadai és magyar eset kapcsán elemezte. Előhipotézise, az öregedők kórtüneteinek konvergálása —, tévesnek bizonyult. A státuszvesztés, nyugdíjazás, izolálódás, anyagi gondok stb. mindkét csoportnál, jelentkeznek, de a környezettől függően más más töltéssel. A női idősebbek csoportja még több különbséget mutatott. „Ez kitűnt főleg a vallási tépelődések, bűntudatérzés, tartalmak, elkárhozástól való félelem területén a kanadaiaknál, míg a magyar asszonyok családjukkal szemben, munkájukkal kapcsolatos mulasztásaikat emlegették.”

A tennivalókra utalásnál hangsúlyozza, hogy az idősebbek kezelésének eredményessége számos, nem-orvosi tényezőtől is függ. Szükséges a „többirányú megközelítés”. Az öregedők krízisére irányuló pszichés kezelések gyakorlatából megemlít néhány közérthető és közhasznú részletet, melyeket saját tapasztalatai is igazolnak.

Győr Sándor

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

Hivatkozással az Országos Anyag- és Árhivatal közleményére, szeretettel értesítjük a Lelkészi Hivatalokat és kedves Előfizetőinket, hogy a sajtótermékek árának változásával kapcsolatban 1979. február 1-től kezdődően a Lelkipásztor egy példányának ára 30,— Ft, az évi előfizetési díj 360,— Ft.

Az igehirdető műhelye

„...engedelmességedet örömmel kövessem...”

Böjti igehirdetéssorozat

Filippi 2,5—11

Az idei böjtben csendesedjünk el a Filippi levél Krisztus-himnusza alapján. Öt hetünk van, ez öt alkalmat jelenthet, a hatodik hét már nagyhét és a kijelölt textusok alapján prédikálunk.

Sok gyülekezetünkben van passió olvasás is. Ilyenkor különösen, de böjtben általában Jézus szenvedésére emlékezünk. „Jézus szenvedéséről mostan elmélkednem...” énekeljük 181. énekünkben. Jézus szenvedésének útját, a páratlan, nagy szolgálat útját valóban újra és újra végig kell gondolnunk. Mostani alapigénk is elénk tárja, de úgy, hogy kitágítja, Jézus egész útját elénk rajzolja: Istentől Istenig, hogy szolgálatát annál nagyobbának lássuk. Ezekben a böjti hetekben ezt a teljes utat figyeljük és köszönjük meg, hogy Jézus végigjárta azt.

Ugyanez az ige azonban nemcsak Krisztus útjáról szól, hanem a miénkről is. A Krisztus-himnuszt sem szabad kiszakítani összefüggéséből. „... Semmit ne tegyetek önzésből... senki se a maga hasznát nézze, hanem a másokét is...” Így következik kezdő versünk: „Azt törekedjete megvalósítani magatokban, ami Krisztus Jézusban is megvolt.” Dr. Cserháti Sándor pedig így fordítja: „erre törekedjete egymás között (ahogy) erre is (kell) a Krisztus Jézusban.” Talán így is lehetne mondani: valósuljon bennetek és közöttetek, ami krisztusi!

Alapigénk tehát látszólag két párhuzamos vonalat visz. Figyeljünk Krisztus útjára — járjunk Krisztus útján. Ez a kettő együtt a keresztyén élet: hinni Krisztusban és követni őt. Más szóval: elfogadni szolgálatát és szolgálni embertársaink között. Ezért került az egész sorozat fölé a 181. ének 5. versének ez a sora: „Engedelmességedet örömmel kövessem.” Ebben erősítsen ez a sorozat, az idei böjti alkalmak.

1.

Dicsőségéről lemondott

Fil 2,6—7/a

Minden lemondás áldozat. Semmiről sem könnyű lemondani, legyen az megrögzött szokás, megszerzett vagyon, vagy egyszerűen időnk, erőnk, kényelmünk. Mégis a legnehezebb a dicsőségről lemondani. Jó dolog fényben fürödni, elismeréstől körülvetten élni, jölesik dicséretet hallani magunkról. Mindezzel azonban úgy tenni, mintha nem volna, ha van,

nem ezt vadászni enélkül is meglenni, ez a nehéz dolog. Igénk pedig erről beszél: Jézus dicsőségéről lemondott.

1. „Jézus örökkévaló Úr. Útja nem Betlehemben kezdődött. Sokszor mondjuk az Apostoli Hitvallást, kell is. Hitünk összefoglalása. Figyeljünk csak arra, hogy a Jézus Krisztusról szóló hitágazat ebben is ezzel kezdődik: „fogantatott a Szentlélektől, született Szűz Máriától.” Mert ez a hitvallás azt hangsúlyozza, amit Jézus a földön tett és megélt értünk. De érdemes olykor a niceai hitvallást is elővenni, az is miénk! Így olvassuk: „Hiszek... az egy Úr Jézus Krisztusban, Isten egyszülött Fiában, aki az Atyától született, minden idő előtt, Isten és Istenből, világosság a világosságból, valóságos Isten a valóságos Istenből, született, nem teremtetett, egylényegű az Atyával s általa lett minden...” Nem egyszerűen erről, vagy arról a hitvallásról van szó, hanem arról: keveset gondolunk arra, hogy Jézus örökkévaló Úr. Az örökkévalóságból lépett a tér és idő korlátai közé. „Isten formájában” ez nem filozófiai meghatározás, hanem bátor hitvallás: Krisztus felette áll minden megkötöttségnek, Istennel páratlan viszonyban áll, „egyenlő” Vele, ugyan kiről másról lehet ezt a nagy dolgot vallani? Ómaga mondotta: „En és az Atya egy vagyunk.”

2. *Jézus szegénnyé lett értünk.* Az apostol egy másik mondatát hívtam segítségül: „gazdag létére szegénnyé lett értetek.” Belépett emberként az embervilágba. Talán most már jobban értjük, mennyire megszegényedett, amikor közénk jött. „Világ kit bé nem foghata, most keblén tartja Mária” — énekeljük sokszor. De szegénnyé lett emberileg is. Nem volt pénze, lakása, sokszor igazán nem volt fejét hová lehajtani. A régi fordítás szerint: „önmagát megüresítette”.

S mindezt értünk tette. Örökkévalóságát, gazdagságát, hatalmát nem tekintette „zsákmánynak”, nem ragaszkodott hozzá, nem a maga javára akart élni ezekkel. Amikor emberré lett, alárendelte magát minden emberi kööttségnek, a legutolsóknak, a halálnak is. Mert javával, szeretetével és hatalmával rajtunk akart segíteni, minket akart gazdagítani!

A dicsőségről lemondó Úr kereszten fejezi be életét a földön. Gyalázatos halállal hal meg s nem dicsérő, méltató szavak hangzanak halála perceiben, hanem gúnyosak. Itt láthatjuk, mennyire lemondott dicsőségéről, s mennyire meg akart minket gazdagítani. A böjti időszak akkor lesz gyümölcsöző, ha bátran hisszük és énekeljük: „Fiát a szeretet Atyja keresztkinjaira adja, értünk, értünk, hogy eleget tegyen, Urunk, Urunk s Üdvözítőnk legyen.”

3. *Jézus útmutatónk is.* Nem hiszem, hogy a keresztyén élet „lemondások sorozata”. Jöhet úgy, hogy valamiről le kell mondani, de általában hálás szívvel élhetünk mindazzal, amit Istentől kapunk. Nincs szükség középkori aszkézisre, szerzetesi életre, soha nem is volt. De arra igenis, hogy amit kaptunk, amink van, azt ne tekintsük „zsákmánynak”, egyedül a magunkénak, amihez tíz körömmel ragaszkodunk, amit minden erővel szaporítunk, hanem tudjunk mindenünkkel szolgálni is: időnkkel, erőnkkel, ha kell, pénzünkkel.

Egy lemondás azonban kikerülhetetlen. Ez pedig: lemondás önmagunkról. Sokszor túl nagy az énünk, tele vagyunk saját magunkkal. Ilyen értelemben nekünk is meg kell üresíteni magunkat. Eszünkbe juthat szép énekünk: „Megtörve és üresen adom magam neki, hogy újjá ő teremtsen, az űrt ő töltsse ki.”

S ha ő tölti ki az űrt, akkor ez egyszerre azt is jelenti, hogy fontos lesz a testvérem, felebarátom. Mert a „dicsőségről lemondás” nem valamiféle „lelki harc”, „belső kör”, hanem ez: „semmit ne tegyetek önzésből, se hiú dicsőségvágyból, hanem alázattal különbnek tartjátok egy-

mást magatoknál (megfordítva szokott lenni!), és senki a maga hasznát nézze, hanem mindenki a másokét is." A dicsőségről lemondó Úr ilyen utat mutat, ennyire „mindennapit”, ennek aprópénzre váltását családban, gyülekezetben, munkahelyen és társadalmunkban, hogy „szeresd felebarátodat, mint magadat.”

Isten segítsen minket ilyen mások felé forduló krisztusi életre.

2.

Szolgai formát vett fel

Fil 2,7 b

Életformáját mindenki maga alakítja. Ki-ki igyekszik megkeresni hivatását, munkáját, amit szívesen végez egy életen át. Ezen túlmenően mindenki tudja, mit szeret csinálni munkaidőn kívül. Az életformában a szabad idő felhasználása is benne van, az életritmus megteremtése abban a környezetben, amelyben élünk. Lényegében az él igazán és helyesen, aki rátalált élete tartalmára és kialakult életformájára is.

Van azonban — bármilyen hivatásban élünk — mindezen túl valami általános, „normatív” életforma is. Ez pedig a mi hitünk szerint a szolgáló életforma. Vagyis az, hogy nem magamnak élek, nem mindig és nem csak magamra gondolok, nem egyszerűen és csak az én fizetésem a fontos, hanem hivatással, tudással és időmrel, erőmmel szolgálok másoknak is. Pál ezt így fogalmazza: „Mert közülünk senki sem él önmagának...” Aki Jézust követi nem is élhet másként, hiszen igénkben róla is ezt olvassuk: szolgai formát vett fel.”

1. „*Hanem, hogy ő szolgáljon...*” — vall magáról Urunk és élete egyetlen céljáról. A „szolgai forma” — létforma önmagában nem Jézus diakóniáját jelenti, hanem azt, hogy isteni dicsőségét felcserélte emberi létre, s ez az előzőhöz képest bizony szolgai. Arról van szó, amiről már szóltunk, hogy emberré lett, minden kötöttségünket, sorsunkat vállalva.

Félreérthető kifejezés itt a „forma”. Mintha csak ezt jelentené: lát-szólag, külsőleg, formálisan. Pedig másról, mérhetetlenül-többről van szó. Ezért jobb ezt a kifejezést hangsúlyozni: létforma, életforma. Jézusnál a szolgálat lelkiület, indulat, készség, cselekvés és élet volt, nem pedig forma a szó mai értelmében.

Ezért kell itt tovább is lépnünk a „szolgai forma” kérdésében. Hiszen nemcsak eljött és itt volt, hanem egész élete szüntelen szolgálat volt. Neki nem voltak fogadóórái, és nem volt napja, amikor nem fogadott, de nemcsak „fogadott”, hanem ő ment azok után, akiken segíteni kellett. Szolgált szavával, erőt öntött szívekbe, életeteket újított meg, utat mutatott. Szolgált tetteivel, aki hozzáment, akit hozzávittek, akivel találkozott és segítségre szorult, azon segített. S legnagyobb szolgálata a keresztes volt. A kereszten látjuk igazán és legmélyebben, hogy mi a „szolgai forma” s ez nem filozófiai spekuláció! És szolgálatának minden gyümölcse a miénk: a bűnbocsánat, az új élet lehetősége és az örök élet. A keresztyén ember voltaképpen Jézus szolgálatából él napról napra. Mert az Úr ma is szolgál nekünk és az egész világnak készséggel. Benne hinni egyet jelent azzal, hogy áment mondok értem tett szolgálatára, elfogadom annak gyümölcseit. Ezeket kínálja most is, így emlékezhetünk rá, de bőjtben sem csak emlékezünk, hanem a jelenvaló Úr valóban felkínálja szolgálatának gyümölcseit és elfogadhatjuk. Ez a sorozat ezért is van, ez az alkalom is.

2. *Szolgáló egyház születik* Jézus szolgálata nyomán. Ma voltaképpen az egyház mindenütt útkeresésben van, de nemcsak az utat keresi, amelyen járnia kell, hanem azt a formát, létformát, életformát, amelyben ma élnie kell. Évtizedekkel ezelőtt a vita erről így hangzott: népegyház, vagy szabadegyház? Hiszen a kétféle forma egészen más következményekkel jár. Meggyőződésünk szerint Isten eldöntötte a vitát és megmutatta az utat, az egyetlen krisztusi életformára vezetett el bennünket, ez pedig a szolgáló egyház. S ha már a kérdésnél tartunk, akkor a „nép” vagy „szabad” csak forma, a szolgálat azonban tartalom, lényeg. S a krisztusi szolgálat folytatása nem forma, hanem meggyőződésünk szerint az egyház életének lényege, szíve.

Ehhez persze az is hozzátartozik, hogy az egyháznak, ha Krisztus követője akar igazán lenni, akkor le kell tennie, az uralomratorésről, hatalmi szó hirdetéséről, magam mentéséről. Isten helyretette az egyházat. Éppen igénk mutatja, hogy amikor erre az útra léptünk, akkor ezt nem külső események hatására tettük, hanem arra a Jézusra figyeltünk, aki „szolgai formát” vett fel.

Ez az, amit ma így nevezünk: diakónia. Azt jelenti ez, hogy a gyülekezetben sem csak „elfogadók” vannak, hanem olyanok, akik szolgálnak egymásnak. Azt is jelenti, hogy különösen azok felé fordulunk, akik erre rászorulnak, például szeretetotthonainkban. De azt is kell jelentse, hogy elkötelezettek vagyunk társadalmunk építésének segítésében és az egész emberiség ügyében a béke, a haladás, az élet szolgálatában.

3. *A szolgáló Úr mindnyájunktól szolgálatot vár.* Jézus szolgálata „megindító”, rugó, mozgató erő is. Nem kell félni a „szolgai formától”. Jézus egy asztali beszélgetésnél elmondotta, hogy véleménye szerint az a nagyobb, aki felszolgál az asztalnál, s nem az, akit kiszolgál. Jézus máséknak gondolkodik, mint mi, de nekünk éppen ezt a fordítottnak tűnő, jézusi gondolkozást kell megtanulnunk és magatartását követnünk. Az így kialakított szolgáló életforma segítség és áldás ott, ahol élünk. Közülünk — mai keresztyének közül — senki sem él önmagának?

Követni akarjuk Jézust? Nem lehet másként, mint szolgáló életformával.

3.

Embernek bizonyult

Fil 2,7/c

„Emberségből vizsgázott” — szoktuk mondani, ha valaki segítőkész szeretetét bizonyította. Mert az emberségben nemcsak a helyállás tartozik hozzá feladatainkban, hanem az mindig kapcsolódik a felebaráthoz is. Így neveljük gyermekeinket is, „embert szeretnék faragni belőle” — szoktuk mondani. Így is tanulják az óvodás gyermekek:

„Kicsi vagyok én, majd megnövök én,
én leszek a legjobb ember a föld kerekén.”

Más kérdés, hogy ez mennyire sikerül. Mert éppen emberségünkhöz tartozik gyengességünk, kísértéseknek kitettségünk is. Sokszor pedig együttjár emberségünkkel az önzés, egymás ellen fordulás is.

Es emberségünk, életünk velejárója a betegség, fájdalom, könny és a halál is.

Mai igénk az emberség kérdéséről szól, Jézus emberségéről elsősorban, méghozzá így: „magatartásban is embernek bizonyult.”

1. *Emberré lett.* „Miért lett Isten emberré?” — kérdezte már Anselmus egyházatyánk a középkorban. Azért, mert ennyire komolyan veszi Isten emberségünket. Ennyire szereti az embervilágot, amelyet teremtett, hűségesen hordoz és amelyen segíteni akar. (Furcsa módon ezeket a sorokat karácsonyi ünnepek alatt írom. De éppen így kellett felfedeznem újra: karácsony, böjt és húsvét szorosan összetartozik, szerves, egységes egész, elválaszthatatlanok egymástól. (Ezért született meg, ezért élt a földön, ezért halt meg és támadott fel Jézus Krisztus, hogy embervilágunkon segítsen. De ma is segíteni akar az emberiség minden kérdésén, mert emberségünket ismeri és komolyan veszi.)

Emberré lett. „Hasonló lett hozzánk” a régi fordítás szerint. Kicsiny, ápolásra szoruló csecsemővé, fogékony gyermekké lett. Később hontalan vándorrá lett, aki éhezett, szomjazott, mint mi. Sírni is látták övéi, barátjának halála megindította. Még tovább: szenvedő emberré lett. Nemigen gondolkunk arra, hogy a gúny fájdalmat okozott neki, s élete utolsó szolgálata mennyire fájdalmas lehetett fizikailag is. Mindezt az emberért tette, ennyire testvérünk (test-vérünk) lett, bizalommal hihetjük ezt.

Még tovább kell mennünk: „magatartásában is embernek bizonyult” — olvassuk. Két idegen, Pilátus és egy római katonai — tesz bizonyoságot igazán és szépen Jézus emberségéről a szenvedéstörténetben. „Íme, az ember” — mondja az egyik, és: „Ez az ember valóban igaz volt” — hangzik a másik mondat, nem véletlenül. Az igazi emberséget Jézus, az Isten Fia hirdette és élte meg közöttünk. Ez persze azt is jelenti, hogy egyetlen tekintetben — a bűn tekintetében — nem lett hozzánk hasonló. Hitünk szerint igazán és a szó legmélyebb értelmében róla lehet elmondani: ember igazán. S ilyen értelemben ő nemcsak Megváltónk, hanem útmutatónk és példánk is.

2. *Embernek lenni* — ez az út, amit mutat. Sokan talán még ma is úgy vélik, hogy keresztyénnek lenni valami olyasmi, ami emberségünktől megszabadít, valami, ami nem emberi, ami egy kicsit „földföldröttivé” tesz minket. Pedig éppen ellenkezőjéről van szó. Ha Jézus útja az emberség volt, ha Jézus útja ide vezetett, a miénk sem vezet el innen. Sőt éppen: Jézus követése — embernek lenni a szó legnemesebb értelmében. Nem „kivetkőznünk kell emberségünkből”, hanem a magunk és mások emberségét nagyon komolyan kell vennünk.

Emberségesnek lenni, ez a feladat. Figyeljük meg, milyen éles a különbség a farizeusok embertelen kegyessége (mai napig is van ilyen!) és Jézus embersége, emberközelsége között. Sok vonatkozásban kellene emberségesebbnek lennünk. Az egyháznak is meg kell ezt tanulnia. Tőlünk Isten szavát várják, ami emberséges szó is. S ha nem emberséges, talán Isten szavát sem fogadják el. S a baj bennünk van. Ez pedig nemcsak az egyháza vonatkozik, hanem külön-külön minden keresztyénre is.

De embernek is kell bizonyulnunk. A bűnt el nem kerülhetjük. De a bűnbocsánat nemcsak tisztít, hanem erőt is ad az újluláshoz. Emberségünket pedig nem szavunk bizonyítja igazán, hanem nálunk is a magatartásunk. A bizonyítvány első jegye mindig a magatartás. Felnőtteknél is. Mindenki magatartásunkat figyeli, s aki lát, aszerint ítél. Milyen jeget kapunk embertársainktól? Családunktól? Munkatársainktól? Gyülekezeti testvéreinktől? És milyen lesz Istentől kapott végbizonyítványunk?

Az emberré lett Isten Fia segítsen minket, hogy az emberség és emberiség minden kérdését komolyan vegyük és magatartásunkban mi is embernek bizonyuljunk.

Engedelmessé lett mindhalálíg

Fil 2,8

„Krisztus ártatlan bárány, ki miértünk meghaltál,
A keresztfá oltárán, nagy engedelmes voltál...”

— szoktuk énekelni, de végiggondoltuk-e, mit jelent ez? Ebben a börtben, Jézus útjára emlékezésben most erre figyeljünk: „engedelmessé lett mindhalálíg.”

1. „*Mégpedig a kereszthalálíg*” olvassuk a Krisztus-himnuszban. Írás-magyarázók szerint ez a sor eredetileg nem tartozott hozzá a dicsérethez. Ez Pál hozzátétele, hangsúlyozása. Fontosnak tartotta, hangsúlyozta, aláhúzta, hogy az engedelmes út a kereszting vezetett.

Jézus egész életét alárendelte Isten akaratának. Ezért mondta már a 12 éves Jézus is: „Nem tudtátok, hogy az én Atyám házában kell lennem?” Idejét Isten órájához, cselekedetét Isten szándékához szabta. Felfigyeltünk-e Márk evangéliumában egy rövid, de visszatérő szóra: „kell”? Ez a „kell” Jézus életében Isten akarata volt egyedül és nem más kényszerítő erő.

Igy és ezzel kezdődött munkája is. Keresztelőnek ezt mondta: „Engedj most, mert ez illik hozzánk, hogy így töltsünk be minden igazságot”.

S a szenvedésében is erre figyelt. Neki sem volt könnyű így imádkozni: „Atyám, ha akarod, vedd el tőlem ezt a poharat, mindazáltal ne az én akaratom legyen meg, hanem a tied.” És ugyanezt jelenti ez a két imádságos szó: „Igen, Atyám!”

A régiek „szent engedelmességről” beszéltek. Jézust valóban szent engedelmissége vitte, ezért adta magát pofonnak, ostornak, keresztre. Az engedelmisség legmélyebb kifejezője a keresztt. És ehhez igazán hozzá-tartozik: „megalázza magát”.

Életünket és üdvösségünket jelenti, hogy Jézus engedelmissége mögött Isten minket mindenáron megmenteni akaró akarata, szándéka van. Az az evangélium számunkra, hogy nem az engedelmisség útját nézzük magában, hanem tudhatjuk: mindez értünk történt. A kereszten találkozott Isten szeretete és az ember bűne. Jézus engedelmisségével, mindhalálíg, kereszthalálíg tartó engedelmisségével győzött a szeretet. Ebben a hitben akar megerősíteni minket Isten ígéje. Ezért énekelhetjük tovább is az előbbi éneket:

„Viselvén bűneinket, megváltottál minket,
Irgalmazz nekünk, oh Jézus, oh Jézus.”

2. *Engedelmisségedet örömmel kövessem*” — itt érkezünk el a témánkhoz. Sokkal komolyabban kell vennünk Isten akaratát, „mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes”.

„Legyen meg a te akaratod” — így imádkozunk. De vajon igazán és komolyan akarjuk-e azt, hogy Isten akarata teljesüljön? Hányszor mondjuk saját vágyainkra, elképzeléseinkre: ez Isten akarata. Ez az imádság elsősorban Istenre hagyatkozás, „rád bízom sorsomat... akár mint intézed, csak javamra válik.” Ez az imádság nemcsak csendes bizalom, hanem komoly tusakodás is, mint Jézusnál volt. „Ne az én akaratom legyen meg, hanem a tied.” Felismertük-e, hogy Isten akarata jó, javunkra szolgáló, még akkor is, ha nem úgy történik minden életünkben, ahogy mi elképzeltük?

Aki pedig ezt felismerte, az nemcsak kéri, hogy teljesüljön, hanem minden erejével cselekszi is. Jézus szava idetartozik: nem az „uramuramozók” mennek be Isten szeretetébe, hanem akik cselekszik Isten akarátát. Isten akarata pedig az egész világ java, üdve, nem kevesebb. Ezért kell mindent megtennünk, kinek-kinek a maga helyén, a maga erejével, de Istentől kapott komoly felelősséggel. A televízióban egyszer ez a mondat hangzott el: „Nem sokat tett a keresztyénség a 2000 év alatt.” Ez így nem áll. Mert azért sokat tett, hála Istennek. Kérdés azonban, hogy eleget tett-e? És nem az a kérdés, hogy mit tett 2000 év alatt, hanem az, hogy ma tesszük-e Isten akarátát? Ügyünk-e az emberiség békéje, előrehaladása? Betöltünk-e korunkban „minden igazságot”? Ezen áll, vagy bukik keresztyénségünk. Jézus engedelmségére hivatkozni, keresztalálásra építeni, és ugyanakkor tétlenkedni nem lehet, ez képmutatás. Így énekelhetjük másik énekünket is:

„Szeretnék lenni, mint ő, alázatos, szelíd,
Követni híven, mint ő, Atyám parancsait.”

Fel is magasztalta őt az Isten

Fil 2,9—10

Végigolvastuk a szép Krisztus-himnuszt. Igyekeztünk részleteiben elmélyedni. Végig gondoltuk Krisztus útját. S nem egyszerűen az utolsó nap eseményeit, a kereszt útját, hanem Krisztus teljes útját tárta, rajzolta elénk igénk: Istentől Istenig, s ez a teljes út a mi üdvösségünk.

De ezt az utat nem lehet úgy végig gondolni, hogy mi mozdulatlanok maradunk. Az egész Krisztus-himnusz, Krisztus útjának elénk rajzolása célzatos. A cél: minket megmozdítani. Útnak indítani. Végül is mire akar indítani most már a Krisztus-himnusz is teljességében és nem részleteiben? Mi az, amire el akar juttatni, vagy tovább akar segíteni?

1. *Hitvallásra.* Igénkben benne rejlik az első keresztyén hitvallás. Még nem csiszolt mondatok, nem olyanok, mint később a már idézett niceai, ami vitában született meg. Nem mindent átgondolt precizitás, nem is mindenre kiterjedni akarás, „csak” egy *név!* De ez a név: Jézus Krisztus Úr. Benne pedig: hiszünk abban, aki emberré lett, gyermekké, aki nyolcadnapon ezt a nevet kapta „Jézus”. Hiszünk abban, aki Isten világából jött, akit Isten megígért, aki megváltott, ő Isten küldöttje: a Krisztus. És hiszünk abban, aki feltámadott, nem maradt a sírban, ő „visszajött onnan”, s aki hatalmat kapott, ő a mi Urunk. Hozzátehetjük, hogy a Krisztus-himnusz eddig a Fiú útjáról, szolgálatáról, cselekvéséről beszélt. Jézus halálával átvette a cselekvést Isten. Mert Isten van az események mögött, és azt, akit emberek félretettek, el akartak hallgattatni, Isten felmagasztalta, Úrrá tette. Ő a mindenség Ura. Sok név olvasható az emberiség történelmébe beírva, nekünk a legdrágább név Jézusé, mert üdvösségre egyedül ő segít.

Minden attól függ, mit jelent nekünk ez a név? Hiszünk-e így? El tudjuk-e mondani az első keresztyének egyszerű hitvallását?

2. *Krisztus magasztalására.* Végül is azt is vegyük fontolóra, hogy itt énekről, dicséretéről van szó. Keresztyén őseink énekeltek istentiszteleten, vagy otthonukban, gyülekezetben, vagy egyedül. Mintha térdre hullva hódoltak volna, ámulattal magasztalták volna.

Nem lett-e istentiszteletünk, istentiszteleti életünk a századok alatt megszokottá, gépiessé, símán, „olajozottan” lefolyóvá, ahol mindenki tud-

ja dolgát: lelkész, kántor, gyülekezet. S nem hiányzik-e ebből olykor ez a térdrehulló hódolat, ez a felszabadult magasztalás, ez az öröm: Jézus a mi Urunk. Nem úgy van-e, hogy sokszor közönyösen, megszokottan veszünk részt az istentiszteleten? Bizonyára hallottuk már, hogy az egyház miszisztiójának egyik része, iránya, „dimenziója” az istentiszteleti élet. Gondolkozunk azon, hogy nem kellene-e bizonyos formákon változtatni, itt-ott valamit módosítani, mait, újat keresni. Igaz és helyes ez a keresés. De nem ott van-e a baj gyökere, hogy bármilyen is az istentisztelet, mi vagyunk közönyösek, a baj bennünk van? Pedig az istentiszteleten Krisztussal találkozunk, előtte hódolunk, így lesz az istentisztelet missziói alkalmá is.

És otthon elővesszük-e az énekeskönyvünket? Olyan gyülekezetben élek, ahol a Transcius családi alkalmak énekeskönyve is volt. Már inkább csak volt. Pedig érdemes lenne családi alkalmakon is elővenni énekeskönyvünket. Vagy ha nem családban, olykor magunkban is énekelni. „Hálaadással énekeljétek szívetekben...”

3. *Krisztus követésére.* Kempis Tamás híres könyvéről bizonyára hallottunk: Krisztus követése. Azt talán azonban kevesebben tudjuk, hogy a követés latin szava: imitatio, magyarul utánzást is jelent. Utánozni sokféleképpen lehet. De Krisztus követése valóban Krisztus utánzása is. Nemcsak utána kell menni, hanem utána kell tennünk, amit ő tett. Él-nünk, ahogy ő élt. Ezért sem szabad a himnuszot összefüggéséből kiragadni, hiszen a fejezet első négy verse is hozzátartozik. „Ugyanazt akarjátok — egyet akarva ugyanarra törekedjétek — semmit ne tegyetek önzésből — mindenki a másokét (hasznát!) is nézze”. S külön, és most érdemes az ötödik versre figyelni. A régi fordításban így olvastuk: „az az indulat legyen bennetek, amely a Krisztus Jézusban volt”. Az új fordítás több, mert a keresztyén élet nem „indulat”, érzület, persze az is. De: „azt törekedjétek megvalósítani, magatokban, ami Krisztus Jézusban is megvolt.” Megvalósítani, ami krisztusi, ez Krisztus követése. Így valósuljon életünkben a szeretet, a szolgálat, a békesség a minden, ami Krisztusban volt. Így leszünk Krisztus diakóniájának részesei és folytatói má. De felhívom a figyelmet újra Cserháti Sándor fordítására és magyarázatára (az egész sorozattal kapcsolatban is!): „erre törekedjétek egymás között (ahogy) erre is (kell) a Krisztus Jézusban. Hangsúlyos: egymás között. Nem egyszerűen „magatokban”, hanem egymás között, emberek között valósítjátok és valósíthatjátok a krisztusit. A keresztyén élet közösségben, emberek között gyakorolható igazán, nem magamban. Emberek között bizonyulok keresztyénnek, vagy bukom meg. És amit meg kell valósítani, az nem egyszerűen csak ami „volt” Krisztusban, hanem ami ma is megvan benne. Mert ő tegnap és ma és örökké ugyanaz, ma is szolgál minden embernek. Ezt kell nekünk megvalósítani ma. Krisztus követése, szolgálatának folytatása ma az emberek között. Nemcsak róla kell szólni, hanem tenni, amit ő akar rajtunk keresztül valósítani.

Ez a böjti sorozat, a szép Krisztus-himnusz, maga Krisztus, a szolgáló Úr indítson erősebb hitre, dicséretre, követésére, megvalósult krisztusi életre és szolgálatra.

Kevcházi László

BÖJT 2. VASÁRNAPJA

Ézs 63,7—14

Textusunk egy *nagyobb összefüggésbe* tartozik. Az egyébként laza szerkezetű ún. „Trito-Ezsaiás” könyv (Ézs 56—66. r.) egyik önálló zsoltára 63,7—64,11. Műfaját a kutatók „a nép panasz-zsoltára”-nak nevezik. Az ilyen jellegű zsoltárok mindig tartalmaznak visszapillantást Isten csodálatos szabadító tetteire, amelyet a nép történetében véghezvitt. Ebben a zsoltárszerű próféciában ez a visszapillantás szinte önálló zsoltárrá bővült 63,7—14-ben, a kijelölt perikopában. Formai tekintetben tehát perikopánk eredetileg is összefüggő egészet alkot.

A *szöveg* sem okoz különösebb gondot. Igazában csak a 11. versnek vannak variánsai. A BHK főszövege, *vajjizkór... móseh 'ammó* (visszaemlékezett... Mózesre népe”), mellett az apparátusban a *vajjizkórú... Móseh 'abdó* lehetséges olvasási módot („visszaemlékeztek... Mózesre, szolgájára”) is lehetségesnek tartja néhány héber, ill. a szír szöveg alapján. Bár ennek a variánsnak elfogadása erősebb kapcsolópontot adna az Agenda által megadott témához („Az Úr Szolgája”), jobb az új fordításban adott szöveg.

A textus *gondolatmenete* erősen emlékeztet az úgynevezett „deuteronomista” történelem-ábrázolásra (WESTERMANN, ATD 19).

7a: Bevezetés, „Az ÚR tetteit dicsérem...”

7b—9: visszaemlékezés arra, hogyan vezette és védte az ÚR népét „ősidőktől fogva”.

10: Izrael az ÚR ellen fordult, az ÚR Izrael ellen.

11—14: A nyomorúságban visszaemlékeztek az ÚR dicső tetteire.

Hasonló gondolatmenetet találunk a 44. és a 89. zsoltárban is. A két zsoltár és mostani textusunk az ún. „második fogság” szituációját tükrözi, és ez volt az az idő, amikor a deuteronomista történelemszemlélet kialakult, ill. amikor ezt a történelmet megírták.

A textus három szakasza (7—9. 10. 11—14. v.) *kifejezéseiben és tartalmában* is eltér egymástól. Az első szakaszban (7—9. v.) halmozódnak a kifejezések az ÚR jóságáról, hűségéről, irgalmáról, szeretetéről, könyörületéről, megváltásáról, szabadításáról, arról, hogy az ÚR hogyan karolta fel és hogyan hordozta, vezette népét. Itt három versben együtt megtaláljuk a Deuteronomium és az üdvpróféciák szinte valamennyi kifejezését. Az ismeretlen próféta, vagy zsoltáríró így mondta el az ÚR dicséretét. — A második szakasz (10. v.) valami kíméletlen nyereséggel és keménységgel két rövid mondatban elmondja, hogyan viselkedett Izrael, mivel „válaszolt” az ÚR ilyen nagy jóságára, és mi lett ennek a következménye. Itt a fogsági iratok egy másik csoportjának jellemző kifejezése, az „engedetlenség”, „pártütés” (vö. 4Móz 20, 10 és Ez 2, 8 stb!) nyomja rá a bélyegét a versszakra. — A harmadik szakasz (11—14. v.) az exodustradiációt eleveníti fel, azt a tradíciót, amelyhez Izrael újra meg újra visszatért, amelyből inséges időkben mindig erőt tudott meríteni. Ennek a múltbeli eseménynek felelevenítése arra is lehetőséget nyújtott, hogy valami boldog, békés jövő reménységét is kifejezzék vele.

Két dolgra még külön is fel kell figyelnünk. Az egyik az, hogy a textusban háromszor is szó esik az *ÚR szent lelkéről*. A kifejezés ezen a helyen kívül (10, 11, 14. v.) csak az 51. zsoltárban (13. v.) fordul elő az Oszövetségben. Itt az ÚR történelemben való munkálkodását fejezi ki vele a próféta. Az ÚR lelkének műve, hatása, hogy Izrael megtalálja helyét a történelemben, az ÚR szent lelkét „szomorítja meg” népének engedetlensége, és az ÚR lelke ad nyugalmat népének. — Még hangsú-

lyosabb textusunkban az, hogy mindazt a jót, amit Izráel története folyamán megtapasztalt, az *ÚR maga* cselekedte. Egy meglehetősen késői világban, amikor már beszéltek az *ÚR* követeiről, angyalairól, arról, hogy az *ÚR* „eszközöket” használ fel arra, hogy akaratát megvalósítsa, feltétlenül nagy jelentőségűnek kell lennie az ilyen kiélezett kifejezőmódnak: nem követ, vagy angyal, hanem *ő maga*... Ez azt jelenti, hogy az *ÚR*nak közvetlenül van dolga népével, nincs szüksége közbenjáróra. Sőt többet jelent, azt, hogy az *ÚR* nem akar egy emberektől elkülönített világban élni, hanem személyesen vesz részt népének életében.

Azt hiszem, itt kell elkezdeni gondolkodni a *prédikáción*.

1. Textusunkat bőjthöz és ennek a vasárnapnak megadott témaköréhez alighanem elsősorban ez kapcsolja: *Isten személyes részvétele* az eseményekben. Ez a Jézus korában is már fél évezredes prófétai prédikáció, vagy Isten tetteit magasztaló zoltár arról tanúskodik, hogy a megváltás egyedül Isten műve. Jóságát, szeretetét, irgalmát, hűségét, segítségét *ő maga* gyakorolja. Ebben a régi igében is az van, hogy Isten maga jött el a világba. Isten mindenkori népe, ma az egyház, arról tanúskodik, hogy Isten velünk van és értünk munkálkodik.

2. Textusunk arról is tanúskodik, hogy Isten minden hatalmát népe javának *szolgálatába állítja*. Isten nem önmagáért hatalmas *Úr*: erejét, hatalmát arra használja, hogy nekünk szolgáljon vele. Bőjti időben, Jézus szenvedésére emlékezve is látjuk, hogy *ő Úr*, aki a végsőkig elment, csakhogy az emberen segítsen. Ez a régi zoltár is ilyen jóságáért, odaadásaért dicséri az *UR*-at. Az ismeretlen prófétával, a régi és a mai gyülekezettel valljuk, hogy ilyen az Isten: szeretetből csodálatos dolgokat visz végebe értünk.

3. Ennek a nagy szeretetnek, Isten jótéteményeinek világosságában lesz igazán feltűnővé, megdöbbentővé, súlyossá a *bűn*. Ha csak azt tudnánk, hogy Isten hatalmas *Úr*, akinek hódolattal, tisztelettel, engedelmességgel tartozunk, akkor is kiderülne, hogy engedetlenek, törvényszegők vagyunk. De a *bűn* súlyos volta igazán akkor derül ki, amikor nyilvánvaló lesz Isten szeretete. Ez az ige arra indítja a gyülekezetet, az egyházat, hogy felmérje egész viselkedését, azt, hogy hogyan fogadja Isten szeretetét. Isten jóságának fényében újra felmérhetjük múltunkat, kereshetjük: levontuk-e a konzekvenciáit annak, hogy ilyen jó az Isten, így szeret bennünket? Látszik e rajtunk, hogy szerető, jóságos, értünk mindent megcselekvő Istenünk van? Vagy csak az derül ki Isten szeretetének világosságában, a keresztt közelében, hogy milyen sötét a bűnünk?

4. Textusunk felhív arra is, hogy *erőt merítsünk* a múltra emlékezéssel. Azzal, hogy újra meg újra felidézzük Isten csodálatos cselekedeteit. Hiszen ezt kell tennünk éppen bőjt idején. Ezért vesszük elő Jézus szenvedésének történetét, ezért gondoljuk végig és keressük benne azt, ami számunkra biztató és lelkesítő. Nem hiábavaló dolog a régebbi múltra is visszagondolni, azokra a dolgokra, melyeket az *ÚR* „*ősidőktől fogva*” (9. v.) végbevitt. Így gazdagodik Isten felőli ismeretünk, így döbbenünk rá, hogy Isten mindig szerette az embert, és bátran építhetünk ezekre a „régii” dolgokra, így erősödik bennünk az a reménység, hogy Isten végső akarata is az, hogy jóságának, szeretetének örüljünk.

Ez a néhány gondolat talán segít abban, hogy perikopánkat abban az új összefüggésben értelmezzük, amelybe azzal került, hogy bőjt 2. vasárnapjának igehirdetési alapigéje lett.

Dr. Muntag Andor

BÖJT 3. VASÁRNAPJA

1 Móz 4,3—13
Isten szeme előtt

Modern, mint egy gyilkossági hír valamelyik napilapunkban és ősrégi, mint az emberiség maga. A paradicsomból kikerült ember kiesvén az Isten közeléből testvérgyilkosságra is képes. Szomorú lehetőség: az ember megöli testvérét. Igénk ilyen egyszerűen tudósít: „rátámadt Kain testvére Ábelra és meggyilkolta”. A Kain-ügy sajnos nem záródott le. Szörnyű folytatása egyéni és tömegmérétekből egyaránt napjainkig előfordul. Husáng, kőbalta, lándzsa, nyíl, kard, puska, ágyú, nukleáris fegyverek — a gyilkosság eszközei egyre „tökéletesebbek”. Minden erőszakos halál kaini tett, érthetetlen, meg-nem-szokható-, égbekiáltó. Ugyanakkor megmagyarázhatatlan Isten életet akaró, életet folytatni kívánó szeretete is. Haragja sújtja, bünteti a bűnöst, de menti a még megmaradt életet, ad folytatást s végül is nem a kaini rossz szándék, hanem az életet igénlő Isten jó szándéka diadalmaskodik.

1. *Amiről textusunk beszél.* „Történetünk” a történelem előtti időről szól, nem lehet hát oknyomozó történetkutatói módszerrel Kain és Ábel történetének a végére járni. *Ügyelni kell a műfajra:* nem történetírás, nem is tudósítás, hanem igehirdetés ez, amiben valaki bizonyosságot tesz hitéről, s az isteni kijelentésről. Balladaszerű, hézagos elbeszélés formájában a titokzatos múltat látja és látatja s a vízióban összeállnak a jában akar elmondani valamit anélkül, hogy a tragédia minden mozzanatát indokolná. Múltba tekintő „prófécia”, de a látnok nem a jövőt, dolgok, események mozaikképszerűen, nem a logika, hanem az intuíció alapján, néhány összefüggés megvilágosodik, néhány a titokzatos homályban marad, mint az álomban szokott ez lenni. A Genézis első fejezeteiben az emberiség nagy és örök kérdéseire kapunk egyfajta teológiai magyarázatot: Honnan a bűn? Mi maradt az Éden után? Miért van gyűlölet, testvérgyilkosság? Hogyan terjedt el az emberiség? Gonoszsága ellenére miként maradhatott meg mégis? Honnan származik az ember ősi hontalansága és nyugtalansága? stb. stb.

Közelebbről arról beszél textusunk, miért romlott meg a viszony testvérek között, hogyan következett be az első testvérgyilkosság. Mindezt úgy tárgyalja, hogy Istent is belevonja az elbeszélésbe. Az Édent ugyan elhagyhatta az ember végleg, de az Isten színe előtt az Édenen kívül sem bújhat el soha. Nemcsak az Édenben játszódik minden Isten szeme látára, hanem az Éden határain túl is. Egyszerű elbeszélésünkben a sötét vonások mellett ott húzódik az egész Szentíráson átvonuló mondanivaló: *Isten szeretete a bűn hatalmánál is nagyobb, minden áron meg akarja menteni az embert és biztosítja az élet folytatását.* Az ember, az emberiség Isten kegyelméből él. Noha az oltár körül keletkezik az első vizsályság s az Isten felelősségre vonó szavát az ember szélnék eresztí, Isten nem nyugszik bele az ember elpusztításába. A bűn nagy sötétjében, a kivettetés kietlenségében, túl a paradicsomon felragyog valami fény, Isten irgalmas szeretetének fénye. Az Édenen kívül is, a gyilkosság után

is Isten embertmentő atyai szeretetéé az utolsó szó. Ehhez a fő vonalhoz képest minden más mellékes: az irigység szerepe, a pimasz válasz avagy őrzője vagyok-e atyámfianak? — a földműves és vadászéletforma ellentéte.

Ótestamentumi írásmagyarázók utalnak arra a feszültségre, ami állattenyésztő és földműves kultúrák között fennállt, valamint arra, hogy valószínűleg a kánaáni területre bevándorló, főleg állattenyésztő zsidó törzsek, ezzel a történettel is igazolni akarták területhez való jogukat, az őslakosság elűzésének tényét, hiszen ők kedvesek Isten előtt. Mások szerint a bevándorló zsidó törzsek a nomád keniták életfolytatását Isten átka beteljesülésének tüntették fel. Az Istentől Kainra sütött bélyeg a környező népek tetoválási szokásaira is utalhat. A temetetlen hulla s a földre kifolyt vér iszonyat, hiszen a keleti gondolkodás szerint a vér az élet hordozója, s a kiontott vér bosszúért kiált, talán itt a vérbosszú egyik magyarázatával is találkozunk. Ezek vallástörténeti összefüggések, érdekesek és el nem feledhetők, de az elbeszélés „főutcáját” nem szabad miattuk szem elől tévesztenünk.

2. *Ahogy az Újtestamentum értékeli Kain és Ábel történetét.* Jellemző módon az Újszövetségben a történetnek több különböző vonása kerül elő, rendszerint illusztrációként s nem az egész elbeszélést értékelve. Az utalásokból kiderül, hogy a történet közismert volt s különböző oldalainak hangsúlyozásával él a korabeli emberek között. Bizonyítási eszközül, érvként használják a szerzők az ismert vonásokat.

Ábel az áldozat, az ártatlanul megölt ember szimbóluma. Mt 23,35-ben a „jaj mondások” keretében az utolsó, a csattanó jajszó az öngigaz farizeusok ellen szól, akik szemfogató módon gondolják a sírköveket a temetőben, megölt igazak síremlékeit, de maguk is az egykori gyilkosok útját járják s majd így rájuk is száll „az igaz Ábel véréből kezdve” minden ártatlan vér. A passió történet szerint Jézus vére is. Máté zseniálisan szerkeszt, mert 27, 24—25-ben ő hozza egyedül részletesen a következő párbeszédet: (Pilátus a kézmosás után) „én ártatlan vagyok az igaz ember véréből, ám ti lássátok!” Az egész nép így kiáltott: „Szálljon ránk és gyermekeinkre az Ő vére”.

A Zsidókhöz írt levél két különböző vonást értékel: 1. Zsid 11,4-ben Ábel a hit hősei között szerepel, ő is a hit embere, aki hit által vitt becsesebb áldozatot... A minket aligha kielégítő érvelés, akkor úgy látszik nyomósna számított. Hite által az igaz emberek sorába került Ábel, így még holta után is prédikált... zsidókból lett keresztényeknek az első évszázadban, a hit általi igazság boldog felfedezőinek a 16. században és a kaini tipustól megcsömörlött embernek a XX. században. 2. A megtérés hirdetése érdekes formát nyer a Zsid-ben: „Járuljatok az Újszövetség közbenjárójához Jézushoz, akinek vére jobbat beszél, mint az Ábel vére” (Zsid 12,24). Valószínűleg azt jelenti ez a többszöri áttétellel érthető mondat, hogy Jézus vére nem bosszúért kiált, hanem mivel engesztelő vér: megbékélésért, bűnbocsánatért. Böjt idején, éppen ezen a vasárnapon valószínűleg ez a vonás előtérbe kerül szöszékeinken.

1 Jn3, 12 szerint Isten gyermekei a kaini típusú ember ellentétei. Nem a gyűlölet, hanem a szeretet útját járják. Itt érezhető, hogy a szájhagyományban (erről 1Móz 4 még nem beszél!) Kain a gyűlölet ösképe, Ábel az igazságé. Kain a kegyetlen ember, Istentől elfut, testvérével nem törődik, Ábel a kegyes, istenfélő, igaz ember prototípusa.

Júdás 11-ben Kain a katasztrófa futó, vesztesébe rohanó ember ösképe. Istentől elszakad — zsákutcába kerül, sőt ördögi körbe jut. Így jár mindenki, aki hamis tanítók kísértő szavára hallgat.

3. *Ahogy Kain és Ábel az irodalomban kerül elénk.* „Tudod-e, Ábel füstjéből mi lett? / Nézd azt a selymes, szőke felleget / A Kain füstje? Mint szenny és korom / Ott feketül a bús világ romon”. Így használja jelképként *Aprily Lajos* Kain és Ábel figuráját a II. világháború után.

A szépirodalomban és a színpadon érdekes módon Kain alakja többször kerül elő, mint Ábelé, nem is egyszer sok megértéssel és rokonszenvesen. Az írók a két figurát saját gondolataik kifejezésére használják, túllépve a bibliai kereten és kihasználva, hogy a két név mindenki előtt ismerős. Az irodalmi földolgozások sora szinte végtelen, néhány ma ismert művet illik az evangélikus lelkésznek is ismernie, már csak azért is, mert híveink egy része ezeket jobban ismeri, mint a bibliai elbeszélést. Pl. *Arthur Miller*: *A világ teremtése és egyéb ügyek* (1972) az emberi együttélés kérdéseivel foglalkozik. Benne Kain és Ábel története kulcsfontosságú. A szerző szerint az alapjában véve hibás struktúrájú teremtett világban Kain Évához hasonlóan a kiszolgáltatottság egyik szimbóluma. Munkája nehezebb, mint Ábelé, súlyosabban éli át az átkot, kinlódva él, görnyed, fárad, verejtékezik, míg valami csekély szőlőt, hagymát, kukoricát megtermel s azután Ábel nyája rámegey a kukoricára s egész évi munkáját megsemmisíti... Kain megutálja testvérét, hiába keresi istene kegyét is, elidegenedik... A komédia végén Isten elbúcsúzik Ádámtól, Évától, Kaintól is és közli, hogy soha látni őt nem fogják. Védettséget biztosít Kainnak, bocsánatot nem. Mosolyt fagyaszt arcára jelül, de a szem kínszenvedésről vall. Keserű magányos ember.

A hatvanas évek végén jelent meg Az éden elvesztése *Illyés Gyulától*, ez a somogyi oratórium, amelyben a legnagyobb kérdés az, hogy mi az emberiség számára az igazi veszély: *elpusztulni vagy állattá válni?* Ott helyben kell az embernek megmaradni embernek — tanácsolja az író, ezzel segít legtöbbit az emberiségnek — *Déry Tibor* válaszolt a műre *Szembenézni* címen Somogyiáddal szemben Kakukházát, Ábellal szemben Kaint szólaltatja meg. Dérynél szimpatikus figura Kain, s a jó kiégéztője az életben a szükségszerű rossz. Éva pedig az élet anyja mindkét fiát egyformán szereti s a jövőre nézve vállalja, hogy újra szüli mindkettőt a gyilkos Kaint és az áldozat Ábelt: „Oh adj erőt boldogság, boldogtalanság segíts, könyörögjetek értem: én újra szülöm őket — édes babáimat.”

Sütő András szintén feldolgozta Kain és Ábel történetét „Három jai-kiáltásban”. A nagyon bonyolult mű végén Ábel halála és Kain tragédiája miatt szomorú édesanya Éva aggódva néz a jövőbe, kérdezi: Mit rejtesz? Mit tartogatsz? Mi vár még ránk? S aki olvassa a művet, Évával együtt félti a magányos, szomorú sorsú emberiséget. Külön érdekessége a feldolgozásnak, hogy Sütőnél Kain a lázadó, szabadságra vágyó ember s Ábel a szolgálalkú (imádsága kísértetiesen hasonlít Jézus imádságaira!). Sütő sejteti, hogy Jézus és Ábel között van még más rokonvonal is: elkerülhetetlenül kizemelt áldozat mindkettő. Sütő így vall: „A múlt megtörténhet: bennünk lakozik, amint mi is táplálékai vagyunk az étvágytalansággal nem vádolható jövedőnek”. „A jelen az egyetlen hiteles látószög számunkra, amiből a múlt eseményeire tekinthetünk”.

Az írók általában érzik, hogy Kain történetében nem a történetiség a fontos, hanem az a lehetőség, hogy újra történhet.

Német kultúrfilozófusok egyrésze Kaint a tragikus titanizmus ősenek mondja: megváltást akar — gyilkossá lesz, sorsa megpecsételődik. Mások előtt az igazán rokonszenves figura az őstörténetben, mert tudatosan a saját erkölce szerint cselekszik és elbukása után talpra áll, megkísérli a továbbélést. *Spengler* benne látja az emberben levő „ragadozó vadállatot”, amely ha nem is egyedüli, de jellemző képe az emberi elesett-

ségnek, másutt mint a városépítők öséről (17. v.), a homo technicusról és a vallásban csalódott ember öséről beszél róla.

Kétségtelenül írók és filozófusok szemében Ábel de főleg Kain sokat mondó és még többet sejtető szimbólummá lett.

4. *Történetünk az igehirdetők műhelyében.* A keresztyén prédikáció történetében igen változatos Kain és Ábel történetének feldolgozása és alkalmazása. *Augustinus* Kainban a civitas terrena, Ábelban a civitas Dei reprezentánsát látja. *Luther* többször és különböző témáról szól történetünk kapcsán: a gyermeknemzés szükségességéről az emberiség fennmaradásának érdekében, máskor az oltár körül kialakuló vitát és a furor theologicust állítja párhuzamba. Az áldozat elfogadásának és Isten korlátozhatatlan szabadságának kérdéséről is szól. Ez különben olyan jeles ótestamentumi teológus, mint *v. Rad* véleménye is, szerinte történetünkben a csúcspont Isten szabad szeretetének megszólaltatása. Az „egyedül kegyelemből” igazsága első Édenen kívüli megjelenése.

Mai igehirdetők általában három kérdéskörrel foglalkoznak: 1. *Hol van Ábel a te testvéred?* (felebarát iránti felelősség, elháríthatatlan pásztori szolgálat, Isten ránk bizza a testvért). 2. *A gyilkosság ügye.* Testvérgyilkosság, háború, vérontás bünténye. 3. *Isten érthetetlen szeretete* (Ábelt is érthetetlenül szereti, irgalmából Kaint sem hagyja el végleg, védelmébe veszi a megbüntetett gonosztevőt is). Ennél a pontnál érdekes párhuzamként elkerül a tékozló fiú példázatából az idősebbik testvér értetlensége, ahogyan megbotránkoszik az Atya megmagyarázhatatlan szeretetén. „Irigy mint Kain, nem bírja, hogy testvért alaptalanul szeretik” (H. Th. Wrege).

Egyházi évünkben, a mi perikoparendünk összefüggésében Okuli vasárnapján e textus alapján talán szabad az *Isten tekintetéről* prédikálni. Ezen a vasárnapon a mi szemünkről szoktunk: „szemeink mindenkor az Úrra néznek”... a megfeszített Isten Bárányára, akiben, akiért van üdvösségünk. Nem mindegy, hová nézünk, böjt közepén fel kell emelnünk tekintetünket a Megfeszítettre. Idén Isten tekintetéről lehet prédikálni. Egész életünk földi utunk során — Isten szeme előtt játszódik le. Ez egyszerre ítéletes komolyságú üzenet és védettséget biztosító bátorítás. Szeme előtt nem marad rejtve testvérünk ellen elkövetett vétünk, de tekintete elkísér vándorlásunk egész idején.

Embert kereső tekintete emlékeztet a passiótörténet Lk által leírt epizódjára: „megfordult az Úr és rátekintett Péterre”... (Lk 22,61) és szép énekünkre: Szelíd szemed Úr Jézus... (772).

Az igehirdető abban az előnyben van írókhoz és kultúrtörténészekhez viszonyítva, hogy nem önmagában kell fejtenie a Kain és Ábel rejtélyt, de Isteny kell keresnie a középpontban, sőt Krisztusban kell „bölcseelkednie” itt is. Kain igazi ellentéte nem is Ábel, hanem Jézus, aki nemcsak nem ontott testvérvért, hanem vérét adta (tudatosan) az emberekért, akire, amikor *rátékintett* az Atya, gyönyörködött benne, mint kedves Fiában (Mt 3,17). Az örült *Nietzsche* Ót vérszopó vámpírnak nevezte, mi tudjuk, hogy értünk vérét adó kedves Testvérünk volt. Valóban Kain ellentéte, aki őrizője (Pásztor) lett a testvérnék és életét adta barátaiért. A kereszten már véresen irgalomért kiáltott, de nem a maga számára, hanem ellenségeiért (Lk 23,34). Halála nem volt értelmetlen halál, mint Ábelé, hanem mentő szeretetében értelmet nyert, az egyedüli értelmes halállá vált, mert életet munkált. Még halála is „életre orientált” szolgálat volt. Ezen a vasárnapon keresztyé títák kell értenünk, vagy valamit belőle „boldog szemünk Téged lát és csak a Te nyomodra néz”. Őseinkkel együtt magunkra vonatkoztatva kell szemlélünk a kereszteseményét: „De ne csak kínod tudjam, okát is megértsem...” (181, 3

Ékv) és „Kérlek halálod ára rajtam ne vesszen kárba” (187 refrain). Szép úrvacsorai imádságunk egy mondata megelevenedhet textusunk valódi megértése során: „Ő életét adta értem is. Tekints Reá és bocsáss meg nekem”. Okuli vasárnapján, ha „ránktekint az Isten”, a mi tekintünk is meglátja Őt, az értünk élőt, értünk halót s újra Élőt.

Dr. Hafenschér Károly

(Irodalomként ajánlható: Lp 1964, 59 kk Ottlyk E. feldolgozása, valamint ugyanebben a számban a borítólapon Bodrog M. szép fordítása és szövelemzése. A német perikopa rend IV. sorozata SZHu. 13 vas. feldolgozásai, különösen Predigtstudien 1969/70 162 kk, 1976/77 189 kk és G. Voigt: Der zerrissene Vorhang 1969, 351. kk.)

BÓJT 4. VASÁRNAPJA

Ézs 58,6—12

1964-ben is prédikáltunk erről a textusról. A Lelkipásztor 1964. januári száma Vámos Józseftől közöl előkészítőt, aki megadja a szükséges kortörténeti ismereteket. Ugyancsak felhasználandó a készüléskor az akkori példány hátlapján szereplő textus-fordítás Bodrog Miklóstól, ezt érdemes összevetni mind az új fordítással, mind a Károli szöveggel.

Vasárnapunk témája: „Az élt Kenyere”. A két evangéliumi contextus — az óegyházi: Jn 6,1—15 (az ötezer ember megvendégelése), a B sorozaté: Jn 6,48—59 („En vagyok az élet Kenyere!”) — figyelembevételével megvéd a két helytlen végtől, attól, hogy csak a mindennapi kenyérről, annak gondjairól beszéljünk, illetve arról megfeledkezve csak a mennyei kenyeret kínáljuk.

Alapigénk mondanivalója

Az egész fejezet az igazi istentiszteletéről szól. Az első versek elismerik, hogy Isten népe „nap mint nap” keresi az Urat, „szeretnének Istenhez közel lenni”, ugyanakkor — ezzel ellentétben — kedvüket lelik munkásaik hajszolásában, veszekedésük hangja felhallatszik az ÚR elé. Ez a kötétség nem tetszik Istennek.

Az igazi istentisztelet — ettől a tapasztalattól eltérően — együtt jár „bűnösen felrakott” — „gaz” (Bodrog ford.) bilincsek kinyitásával, leoldásával, a járom köteleinek kibontásával („kibogozásával” — Bodrog ford. Beszédes szó ez, türelem, lelemény kell hozzá!) (2 Móz 21,2) Vagy: „hat napon át végezd munkádat, de a hetedik napon nyugodjál, hogy pihenjen az ökröd és szamarad és lélegzethez jusson szolgálód fia és a jövevény!” (2 Móz 23,12). Mindezzel egybecseng Jézus szava a názáreti zsinagógában: „... azért küldött el, hogy a szabadulást hirdessem a foglyoknak...!” (Lk 4,18). S ha az ÚR népének kötelessége a jármok összetörése, még kevésbé rakhat új jármot az emberekre (9. v.) — az erőszakos „szeretet”, a lekötelezettség jármát, családon belül a fiatalok vagy

az öregek túfzott irányításának jármát... Nem is mutogathatunk ujjal a másféle, másként élő, másként hívő emberre!

A másik nem kevésbé fontos istentisztelet — vagy azzal párhuzamos helye böjti magatartás — az éhezők megelégtetése. Nem azt olvassuk: „adj enni”, hanem: „oszd meg kenyeredet az éhezővel!” Add oda étkeket („kivánságod tárgyát” — Bodrog ford.), tehát azt, amit magad is szívesen elfogyasztsz vagy elfogyasztanál. Nem így szerepel: „biztosíts fedelet”, hanem: „vidd be házadba!” Az ilyen segítség több áldozattal jár, de gyorsabb és eredményesebb. „Ne zárkózz el” (sőt talán: ne zárkózz be! — mert előfordul, hogy bezárt ajtóval tagadtatjuk le magunkat) testvéred elől! A felebarátok között nem vagyok a magamé, nincs is jogom önző módon csak magammal törődni! Erre nemcsak az Istentől megkapott ajándékok sora kötelez, de a hit is, amelyik cselekedetek nélkül halott: „Ha egy férfi- vagy nőtestvérünknek nincs ruhája, és a mindennapi eledel nélkül szűkölködik, valaki pedig ezt mondja neki közületek: Menjtek el békességgel, melegedjtek meg és lakjatok jól, de nem adjátok meg nekik, amire a testnek szüksége van, mit használ az?” (Jak 2,15—17).

Parancsa teljesítőinek mindenféle jót ígér az ÚR: sebei behegedését, tette igazolását, védelmet („Az ÚR dicsősége lesz mögötted” — „utóvédszerűen” — ford. Bodrog), ezen kívül világosságot, szárazságban is elegendő eleséget... (11. v.), s azt a lehetőséget, hogy a másokkal törődő nép felépítheti a régi romokat, hajlékot emelhet „a régiek által lerakott alapokra” (12. v). Ugyanezt az ÚR maga ígéri meg Ámósnál, hogy jóra fordítja népe sorsát: „azon a napon föllálltom Dávid összedőlt sátorát, kijavítom réseit, helyreállítom romjait, fölépítem és olyan lesz, mint hajdan” (Ám 9,11).

Textusunk böjt fényében

Textusunk helyreigazít vagy kipótól általános emberi vélekedéseket böjti magatartásunkkal kapcsolatosan.

1. Általános vélekedés, hogy a böjtben sokasodnak a keresztyén tiltások, a böjt „tilalomfák valóságos erdeje”. „Jézushoz hasonlóan szenvednünk kell, sok mindenről le kell mondanunk a csend, a befelé fordulás érdekében...” — vallják sokan. A CA Pált idézi („Megganyargatom a testemet...” — 1 Kor 9,27), aki azt nem azért teszi, „hogy ezzel az önfegyelméssel tegye érdemessé magát a bűnbocsánatra, hanem hogy teste a hatalmában legyen, alkalmassá váljék a lelki életre és hivatásbeli kötelességének betöltésére” (CA, XXVI). Textusunk tiltások helyett aktív tettekre sarkal.

2. Helyes, ha a böjtben bűnbánatot tartunk: megvizsgáljuk, mit rontottunk el, mit mulasztottunk. Emberek élnek körülöttünk, akiket megbántottunk, megrövidítettünk vagy kicsúfoltunk, s a megbántott Isten, akit nem szerettünk mindennél jobban... A bűnbánat azonban nem elég, jóvá is kell tennünk, amit egyáltalán lehetséges. S amit emberek ellen vétettünk, nem intézhetjük el csak az Úristen felé, az érintettek felé is vannak kötelezettségeink, mint Zákeusnak. (Sajnos, a mindennapi élet — s az irodalom — a bosszúra számtalan példával szolgál, a jóvátételre szinte egyáltalán nem!)

3. Böjti gyakorlatunk gyakran elősegíti azt a keresztyén „tudathasadást”, amikor elszakad egymástól a kegyesség gyakorlata és az élet. Az élet bűneiért — „valahol másutt”, kegyességi gyakorlatokban „vezeklünk”. Textusunk világossá teszi: a mindennapokban kell megvalósítanunk mindazt, amit az Úr elvár, a felebarát, a világ javára —, többek

között azért is, hogy legközelebb kevesebb mulasztásért kelljen bűnbánatot tartanunk.

Textusunk az Újtestamentum fényében

Az előbbiekből látható, hogy a textus eredeti mondanivalója, hogyan teljesedik ki és folytatódik Jézusnál és az Újtestamentumban. Van azonban bizonyos különbség is. Az ÓT gyülekezete számára — erősen leegyszerűsítve — valahogyan így hangozhatott a textus lényege: „Teljesítétek az Úr parancsait és meg fogjátok tapasztalni áldását!” Az újtestamentumi fogalmazás kissé fordított: „Isten népe, aki a Krisztusban megtapasztaltad az Úr áldását, teljesítsd az Úr parancsait, hogy mások is részesülhessenek áldásaiból!”

A szöszék felé

Témánkat így fogalmazhatjuk: „Isten megáldott népe vagyunk, legyünk áldássá mindenki más számára!” Vagy kissé konkrétan: „Isten megelégtett, megszabadított és otthont nyert népe vagyunk, feladataink vannak az éhezők, a megkötözöttek és a hontalanok érdekében!”

1. Volt az életünknek olyan pillanata, amikor különös módon — Jézus kezéből nyertük a mindennapi kenyeret. „Története volt” — emberek, testvérek segítettek, a nehéz időkben egymás inségét meglátó embertársak. Volt idő, amikor a lelki éhségünket csillapította a „helyén elmondott Ige”. Sokan nélkülözik egyiket-másikat vagy mindkettőt. A kenyérszétosztásban — szaporításban nekünk is eredményeket kell felmutatnunk. Mindez nem megy áldozat nélkül, segíteni csak úgy lehet, ha abból is kész vagyok adni, amire nekem is szükségem van. Ha pl. a szükséges időből rabolok el más számára, „kiszabadítom” magamat szokásaimból (tv hobbyk), s így kész vagyok áldozatot is hozni másokért. Hallani lehet keresztyénekről, akik a hét bizonyos napján ebéd helyett templomban imádkoznak, s az így megtakarított összeget adják a világ éhezőinek megsegítésére. Ez a más helyzetébe való beleélés, szolidaritás.

2. Istennek hála, nincsenek rajtunk bilincsek, jármok. Az Úr is feloldozta bűneink kötelekeit. Egymásra se tegyük életstílusunk, szokásaink, de még szeretetünk bilincsét sem! Ismerjük-e, elismerjük-e, hogy a Földön élő valamennyi népnek joga van békében, szabadon, faji ítéletektől is szabadon élnie?! Távoli cél, de el kell indulnunk feléje: törj össze minden jármót!

3. Urunk kegyelméből van otthonunk, gyülekezetünk és a mennyben elkészített lakóhelyünk. Igénk felszólít szolidaritásra, imádságra és tettekre mindazokért, akik otthontalanok, hontalanok, akik nem ismerik a gyülekezet otthon-teremtő melegét..., akik nem tudják, hogy elkészített helyük van a mennyben.

Isten ajándékai: kenyér, szabadság, otthon, akárcsak az Ige, a bűnbocsánat és az üdvösség nemcsak a mi kiváltságaink. Ne maradjanak a keresztyénség „zsákmányának!” Megosztható és megosztandó ajándékok!

Zászkaliczky Pál

BÖJT 5. VASÁRNAPJA

1 Móz 18,20—33

Büntetés vagy kegyelem

A készülés elé

Szempontok

Igehirdetésünk — és készülésünkben való együttgondolkodásunk — irányát, célját meghatározza, hogy Judica vasárnapjának témája: „Krisztus meghalt bűneinkért — az igazi Főpap”. Arra a Jézus Krisztusra figyelünk tehát, ki Istenként felveszi az ember ügyét, s a kereszten egyetlen, egyetemes és örökérvényű áldozatával engesztelést szerez az ember megváltására. A Főpap önmagát adja „gyülekezetéért”, minden emberért. Igénkkel párhuzamba állítva e tényt, önkéntelenül adódik a kapcsolat Jézus főpap, közbenjáró volta (főpapi imája) és Ábrahám közbenjáró imádsága, mint annak egyfajta OT-i előképe közt. Erre gondolva azonban nem feledkezhetünk meg arról a pozicionális és potenciális különbségről, mely Ábrahám és Krisztus között fennáll mind személyükben, mind szolgálatuk eredményében. Ami igénkben lokálisan, két helységért zajlik ti. Isten mentő küzdelme az emberért Ábrahám maga elé állításában, de mégis szinte önmagával, az egyetemes, sőt kozmikus méretűvé nőtt; mi itt megoldásában részleges, az tökéletessé lett Jézus Krisztus megváltói művében.

A gyülekezet szempontjából figyelniünk kell arra is, hogy az irodalomból, közmondásokból, képzőművészetből egyaránt általánosan ismert Sodoma és Gomora neve, bűnössége és pusztulása. E neveket hallva önkéntelenül mindenki tudja — még ha alapigénkben nem is szerepel —, hogy textusunk Sodomájának és Gomorájának — és Ábrahám imájának! — mi lett a vége. Sokak számára tehát úgy tűnhet, hogy Ábrahám imádsága végülis egy hiábavaló imádság volt. Jó ha prédikációkban tisztázzuk: nem Ábrahám imájának vagy Isten embert mentő szándékának a csődje a pusztulás, hanem Sodoma bűnének eredménye. Annak a bűnnek, mi jogtiprást, kizsákmányolást, szociális igazságtalanságot és erkölcsstelenséget ugyanúgy jelent, mint Isten nélkül való életet. Igaz azonban az — mint mondtuk —, hogy a sodomai bűn lerendezése, ti. a pusztulás, a Krisztusban adott megoldáshoz képest töredékes.

Összegezés

Textusunk és a vasárnap témája összefüggésének, ugyanakkor igénk belső lényegének központi problematikáját így tudnám summázni: Isten számára *gond* az ember bűnössége. S mivel gondot csinál magának belőle, ezért kerül sor igénk beszélgetésére. De ugyanez, a bűn gond volta viszi bele Istent Jézus keresztre küldésébe, hogy valamiként kimentse az embert a bűn büntetéséből, s formálja olyanná életét, hogy az eszköze legyen e gigászi küzdelmében.

A készüléshez

Textusunk egyszerre prédikál Isten irgalmáról — az OT-i istenképhez viszonyítva meglepően — és a felelős, aktív hit magatartásáról Ábrahám és Isten közt lezajló beszélgetés formájában.

Isten gondja

Igénk istenképe furcsa és egyedülálló az OT-ben. Igaz, hogy az OT embere a hatalmas, igazságos, teremtő Úr Istenen túl tud az Atya Istenről is, de ilyen emberi közelségben és formában itt jelenik meg egyedül. Ábrahám Istene lejön az emberek közé, meglátogatja, mint barátját Ábrahámot; eszik nála, elbeszélget vele, terveibe bevonja. Olyan emberi Isten, hogy lehet vele vitakozni, sőt alkudozni. Valóban hasonlít ez az istenkép az ÚT Jézus Krisztusban megrajzolódó képéhez, de nem szabad összekeverni, vagy azonosítani azzal, Jézusban is Isten „maga veszi kezébe” az ember ügyét, de ott szuverén belső ügyként kezeli azt, minek az emberek — a tanítványok is! — csak értetlen szemlélői, csodálói, míg a feltámadás után, mikor már minden kész, meg nem világosodik minden. Itt Isten Ábrahámot a végső döntés és cselekvés előtt bevonja tervébe, sőt beleszólást enged neki abba. De ettől még Ábrahám ember marad, Isten pedig a Szentséges Úr. A szent voltában azonban mégis szerető, olyannyira, hogy asztaltársaságot vállal, beszélgetést kezdeményez az emberrel.

Igen, szereti Isten az embert, de nemcsak Ábrahámot, a hívőt, hanem minden embert, a bűnös sodomaikat is. A közvetlen és nagylelkű Isten mellett a jó és szíve szerint büntetni nem akaró Isten képe is körvonalazódik igénkben. Szemben a rabbinista értelmzéssel (miszerint Ábrahám hite eredménye Isten látogatása és közvetlensége) itt elsősorban Isten irgalmas volta tükröződik. Nem arról van szó, hogy Ő olyan „alapos”, hogy képes arra: lemegy Sodomába utánanézni, igaz-e a hozzá ható jajiálás. Arról sincs szó, hogy Ő távol lenne a világ problémáitól a „mennyben”, s utána kéne járnia az emberek viselt dolgainak. Azt akarja kifejezni a szentíró, hogy Isten „húzza az időt”, a büntetést halogtatja, „jobb megoldást keres”, hogy a büntetéssel szemben irgalma érvényesülhessen. Arról van szó, hogy Istennek Ábrahámhoz való betérése tulajdonképpen kerülőút! Ő nem siet Sodomába, vonakodik a büntetés végrehajtásától. Így érthető az is, hogy engedi Ábrahámot alkudozni vele, s nem egyszerűen részletkérdésekről, hanem az egész ügy igen vagy neméről. Istennek tehát az az irgalma fejeződik ki textusunkban, mi éppen Jézus Krisztusban teljesedett ki a maga csodálatos voltában Isten bűn-kérdés gondjának tökéletes és végérvényes megoldására. Mert Jézus keresztútja, megváltói műve, az azóta levő „türelmi ideje” szintén egy-fajta „kerülőútja” Istennek az ember mentésében, hogy érvényre jusson, mindenki számára nyitott lehetőséggé váljon kegyelme, ítéletével szemben.

A hívő ember gondja

Prédikál az előbbieken túl textusunk a hívő ember Istenhez való viszonyáról, s az embertársai iránti felelősségről is. Isten tervközlése, közvetlen barátságossága imádságot indukál Ábrahámban. Nem természetes azonban, hogy éppen ezt az imádságot, a vitakozást, alkudozást. Ábrahám érthette volna Isten Sodoma feletti ítéletét nagyon is jogosnak, igazságosnak, természetesnek, és nemcsak Isten iránti tisztelete vagy erkölcsi érzéke alapján. A Lóttal való, kutak feletti vita megoldásakor, a szétválásukkor Lót — bár Ábrahám ajánlotta fel — fiatalabb kora ellenére elfogadta, hogy ő legyen az első választó, s ráadásul, önzően, a jobb részt választotta, mintegy kismizve Ábrahámot az Isten ígérete szerinti örökségből. Ábrahám érthette volna Isten Sodoma, s egyben nyilván

Lót feletti ítéletét a régi, neki adott ígéret végre megvalósuló beteljesedésének. Ő azonban félre tesz minden kárörömöt, önmaga érdekét mérlegelő spekulációt, és teljes súlyával átérezve azt a pozíciót, hogy Isten barátja, tervének ismerője, sőt tanácsosa e pillanatokban, aktívan lép be ebbe a szolgálatba. Éspedig úgy, ahogy az az Isten eredeti szándéka és indulata szerint való, ti. az embermentés, embersegítés oldalán. Ebben az értelemben egyfajta hitpróba is ez a szituáció Ábrahám számára: ebben a pozícióban tud-e Isten embermentő szolgálatába beállni az adott lehetőség szerint imádságával, vagy áldozatául esik ön és énszeretetének, vélt igazának. Kiállja a próbát. Nem arról van tehát szó — mint ahogy vélnénk —, hogy Ábrahám kéréseivel, imádságával szemben áll az Isten akaratával és szándékával, hanem arról, hogy párhuzamban, sőt kettejük szándék hulláma interferál, egymást erősíti az embermentésben. Ezt a szándékával, szeretetével egybevető aktív hitet igazolja Isten azzal, hogy enged Ábrahámnak.

Ugyanennek a hitnek az igazolását találjuk Jézusnál is. A gutaütött meggyógyításánál a négy beteghordó embertmentő hitét látva gyógyít meg — ki tudja, hogy hívő vagy nem hívő — ötödiket. A hívő, Istennel „beszélő viszonyban levő” ember gondja Jézus Krisztus megváltói műve után is megmarad hitpróbaként és feladatként egyaránt a mások hordozásának felelősségében.

A gond horizontja

Ábrahám és Isten embertmentő szándéka nemcsak az igazakra vonatkozik. Ábrahám nem azt kéri Istentől, hogy „mentsd ki az igazakat Sodomából”. — Ez már csak az utolsó utáni, legrosszabb és legvégső lehetőség, mihez végülis Istennek folyamodnia kell — hanem, hogy az egész helység kegyelmet kapjon. Isten is ebben az értelemben alkudik. S van ez azért, mert Isten szeretete és Ábrahám felelős hite egy abban, hogy nem akarja a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen és éljen. Hívő felelősségünk és gondunk tehát nem állhat meg az „igazak”, a gyülekezet háttárainál, mint ahogy Isten irgalma és szeretete sem áll meg ott, hanem még az igazak mentésének az „ürügyén” is — mint Ábrahám imádságánál látjuk — minden ember javát kell munkálnunk. Mert ezt várja Isten a munkatársává tett embertől.

Ifj. Foltin Brunó

Egyháztörténeti évfordulók

Három nyelven — egy szívvel

Pákh Mihály püspök emlékezete

1858 karácsony estéjén halt meg szülőfalujában, Dobsinán.

Az 1795. október 18-án született fiú, iparos szülei szerény anyagi helyzete ellenére gazdag tehetségét szépen gyümölcsöztette. Rozsnyóra került gimnáziumba. Majd másfél évig Tornallyán nevelő. 1814-ben Pozsonyban kezdi a teológiát. 1816-ban Debrecenben jogot hallgat. Régi szokás szerint tanítóként, faluja gyermekei között bizonyítja, hogy alkalmas lesz a gyülekezet tanítására is (1817—19). 1819—20-ban végez a bécsi egyetem protestáns teológiai intézetében és a Felső-ausztriai Kematten lelkészül szentelik fel. 1821-ben szülőföldjéről nősül. Rozsnyón átutazva helyettesíti a gyülekezetet beteg lelkészét.

1822. január 28-án ezért hívja meg a rozsnyói gyülekezet. Három nemzetiségnek szlováku, németül és magyarul prédikálja az egyetlen evangéliumot. 1834. január 14-én a szepesi városok székhelyére, Iglóra iktatják be. — Alkalmi igehirdetései németül jelentek meg nyomtatásban: Worte der Ermunterung (Rozsnyó, 1820?), Egyházi beszéd az ág, hitvallású... tiszamelléki szuperintendenciának... gyűlése alkalmával (Pest, 1834.), Worte am Sarge... (Lőcse, 1840.), Predigt zur Gedächtnisfeier der Reformation (Kassa, 1841). 1841-ben egyházkerületi jegyző, 1842-ben alesperes, 1847-ben a szepességi városok esperese. — Ezidőben még mindig fennállt az egyoldalú adminisztrációs kötelezettség a római katolikus egyház felé. Pákh Mihály ezt Scitovszky püspöknek megtagadta. A püspök a helytartótanácshoz fordult, hogy Pákhot kényszerítse. Mivel közel volt már a vallási jogazonosság kimondása, az ügyet elejtették.

Német származása ellenére az ország önállóságának, társadalmi, gazdasági és szellemi felemelkedésének határozott híve lett. Kiterjedt kapcsolata volt a reformkor nemzeti megújulásának szellemi áramlataival és fontos személyiségeivel. Petőfi már 1845-ben meglátogatja, három hetet tölt nála. Az „Életképek” c. folyóiratban így emlékezik az evangélikus lelkészcsaládra: „Azért siettem el Késmárkról Iglóra, a 16 szepesi város egyikébe, mert ott van egy család, mely engem már rég kívánt ismerni, és én azt viszont.”

1848. július 19-én az Eperjesen tartott egyházkerületi gyűlésen választják meg a tiszai egyházkerület püspökévé. Igehirdetései, püspöki rendelkezései lelkesítve, egyértelműen, egységbe fonóan hatottak az egyház és az ország jövőjének építése és védelme terén. Fiai jelentkeztek a haza védelmére. (Pákh Albert (1823—67) atyja, Réményik Sándor (1890—1941) szepapja. — Vogel, osztrák tábornok 1848 telén elfogta. Az 1849-es tavaszi hadjárat során kiszabadul. Változatlan bátorsággal szól tovább. 1849 májusában Lőcsén nagyhatású beszédben méltatja a Függetlenségi Nyilatkozatot.

Iglóról Dobsinára, majd Holló-Patakra, Radovára, Felső-Sajóra menekül az ellenség elől. Tisztségétől megfosztják. 1852. február 2-án Iglón

elfogják, augusztus 12-én Kassán négy évi börtönre ítélik. Megöregedeten, megtört egészséggel kerül ki a josaphstadti börtönből 1854. április 24-én. 1856-ban lehet újra lelkész Rimaszombaton. 1857 tavaszán Dobsinára megy. Hat hónap múlva szélütés éri. Másfél éven át szenved mindjobban gyengülve. — 1860. szeptember 29-én emlékoszlopot állítottak sírjára.

Tanulva tanítani, felelősséggel dönteni Isten nevében, mindent kockára tenni az ügyért —, ebben példánk marad.

Bödecs Barnabás